

AZ ORSZÁGOS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET
KÖNYVTÁRA

Szerkeszti: dr. Erödi-Harrach Béla, az Alapítványigazgatója, egyet. ny. r. tanár

I. SOROZAT
SZÁM

5.

A
SZOCIÁLIS IGAZSÁG
FELÉ
SZOCIÁLIS BREVIÁRIUM

ÚJ SOROZAT

ÍRTA
FÖLDES BÉLA

BUDAPEST, 1943
KIADJA AZ ORSZÁGOS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET

Az Országos Társadalompolitikai Intézet kiadása.

433587. — thenaeum, Budapest.

A nyomdáért felelős: Kárpáti Antal igazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap		Lap
Előszó és bevezetés	7		
<i>I. rész.</i>			
TÁRSADALOMPOLITIKAI ESZMEVILÁG.			
I. In memoriam			
Thünen	11		
II. Szociális nevelés	15		
III. Szociális felelős- ségérzet	17		
IV. A szociális szer- vezkedés	18		
V. A két enciklika	20		
VI. Herakleitos	21		
VII. „Múló véletlen“	23		
VIII. A meg nem ér- demelt jövedelmek	24		
IX. Téves álláspon- tok	25		
X. Az emberiség nem süllyedhet vissza a közép- korba	27		
XI. A Krézusok	28		
XII. Az előbbi fejezet tanulságai	30		
XIII. Vidám és komor szocializmus	31		
XIV. Helyzet-szocia- listák	32		
XV. A szociálforradal- márok	33		
XVI. Harc az olcsó- ság ellen	35		
XVII. Gesztusok	36		
XVIII. A munkásmoz- galom végső állomása	37		
XIX. A szociális igaz- ság kettős etikája	38		
XX. Aktív és passzív kor	39		
		XXI. Phaemon kutyája	40
		XXII. Az állami és egyéni célok arányossága... ..	42
		XXIII. Szociálpolitika és politika	43
		XXIV. „Elle s'en va, la race de Prométhée“	45
		XXV. Gép és ember... ..	46
		XXVI. Társadalmi arisz- tokrácia	47
		XXVII. A hit	49
		XXVIII. Közéleti purita- nizmus.....	51
		XXIX. A munka nem áru	52
		XXX. A két Magna Charta	54
		XXXI. Hogyan gondol- kodik a világ a társadalom- politikai reformról?	55
		XXXII. Assisi Szent Fe- renc	56
		XXXIII. Aquinói Szent Tamás	57
		XXXIV. A társadalom- politika néhány építömeste- réről.....	58
		XXXV. Teendők falun... ..	67
		XXXVI. A társadalom élet- kérdése : a munkabér ész- szerű alakulása	68
		XXXVII. Sonnenfels, a mai kor embere.....	69
		XXXVIII. Boldogság.....	70
		XXXIX. Vallás és erkölcs	71
		XL. A nemzeti élet teljessége.....	73
		XLI. Erkölcsiség és bol- dogság.....	74
		XLII. Van-e morális ha- ladás?	75

	Lap		Lap
XLIII. Jóság és ember	77	LXX. A verseny és kor-	
XLIV. Oknyomozás, vi-		látjai.....	104
szonylagosság, módszer	78	LXXI. A tókérről.....	105
XLV. A közösségi szol-		LXXII. Gróf Széchenyi	
gálat.....	81	István szociális gondolko-	
XLVI. „Munkamoloch“	82	zásának egy tanuja	105
XLVII. Hatalom és szo-		LXXIII. Az állami élet	
ciális funkció a történelem		osztatlansága	106
tükrében	83	LXXIV. A közintézmények	
XLVIII. Eszményi ember-		szociálpolitikája	107
szeretet—gyakorlati ember-		LXXV. Közös érdek	107
szeretet. Általános ember-		LXXVI. Minimális mun-	
szeretet — konkrét ember-		kabér és életfenntartási költ-	
szeretet	85	ség	108
XLIX. A szociális gyár	86	LXXVII. „Tisztelem atyá-	
L. Mégegyszer a		mat, de szeretem Prome-	
sztrájk	87	theust“	109
LI. Hidak	88	LXXVIII. A megvalósult	
LII. Szocialisztikus		utópiák	110
települések a cári Orosz-		LXXIX. Az eszmény	111
országban	89	LXXX. „Genießen	
LIII. A szociálpolitika		macht gemein“	112
határa	89	LXXXI. A középkor szo-	
LIV. „Famulus Wag-		ciálpolitikájáról	112
ner“	90	LXXXII. Szociális alapít-	
LV. Történeti ténye-		ványok.....	113
zők	91	LXXXIII. A legnagyobb	
LVI. Szótárunkhoz ...	91	szeretet	114
LVII. Két álláspont ...	92	LXXXIV. Etika, társadalmi	
LVIII. A jog és a szociál-		etika.....	115
politika	94	LXXXV. Gazdaságetika ...	115
LIX. Egyház és szociál-		LXXXVI. Filozófia és szo-	
politika	94	ciálfilozófia	117
LX. Munkásosztály és		LXXXVII. A munkanélküli-	
középosztály	95	ség fajai	117
LXI. Telepítés és szö-		LXXXVIII. A szociális pro-	
vetkezet	96	bléma lényege	118
LXII. A tömeg	97	LXXXIX. Egy amerikai pap	
LXIII. Platoi mythosz ..	99	szociális programja.....	119
LXIV. Νενικησας αλιλεος	99	XC. A háborúk er-	
LXV. Goethe mint szo-		kölcsi pusztításai	120
ciálpolitikus.....	100	XCI. A falu és a rádió	120
LXVI. Az evangélium		XCII. Szociális erény-	
nagy tanítása	101	díjak.....	121
LXVII. Spinoza a hitről		XCIII. A bölcs Mon-	
és szeretetről	102	tagne	122
LXVIII. Altruizmus és		XCIV. Szociális érdek-	
egoizmus.....	102	lődés	122
LXIX. Kapitalizmus —		XCv. Közületi és üzemi	
individualizmus	103	szociálpolitika.....	123

Lap	Lap		
XCVI. A vidám munkás dícsérete	124	CXXIII. Szociális érzés és életbölcseiség	149
XCVII. Emberpolitika — géppolitika	125	CXXIV. Szociálpolitika és kereszténység	150
XCVIII. Családi szociál- politika	125	CXXV. Marshall szociál- politikai álláspontja	150
XCIX. Munkás-vállal- kozó.....	126	CXXVI. Egy amerikai ma- gyar munkás levele	151
C. A munka ünnepe	128	CXXVII. A történelem nyomán	152
CI. Szociális igazság és nemeslelkűség	129	CXXVIII. Dante	153
CII. Önzetlenség, igénytelenség	129	CXXIX. Szociális hitelügy	153
CIII. Okok, összefüg- gések	130	CXXX. Községi szociál- politika	155
CIV. Epiktet elmélke- déseiből	131	CXXXI. A szociális iskola	156
CV. Munkarotáció ...	132	CXXXII. A munkás és a politika	158
CVI. Munkügyi bí- ráskodás és magyar jogtör- ténét.....	133	CXXXIII. A munka nem rotot	160
CVII. Nem kérdeznék	134	CXXXIV. Magyar filozófia — magyar élet	161
CVIII. Szociális menhe- lyek	134	CXXXV. A tulajdonjog és az állam új definíciója.....	161
CIX. In memoriam ...	135	CXXXVI. A munkás nem lesz háládatlan	162
CX. Társadalmi sta- tika és dinamika	136	CXXXVII. Plato és Aristo- teles.....	163
CXI. A szociálpolitikai elvek ősforrása	137	CXXXVIII. Szociális betegsé- gek	164
CXII. „Spéculationes oiseuses“	139	CXXXIX. A szociális morál mocsárvirágai.....	165
CXIII. A gazdasági szem- pontok egyoldalúsága	139	CXL. „Vanae sine mo- ribus leges“	165
CXIV. Szociális közigaz- gatás.....	140	CXLI. Önérdék	166
CXV. A szociális eszme népszerűsítése.....	141	CXLII. A közösség tiz- parancsolata	167
CXVI. A szociális érzel- mek hirdetője.....	143	CXLIII. A szociális igaz- ság és az új életstílus.....	168
CXVII. Áldozat.....	144	CXLIV. „Ostoba, mint minden ember, akinek nincs szíve“	169
CXVIII. Altruizmus	144	CXLV. Szociális élet ma- lasztjai.....	169
CXIX. A munkapihenő rendezése.....	146	CXLVI. Mikor születik a nagy szociális regény?	170
CXX. Trianon bukása és a szociális igazság	146	CXLVII. Szótárunkból	172
CXXI. Krisztus és a munkás	147	CXLVIII. A tények hatalma	173
CXXII. A szociális mun- kás	148	CXLIX. Társadalmi egyensúly	173

Lap	Lap		
XCVI. A vidám munkás dícsérete	124	CXXIII. Szociális érzés és életbölcseiség	149
XCVII. Emberpolitika — géppolitika	125	CXXIV. Szociálpolitika és kereszténység	150
XCVIII. Családi szociál- politika	125	CXXV. Marshall szociál- politikai álláspontja	150
XCIX. Munkás-vállal- kozó.....	126	CXXVI. Egy amerikai ma- gyar munkás levele	151
C. A munka ünnepe	128	CXXVII. A történelem nyomán	152
CI. Szociális igazság és nemeslelkűség	129	CXXVIII. Dante	153
CII. Önzetlenség, igénytelenség	129	CXXIX. Szociális hitelügy	153
CIII. Okok, összefüg- gések	130	CXXX. Községi szociál- politika	155
CIV. Epiktet elmélke- déseiből	131	CXXXI. A szociális iskola	156
CV. Munkarotáció ...	132	CXXXII. A munkás és a politika	158
CVI. Munkügyi bí- ráskodás és magyar jogtör- ténét.....	133	CXXXIII. A munka nem robot	160
CVII. Nem kérdeznék	134	CXXXIV. Magyar filozófia — magyar élet	161
CVIII. Szociális menhe- lyek	134	CXXXV. A tulajdonjog és az állam új definíciója.....	161
CIX. In memoriam ...	135	CXXXVI. A munkás nem lesz háládatlan	162
CX. Társadalmi sta- tika és dinamika	136	CXXXVII. Plato és Aristo- teles.....	163
CXI. A szociálpolitikai elvek ősforrása	137	CXXXVIII. Szociális betegségek	164
CXII. „Spéculationes oiseuses“	139	CXXXIX. A szociális morál mocsárvirágai.....	165
CXIII. A gazdasági szem- pontok egyoldalúsága	139	CXL. „Vanae sine mo- ribus leges“	165
CXIV. Szociális közigaz- gatás.....	140	CXLI. Önérdék	166
CXV. A szociális eszme népszerűsítése.....	141	CXLII. A közösség tiz- parancsolata	167
CXVI. A szociális érzel- mek hirdetője.....	143	CXLIII. A szociális igaz- ság és az új életstílus.....	168
CXVII. Áldozat.....	144	CXLIV. „Ostoba, mint minden ember, akinek nincs szíve“	169
CXVIII. Altruizmus	144	CXLV. Szociális élet ma- lasztjai.....	169
CXIX. A munkapihenő rendezése.....	146	CXLVI. Mikor születik a nagy szociális regény?	170
CXX. Trianon bukása és a szociális igazság	146	CXLVII. Szótárunkból ...	172
CXXI. Krisztus és a munkás	147	CXLVIII. A tények hatalma	173
CXXII. A szociális mun- kás	148	CXLIX. Társadalmi egyensúly	173

	Lap		Lap
CL. A szociálpolitika és metódusa	174	CLVII. Szociális felfogás és kodifikáció.....	179
CLI. A szociális háromság.....	175	CLVIII. Szociálpolitika és idealizmus	180
CLII. Doktor Kitzler módszere.....	175	<i>II. rész.</i>	
CLIII. Szociális igazság és nemeslelkűség	176	TÁRSADALOMPOLITIKAI PROGRAMMOK.	
CLIV. „Chacun selon sa faculté, chaque faculté selon son œuvre“	177	A Rerum Novarum jelentősége	185
CLV. Közösségképtelenség	177	A magyar társadalompolitika rendszerének alapvonalai és jövője	195
CLVI. Rövid megjegyzések a munkára való jog kérdéséhez	178	<i>III. rész.</i>	
		A SZÁZADOK SZAVA ÉS A SZOCIÁLIS ESZME	211

ELŐSZÓ ÉS BEVEZETÉS.

A szociális világrendszer planétái millió és millió sugarat szórnak szét. Aki látni tud, felfogja azokat és mélyen beletekint a társadalom ezersejtű szerkezetébe. Iparkodtam néhányat felfogni, azokról a »Szociális igazság felé. Szociális breviárium« első kötetében számot adni. A jelenlegi kötetben ismét néhány eszmesugarat törekszem elemezni. Van még egy kis, de napról-napra növekedő hitközösség, amely szívesen követi azt, aki kalauzolja a szociális világ messzeterjedő tájain. Azokhoz szólok, azokat üdvözlöm, azokban reménykedem.

Rége voltak egyéniségek, akiknek eszményeik voltak. Mi lett volna Széchenyi, Kossuth, Petőfi, Eötvös eszmények nélkül, és mi lett volna akkor Magyarországból! Mi lett volna Gioberti, Azeglio, Mazzini, Garibaldi eszmény nélkül, és mi lett volna Olaszországból! Mi lett volna Washington, Lincoln eszmény nélkül, és mi lett volna Amerikából! Ma az eszmények és az azokat képviselő egyének nagyon ritkulnak. Az emberek a mindennapi élet száraz kenyérét rágják. Nem remélnek semmit a holnaptól, félnek a holnaptól. Elernyednek a gondban, a sötét gondban. Egyetlenegy eszmény van, amely megmentheti, felemelheti, lelkesítheti a mai kort, a mai embert: a

szociális eszmény. Lényege: mentől több hasznos embernek, különösen elsősorban munkásembernek, asszonynak, gyermeknek, aggastyánnak emberséges megélhetést biztosítani és azzal az egész társadalmat magasabb szférába emelni. Ez az eszmény megérdemli, hogy azt ápoljuk, azt hirdessük, azt lehetőleg győzelemre vigyük.

Több indítványt tettem, kérem azokat, akiket illet, az indítványokat vagy megvalósítani, vagy megcáfolni.

I. RÉSZ.

**TÁRSADALOMPOLITIKAI
ESZMEVILÁG**

I. In memoriam Thünen.

A szociálpolitikusoknak sok okuk van Thünen emlékéért felidézni és legnagyobb áhítattal ápolni. Tapasztalat, tudomány és szociáletika ritkán egyestilt olyan összhangban, mint Thünennél. Évtizedes gondos feljegyzései alapján vizsgálva a társadalomgazdaságban mintegy klasszikussá vált, tellowi birtokán a munkabér, a tőkeamat, a földjáraadék alakulását és szigorú számtani műveletekben foglalván össze eredményeit, mély tudományossággal fogott hozzá a gazdasági jelenségek magyarázatához. De tudományossága és éppen tudományossága megóvta attól, hogy az akkor terjedő materializmus és exclusiv természettudományi felfogásnak alárendelje a társadalmi törvényeket, vagy hogy azokat éppen tagadja. Liebig vegytani szemlélete mellett a társadalmi tudománynak is követelte az őt meg'illető tiszteletet. De a tudományt nem látta befejezve az angol klasszikus elmélettel. Míg az többé-kevésbbé arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkabér nem lehet nagyobb a munkás legszűkebb fenntartási költségeinél és a munka értékét nem tekintette a munkabér alkotó elemének, addig szerinte a munkabér egyik eleme a munkával előállított érték. Nagy és örökké értékes munkáját főleg a természetes munkabér megállapításának szentelte. Ebben az irányban pedig teljesen eredeti úton haladt, amennyiben abból az esetből indult ki, hogy egy csoport munkás egy új telepet létesít olyképp, hogy a munkások egyik része a tőkeeszközök előállításával, a másik része a fenntartási eszközök előállításával foglalkozik. Mindkét csoportnak kell hogy egyenlő legyen a jövedelme, különben a munkások mindig abba a csoportba mennének át, mely jövedelmezőbb. Így jut el a híres képlethez $\sqrt{a \cdot b}$.

amely lényegében annyit mond, hogy a munkabér egyenlő a munka által előállított érték és a munkás fenntartási költségeinek négyzetgyökével.

De hiszen ő azért is fontos a szociálpolitika történetében, mert munkájának koronája a társadalometikus álláspontja. Szerinte a szociáletika magasabban áll, mint a nemzetgazdaságtan, amely csak létező jelenségeket vezet le, de nem foglalkozik az ember rendeltetésével. Hivatkozik Stein Lőrincre, aki azt mondja, hogy a szocializmus magasabban áll, mint a nemzetgazdaságtan, mert a nemzetgazdaságtannak nincs oly alapelve, mint a szocializmusnak, amely az ember rendeltetéséből indul ki. Thünen is követeli, hogy végső fokon az emberi rendeltetés a munkással szemben is tekintetbe vételessék. Az »álmoknak« nevezett fejezetben azután társadalometikai felfogásának ad mélyreható kifejezést.

De Thünen nem elégedett meg az elmélettel, hanem a gyakorlati életbe is átvitte eszméit. Munkásai számára Thünen, mint egyike az elsőknek, bevezette a nyereségben való részesedés rendszerét. Megállapítván azt a jövedelmet, amely a földbirtokosé (5500 tallér), a többbit a munkásai közt osztotta ki. A rendszert részletesen kidolgozta, megállapítván a bevételeket és kiadásokat és az ezekben esetleg előforduló változásokat. Érdemes az előrebecsátottakat Thünen saját szavaival reprodukálni: »Das tiefere Eindringen in die Frage, welcher ist der naturgemässe Arbeitslohn« (führt) in den letzten Stadien unmittelbar zur Frage über die Bestimmung des Menschen.« (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Zweiter Teil. Erste Abteilung. Der naturgemässe Arbeitslohn und dessen Verhältniss zum Zinsfuß und zur Grundrente, Rostock. 1850. 189. lap.)

»Grosses Unrecht haben die Nationalökonomten dadurch begangen, dass sie den aus den beiden von ihnen in Betracht gezogenen Faktoren (Angebot von Arbeit und Unterhaltsmittel der Arbeiter) sich bildenden Arbeitslohn für naturgemäss genommen und den Schluss gezogen haben, dass von der Vorsehung selbst dem Arbeiter nichts anderes bestimmt sei, als was zur Fristung des Lebens notwendig ist (u. o. 188. o.). Unverhältnissmässig hoch ist die Belohnung jedes Industrieunternehmers (Z. B. des Fabrikanten, des Pächters und selbst des blossen Administrators) im Vergleich mit dem Lohn des Handarbeiters. Warum wird dieses Missverhältniss aber nicht ausgeglichen durch den Übertritt des geschicktesten Handarbeiters zu der Klasse der Unternehmer, da doch hier eine freie Konkurrenz stattfindet? Weil es den Arbeitern an den Schulkenntnissen fehlt, ohne welche man bei aller sonstigen Tüchtigkeit nicht Unternehmer, nicht Administrator sein kann.

Warum aber mangelt es den Arbeitern an diesen Schulkenntnissen?

Weil ihr Lohn so geringe ist, dass sie für ihre Kinder nicht den Aufwand machen können, den die Erlernung dieser Kenntnisse erfordert. Warum aber ist der Lohn so gering?

Weil gerade in diesen Klassen durch frühe Ehen die Vermehrung so stark ist, dass das Angebot von Arbeitern stets stärker ist, als die Nachfrage nach denselben, — wodurch der Lohn so tief herabsinkt, dass dadurch gerade nur die allernotwendigsten Lebensbedürfnisse bestritten werden können. Ja es ist leider wahr, dass eine noch grössere Vermehrung bloss durch den Hinblick auf das Elend, was unter einem Teil dieser Klasse herrscht, zurückgehalten wird.

So sind also die Arbeiter an der geringen Belohnung, die sie für ihre Arbeiten erhalten, selbst schuld. Wie ist aber diesem abzuhelpfen? Nicht anders als durch eine Änderung des Volkscharakters.

110 éve, hogy Thünen nevezetes munkája megjelent. (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Untersuchungen über den Einfluss, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben. Von Dr. Johann Heinrich Thünen, auf Tellow in Mecklenburg. Erster Teil. Rostock 1826. G. B. Leopold Universitätsbuchhandlung.) 110 éve, hogy, mint ő későbbben közölte, papírra vetette az »álmot« a munkások és az emberiség jövőjéről. Grandiózus vizsgálódások a munkabér, a tőkeamat és a földjradék alakulásáról, aprólékos, saját gazdaságából vett adatok alapján, de amellet végeredményének megállapításánál egy nemes eszmény által vezéreltetve; továbbá a módszer, amelynek folytán a szövevényes tényezők elszigetelésével csak egyet tesz vizsgálat tárgyává, hogy azután a talált eredményt a valósággal összehasonlítsa, — mindez oly értékessé teszi munkáját, amelyről a tudomány mindig megelégedettséggel és büszkeséggel fog megemlékezni, még akkor is, ha vele nem mindenben ért egyet.

»Mit der steigenden geistigen Kultur wird der Mensch mehr und mehr der mühevollen körperlichen Anstrengung überhoben: so möchte man schliessen, dass das menschliche Geschlecht nach Jahrtausenden zu einem paradiesischen Zustand gelangen könne.«

Thünen az utóbbi pontban összefoglalt fejtegetése »álmoknak« nevezte és befejezésül mondja: »Unstreitig

ist es auch ein Phantasiebild aber dessen ungeachtet hat es auf meine Lebensansichten und meine Handlungen den entscheidenden Einfluss ausgeübt. Denn es ward dadurch die mit der Muttermilch eingesogent Ansicht der Besitzenden, als sei der Arbeiter von der Natur selbst zum Lastträger bestimmt, als käme ihm für seine Anstrengung nur die Fristung seines Daseins zu, für immer erschüttert.

Immer ist dieser Traum nur eine Utopie, solange die Möglichkeit der Verwirklichung desselben nicht nachgewiesen ist. Zur Verwirklichung aber gelangt nur, was aus der Organisation der Menschheit sich mit Notwendigkeit entwickelt. Nur das tiefere Eindringen in die Wissenschaft, welche die aus der menschlichen Natur entspringenden Gesetze klar macht, kann über diese Fragen Aufschluss geben.«

II. Szociális nevelés.

Nagyon bonyolult munkafolyamat a lélek formálódása. Sokat hoz a gyermek már magával a világra. Öröklött, alig változtatható tulajdonságok. Jó és rossz tulajdonságok. Azután döntő szerepet játszik a testi apparátus. Egészséges testalkat más irányt ad, mint a beteges test. A gyermek táplálkozása, — anyatej, idegen tej, mesterséges táplálás — is befolyással bír. Azután jön a szülők befolyása, harmonikus vagy diszharmonikus életük, szegénység vagy gazdagság, városi vagy vidéki élet, stb. Azután jön az iskola, amely azonban majdnem kizárólag oktatással foglalkozik. Azután jön az egyház, amely nagy hatással lehet az erkölcsi nevelésre, de amely különböző okokból

azután a legtöbb esetben nem érvényesül. Azután következnek az olvasmányok, amelyek hasonlóképpen napjainkban nagy, sőt sokszor döntő hatással vannak a fiatal lélek formálódására. Ezek mind elsőrangú jelentőséggel bíró tényezők. De van azután még sok más tényező, így az ifjú lélek által tapasztalt észlelet, események mindennapi befolyása, amely nyomokat hagy, amely irányt alkot.

Az egymást erősítő, gyengítő, ellensúlyozó hatások sokféle változata között a lélek szociális formálása is olyan képletnek tekinthető, amelyben sok az χ és az y . Itt nem elég a leckét feladni. Itt erősen a fiatal lélekbe kell nyúlni. Érzéseket kell ébreszteni. Meggyőződéseket kell acélosítani. Az életből vett nemes példákat kell a fiatal nemzedék szeme elé állítani. Az étellel kell konfrontálni. A történetet, a statisztikát kell megszólaltatni. A társadalom mai veszélyeit kell ábrázolni. Nemesen, szociálisan gondolkozó emberek életrajzába kell belemélyedni. Meg kell ismertetni a társadalom szociális szervezetét, a nyomor leküzdésére létesített intézményeket. Távol kell tartani a fertőztető látványokat, a bűnnek, a társadalmi igazságtalanságnak hízelgő jeleneteket. Azért jól választott olvasmányok nagy segítséget nyújthatnak. A társadalmi szolidaritás tudatát, a társadalmi mutualizmus tudatát kell ébreszteni.

A szociális nevelés érdekében kifejtendő munkát ismertetni kell ott, ahol a nevelés papjait előkészítik hivatásukra, tehát a tanítóképezdékben, a papneveldekben. Azután ott, ahol a társadalom irányítására hivatott egyének, az irodalom, a tudomány, a sajtó, a színpad vezetőinek kiképzése folyik. A szociális nevelés fog a szociális közvélemény felé vezetni, amely a szociális igazság megvalósításán dolgozik.

A szociális nevelés hiánya, sajnos, sok jelenségben mutatkozik, így abban is, hogy a szociális intézményeket, azok rendeltetését, azok fontosságát nem ismerik, amiből sok baj, sok visszaélés származik, amely nyomtasztóan terheli a szociális munkát.

III. Szociális felelősségérzet.

A társadalmi berendezkedések célja a társadalom és az azt alkotó egyesek, családok, csoportok megnevelésének, anyagi, erkölcsi, kulturális jólétének előmozdítása. E törekvés megvalósítását azonban sok akadály nehezíti. A társadalom erejének egy részét az a súrlódás emészti fel, amely minden téren mutatkozik és amely indokolatlan erő veszteséget okoz. Ez a súrlódás részben a társadalmi intézmények tökéletlenségéből származik, mert minden emberi alkotás tökéletlen. A társadalmi berendezések tökéletlenségéből származó bajokért az egész társadalom felelős, nem pedig az egyén, aki ezen tökéletlenség áldozata. Van szociális felelősség és a nevelés egyik feladata, hogy az emberben ezt a felelősséget tudatossá tegye. A felébresztett felelősségérzet odavezet, hogy az egyén nem fog nemtörődomséggel, közömbösséggel elhaladni az okozott bajok, ártalmak mellett, mert tudni fogja, hogy azokért a társadalomnak minden tagját felelősség terheli.

Van kollektív felelősség, vannak kollektív mulasztások és bűnök. A háborúban, a vasúti baleset folytán megrokkantakkal szemben, a rossz kórházi vezetés folytán nyomorékká válttal szemben, az általános gyomor által tenyésztett tüdővésszel szemben az egyéni védekezés hiábavaló.

Minthogy pedig a társadalmi ártalmak, noxumok, sem teljesen irthatók ki, legfeljebb minimalizálhatók, szükséges, hogy minden ember ezeknek a társadalmi berendezések tökéletlenségéből, végességéből folyó bajok tekintetében érezze a maga társadalmi felelősségét. Az a vállalat, amely belekerült egy súlyos válság sodrába, a gazdaság, amelyet tönkretesz a külföld dumping] e, a köz áldozata, tehát a köz hivatott rajta segíteni, hasonlóképpen a társadalom, az állam közegei által okozott bajok esetében is.

Ezt a belátást fejleszteni kell, különösen olyan korokban, amelyben a köz beavatkozása folyton folyvást nő. A szociális felelősség az első lépés a szociális érzés és szociális viselkedés felébresztéséhez.

IV. A szociális szervezkedés.

A tulajdonjog ősjog. Tulajdonjog nélkül nincs lét. Tehát nem megszüntetni, hanem általánosítani kell a tulajdont. Az ipari termelési tőkénél ez esetleg úgy történhetik, hogy az alkalmazott munkások számára a részvények egy részét átengedik, természetesen azon munkások számára, akik bizonyos időt eltöltöttek már az illető vállalatnál. Az átengedés történhet ingyen, vagy a munkásoknak juttatott bonusokból. Amint van munkásosztalék, úgy lehet munkásrészvény is.

De a munkás a tőke hatalmát nemcsak a termelt értékek felosztásánál érzi, hanem a fogyasztásnál, sőt ez a nyomás általánosabb és súlyosabb. Ilyen a lakbér, ilyen a fogyasztási célokra felvett kölcsön kamata stb. Ez pl. oly módon volna rendezendő, hogy a bérfizetés,

a kamatfizetés bizonyos idő múlva megszűnnék s a bérrel együtt amortizálva volna a labkér, a kamat.

A kapitalizmus túlhajtását azzal is korlátozzák, hogy a nagyvállalatokban bizonyos befolyást engednek a munkásnak az ügyvitelre az úgynevezett gyári alkotmányosság útján. Ez is természetesen bizonyos észszerű szervezést követel, pl. a több mint tíz év óta a vállalatnál alkalmazott munkások választanak az igazgatóságba bizonyos számú tagot, avagy, mint Delftben, a munkások egy külön kamarát képeznek, mely elé terjesztik a tárgyalandó ügyeket.

Nagyon kívánatos, hogy minden nagyobb vállalatnál szerveztessék egy állás, melynek viselője egyedül a munkások ügyes-bajos dolgaival foglalkozik, aki nekik tanáccsal és egyéb módon rendelkezésre áll.

Nagyon kívánatos, hogy — mint azt Rowntree Yorkban teszi — minden új munkás bizonyos tanításban részesüljön, mikor a munkás a vállalat feladatairól, eszközeiről, eredményeiről stb. értesül, hogy jobban beleélje magát abba a gondolatba, hogy nem idegenül áll a vállalat benső ügyeivel szemben, hogy a vállalat iránt érdeklődjék. A szellemi kapcsokat a munkások és a vállalat között erősíteni kell.

E célra nagyon alkalmas a gyári újság, mint azt szintén Delftben létesítették. Az újság erős kapocs a munkás és a vállalat között, ha az a munkást a vállalat ügyei felől informálja, amellett megfelelő szórakoztató irodalmat nyújt és a munkásokat érdeklő ügyekkel foglalkozik. Az újság a munkások családi életének fontosabb mozzanatait közli, továbbá a munkások nevezetesebb teljesítményeit, kitüntetéseit, tudósítást tartalmaz a munkásegyletek működéséről stb.

V. A két enciklika.

XIII. Leó pápa kiadta a szociális ügygel foglalkozó enciklikát. XI. Pius követte ezt a nagyszabású példát, a Leó-féle enciklika 40 éves jubileuma alkalmából. Ezeknek az enciklikáknak nagy jelentősége abban rejlik, hogy követve a kor, a társadalmi fejlődés intő szavát, a hívő emberiség figyelmét arra a térre terelték, melyet a modern szociálpolitika kijelöl. Mondhatni, egészen mellékes, mit javasolnak a részletekben — bár a javaslatok is értékesek — ezek a hatalmas, a katolikus, de egyúttal az egész emberiséghez is intézett szózatok. Mert hiszen még a pápától sem követelhetjük, hogy a történelem titkos laboratóriumába behatoljon. »Ins Innere der Natur dringt kein erschaffener Geist« — mondja Goethe. Ez enciklikáknak jelentősége az intelem, mely belőlük kiszól, a szentesítés, amelyet a szociális igazságok a látható egyház fejei által nyernek, a kinyilatkoztatás, hogy az egyház a szociális igazság felismerését és győzelmét akarja biztosítani, az utasítás az egyház szolgálóihoz, hogy ezentúl kötelességüknek tartás a társadalom egészséges átalakítását, a társadalmi elemek helyes, egészséges, a morálnak megfelelő reformját előmozdítani. Minthogy pedig az egyház ma is nagy hatalommal rendelkezik a lelkek felett, minthogy szemben minden más hatalommal, mely szűkös földi célokat szolgál, mindenki már amikor az egyház küszöbéhez közeledik, a magasabb igazságok befogadására hajlandó és alkalmas, ezért az enciklikáknak az a történeti jelentőségük van, hogy a szociális igazság diadalának biztosítására az egyház szellemi és erkölcsi hatalmát rendelkezésre adja.

VI. Herakleitos.

A társadalmi tudományok szempontjából kevés ókori filozófus érdemel nagyobb figyelmet, mint Heraklit. Nemcsak azért, mert befolyással volt Lassalle társadalombölcseletére, nemcsak azért, mert első volt, aki a szellemi és természettudományokat egy nagy egységbe összefogni törekedett, hanem azért, mert több eszméje épp a társadalomtudományi felfogás tekintetében nagyon fontos. Lehet, hogy természetfilozófiája nem olyan szilárd, mint ellenfeléé: Parmenidesé, viszont épp társadalomfilozófiai eszméi gyakorlati szempontból is értékesek. Míg Parmenides a létnek változhatatlanságát hangsúlyozza, az örök maradandóságot, a kvantitativ és kvalitatív konstanciát, mert a semmiből nem lehet valami, a fehérből nem lehet fekete, addig Heraklit épp a folytonos változást hangsúlyozza. Minden változik, panta rei, minden folyamatban van, minden a leendőség stádiumában. A nappól lesz az éj, az éjből lesz a nap, minden az ellentétté válik, csak a nemlét: lét. Heraklit is túlzásba esett, mert végre van állandóság is: a római egyház évezredek óta fennáll, a magyar királyság 900 év óta fennáll, a milói Vénus és a drezdai Madonna sem változik stb., de ezzel szemben bizonyos, hogy a társadalmi életben a változás elve dominál. A Heraklit által tanított kontrasztok törvénye elismerendő a történelem életében, mert kontraszt-jelenségek következnek egymásután. Szabadkereskedelem után védővámrendszer stb. Sőt a kontrasztok koexistenciája is jogosult felfogás, mert pl. együtt látjuk az államban a konzervatív és liberális, kapitalista és szocialista pártokat. A kontrasztok koexistenciáját látjuk abban, hogy ma a milliányi munkanélküli mellett aggódunk a születési arány csök-

kenése miatt, és hogy a csökkenő születési arány mellett az európai népesség száma nagy emelkedést mutat. Már nehezebb elfogadni a legszélsőbb következtetést Heraklit tanaiból: a kontrasztok identitását. De erre is lehet példát találni, mert pl. identitás van Franciaország és Oroszország, tehát kapitalista és szocialista állam között, az Olaszország ellen alkalmazandó szankciók tekintetében, identitás van Angliában a monarchikus és republikánus elv között, mint ahogy Bagehot szépen mondja: Hogy Anglia Viktória alatt átalakult reszpublikává csak azért, mert nő ült a trónon, lovagiasságból nem jelentették be. Viszont egy Rooseveltt diktatúrája, egy Stalin diktatúrája egyesíti a monarchista és republikánus elvet.

Talán ugyanezt az eszmét akarja Heraklit kifejteni a lóra és a nyíl egyesítésével, a harmónia és diszharmónia tényét a lóra és nyíl, lóra és kard, amely együtt van Apollo kezében, mint Brandes szépen mondja, Lassalle kezében is. Lassalle, a szellemi és társadalmi arisztokrata, egyúttal a politikai demokrata, általában sok tekintetben megérteti Heraklit törvényeit a kontrasztok koexistenciájáról. De a társadalomtudományokban és különösen a társadalompolitikában külön helyet érdemel Heraklit, mert egyike volt az elsőeknek, akik a közösségi elvet hangsúlyozták. Etikájának alapelve: törekvés a közösség felé. És talán Heraklit által inspirálva mondta a nagy német költő:

*Strebe zum Ganzen und kannst du selber kein Ganzes sein
Als ein dienendes Glied schliesse dem Ganzen dich an.*

A társadalmi tudományok szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Heraklit állította fel elsőnek a relativitás törvényét. A folyó ugyanaz és

minden percben mégis más, a tengervíz a halaknak jó, az embernek rossz, az ember az egyik irányban jó, a másik irányban rossz.

VII. „Múló véletlen.”

Múló véletlennek nevezi Taine egy helyen az emberiség létezését. Volt idő, amikor nem létezett, lesz idő, amikor nem fog már létezni. Némileg ellenmondásba kerül Taine önmagával, mert hiszen az egész világegyetemben szigorú törvények uralkodását látja, a szigorú törvény pedig kizárja a véletlent. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a természettudomány mai állása, tudása szerint az emberiség léte időhöz van kötve. De ez gyakorlatilag nem bír túlságos fontossággal. Az a néhány százezer év, amit a természettudósok az emberiségnek adtak, gyakorlatilag véve annyi, mint az Örökkévalóság. Hanem a végleges kimúlás tudata ezt a tényt egy kissé beárnyékolja, nem is tekintve azt a bár nagyon kalandos feltevést, hogy a természettudományok mai káprázatos haladása mellett a föld kihűlésével az emberiség talán más boldog csillagon folytathatja életét.

De a heidelbergi káté szavait használva: »mi hasznunk van ebből, keresztény atyámfiai?« Ez esetben mi haszna van ebből a szociálpolitikusoknak? És mi köze a szociálpolitikának a kozmogónia, illetve a kozmohistória ezen problémájához?

A szociálpolitikának is tudomásul kell venni azt, hogy a természeti és emberi világban örökké működő, változatlan törvények uralkodnak. Az első homokszem, az első sejt magában foglalta a természet és az emberiség örök törvényeit. A gyakorlati társadalmi életre

alkalmazva, azt mondja a szociálpolitika, hogy a társadalmi élet struktúrája, konfigurációja, fiziológiája és pathológiája törvényeit figyelmen kívül hagyni nem szabad. A társadalom nem véletlen alkotása, nem szerződés szüleménye, nem héroszok műve, hanem természeti szükség. Az emberi lénynek törvényszerűleg szüksége van társadalomra. A társadalomban pedig szükséges, hogy minden sejt egészségesen funkcionálhasson. E célra alkotja a társadalom intézményeit, szerveit, előidéz bizonyos mozgásokat, bizonyos tevékenységeket. Gondoskodik addig, míg egészséges, az egészséges jólétéről, összhangjáról, összeműködéséről és ha Taine szerint az emberiség léte csak múló véletlen, ha hírmondója sem marad, de életében a legmagasabb tökélyre, a legteljesebb erőkifejtésre törekszik, a világ-szellem bölcsességét és jóságát bizonyítván.

VIII. A meg nem érdemelt jövedelmek.

A társadalmi jövedelemeloszlás egyik kényes és bírálatot előidéző kérdése: a meg nem érdemelt jövedelmek. Nem olyan meg nem érdemelt jövedelmet ért ez alatt a társadalmi gazdaságtan, mely szórványosan itt és ott és alkalmasint mindig elő fog fordulni. Hanem érti ez alatt azokat a meg nem érdemelt jövedelmeket, melyek a gazdasági szervezetben, a gazdasági struktúrában gyökereznek. Ezen szempontból legelőször megtámadták a földjáraadékot. A földjáraadék, Ricardo szerint, következménye a népesség szaporodásának, ami teljesen független az egyéni érdemektől. Azért keletkezik eszerint a földjáraadék, mert a népesség szaporodásával mindig rosszabb és rosszabb területekre kell a termelést kiterjeszteni, amelyeken a ter-

melési költség nagyobb. Minthogy azonban a piacon a gabonának csak egy ára lehet, a jobb minőségű földek tulajdonosai többletjövedelemre tesznek szert. Tehát a társadalom haladásának, a népesség szaporodásának 6k teljesen érdemtelen vámszedői. Későbbben a meg nem érdemelt jövedelem fogalmát kiterjesztették. Minden monopolisztikus helyzetből származnak a rendesenél nagyobb jövedelmek, tehát mindenütt, ahol a kínálat korlátolt és nehezen vagy egyáltalán nem fokozható, vagy más esetekben, ahol mesterségesen, összefoglalás által, kartellek által stb. a kínálatot korlátozzák. Brown, amerikai professzor, általában minden jövedelemágnál, a tőkénél, sőt a munkánál is lehetségesnek tartja a meg nem érdemelt jövedelmek előfordulását, követelvén azok kiküszöbölését. A szociális igazság is azt követeli.

Nem a társadalmi organizmus természetéből foly-
nak, hanem ügyes praktikák, igazságtalan kedvezmé-
nyek, visszaélések szüleményei azok a meg nem érde-
melt jövedelmek, melyek, sajnos, a mai társadalomban
igen sokszor fordulnak elő és amelyek a legnagyobb
mértékben megbotránkoztatok. Nemesebb közéleti fel-
fogás, tisztább erkölcsi szellem, kíméletlen nyilvános
bírálat és teljes szociális szellem, az egyedüli javallatok,
melyek ilyféle meg nem érdemelt jövedelmekkel szem-
ben javulást ígérnek.

IX. Téves álláspontok.

Nagy bajt okoznak, nagy eszmezavart szülnek,
mint már más helyen mondtuk, a téves álláspontok,
ami különösen a társadalmi gazdaságtanban és a társa-
dalomgazdasági politikában igen gyakori eset.

Roosevelt nagy garral hirdetett rekonstrukciós programja, mely az egész világot izgatta, mert úgy festett, mint egy új kor eljövetele, megbukott. A tudós tanácsadókat már régen elbocsátotta, végre maga az egész rendszer, mint rendszer, csődöt mondott, csak rengeteg összeggel szaporította az államadósságot, rengeteg sok embert tönkretett, az eredmény pedig vajmi csekély. Végre az újjáépítés központját, a NIRÁ-t is feloszlatta Roosevelt. Hogy talán némi ellenérték marad utána, azt csak a jövő fogja megmutatni.

Sombart, a kiváló német szociálpolitikus, arra a hihetetlen és érthetetlen állításra ragadtatta el magát, hogy a rentabilitási elv a leggonoszabb találmány, amelyet a sátán az emberiségnek adott. Azt hiszem, erről az eltévelyedésről nem is lehet komolyan szólni. Mennyi zavart okozhat ilyen kijelentés, mely ily előkelő helyről hangzik el, különösen oly időben, midőn az emberek úgy is tanácstalanul állanak, s mikor a legörültebb felfogást is hajlandók elhinni, ha ez némi reményt ad a viszonyok javulásához. Ha a múltba egy pillantást vetünk, sok ilyen csodabogárral találkozunk. Proudhon azt mondja: Rachel, a nagy tragika nem érdemli meg a nagy fizetést, mert hiszen nagy művészete a természet adománya.

Rachel tehát nem érdemel magasabb fizetést, mint más munkás. Fourier, a falanszter híres kigondolója, azt mondja, hogy: az embereket csak ösztöneikre kell bízni és akkor beköszönt az aranykor, amelyben az egész természet az ember szolgálatára fog állani. Louis Blanc nemzeti műhelyei klubokká váltak, melyeket ágyúszóval kellett feloszlítani. Marx nagy munkájának első kötete tele van sötét képekkel, amelyek oly sötétek, hogy még a világosság is sötétség, mint Macaulay Miltonról mondja. A tőke mint a modern sátán szere-

pel a társadalom nagy tragédiájában. Nem mondhatunk sok jót azokról a modernekről, akik új valuta-rendszereket eszelnek ki, akik az áralakulást akarják mesterségesen befolyásolni, akik új gazdasági metodológiával próbálkoznak. Szükségesnek tartjuk az újat, mert a gazdasági élet folytonos átalakulásban van, keressük az újat, de jónak kell lennie, gyarapítania kell a jólétet, különösen a szorgalmas munkásember jólétét.

X. Az emberiség nem süllyedhet vissza a középkorba.

A középkorban volt jobbagyság, a középkorban volt boszorkányégetés. A középkorban volt a »nürnbergi szüz«, a kínzókamra, a pellengér, a középkorban volt a gettó és a sárga folt. A világháború utáni szegénység, nyomor, kétségbeesés új középkorral fenyeget. A teljes elhagyatottságban, a technika haladása dacára, nő a barbárság, a tudatlanság, a testi és lelki szenny. Egy angol ember egy társaságban azt mondta: Anglia nem fogja túrni, hogy a világ visszasüllyedjen a középkorba.¹ Emiatt fordulnak Mussolini ellen és aztán következnének a többiek.

Sajnos, amitől az angol ember rettegett, az egyelőre már bekövetkezett, sőt nemcsak a középkor, hanem a barbárság. Hiába a hatemeletes hajók, a repülőgép és rádió, az emberiség nagy része tévelyeg és süllyed. Testileg a nyomor, lelkileg a gyűlölet folytán. Avagy az elharapódzott emberrablás, a munkások munka-

¹ Természetesen itt a középkor sötét szakait értjük; voltak pedig fényes szakai is.

nélkülisége és éhhalála, az állandó háborús félelem emésztő érzése nem barbárság-e? Az erőszak nyílt proklamálása, művelt emberek, kötelességtudó állampolgárok páriává tétele, néha még alantabb álló népfajok által? A rendi állam utáni kiáltás nem tiszta tudatlanság és meghamisítása az állameszmének? És a sok-sok sorompó nép és nép között nem barbárság-e? A foglalkozások primitivitása nem barbárság? A talpaló bíró, a havat lapátoló jogász, a kocsitisztító tanár, a trágyázó pap nem barbárság?

XI. A Krózusok.

Egyes emberek aránytalan gazdagságát soha nem tekintették magában véve sem szerencse, sem tisztelet okául. Solon Krózusnak azt mondja: Halála után lehet csak megállapítani, hogy boldognak nevezhető-e? Midasz éhenhalt, mert kezében minden arannyá vált, A költők sokszor írták le a szegény gazdagok nem irigyelhető sorsát. Krisztus a szegények barátja, a gazdagok elől elzárja a mennyországot. Ami pedig a gazdagsággal járó tiszteletet illeti, az is nagyon kétes. Nem egyszer öngyilkosok lesznek. Nem egyszer éheznek. Nem egyszer szegényesebben élnek, mint a kincstári díjnok. Pl. a nemes gondolkozású Semsey Andor. A nagy vagyonok keletkezését sokszor nem tiszteletreméltó szerzési módokra vezetik vissza. Loria azt írta: A vagyon minden időkben erőszakkal, rablással és még aljasabb eszközökkel szereztetett. Loyseau azt írta, hogy a feudális vagyonokat lopással és büntettekkel szereztek. A Neue Freie Presse, egy a bankkörökkel erősen barátkozó lap, azt írta az amerikai Krózus-

ról, Jay Gouldról: »Jay Gould ist vielleicht der reichste privat mann, in der ganzen Welt, aber er besitzt keinen Dollar, an dem nicht das Blut ruiniertes Existenzien kleben würde«. Chamberlain azt írta: »Niemals ist die Geschichte eines Ungeheuern Privatvermögens eine Chronik makelloser Ehre«. Juvenal azt írta:

»Criminibus debent hortos praetoria, mensas
Argentium vetus et statem extra pocula caprum.

A hipertrofikus gazdagságok, ha tisztességtelen módon szereztetnek, nem részesülnek tiszteletben, azokívül gyakran éppoly gyorsan elenyésznek, mint ahogy keletkeztek. A mammut-vagyonok ritkán nyújtanak zavartalan élvezetet, sokszor nagy gondot okoznak, terhesek, megkívánják a józan gondolkodást. Nem ritkán a tulajdonost nevetség tárgyává teszik. A világháború után keletkeztek ugyan új, nagy gazdagságok, de általában a nagy gazdagságok száma csökkent. Kétségtelen, hogy a szociális szempontok alkalmazása, a munkabérek emelése jelentékenyen hozzá fogják járulni a mammut-vagyonok csökkentéséhez. De nem szabad megfélekezni azokról, a persze kis számban lévő Krózosokról, akik egyszerűségben, puritánságban, igénytelenségben élnek, akik a nagy vagyont a közjóra használják fel. A politikai és társadalmi lét egyensúlya, békéje szempontjából, de még az egyéni boldogság szempontjából is lehet súlyos aggályokat táplálni a mammutjövedelmekkel és vagyonokkal szemben, de azoknak általános megbélyegzése nem indokolt. A nem-Krózusok természetesen mindig gáncsolói a Krózusoknak. És voltak Krózusok is, akik a krózuság ellen nyilatkoztak. Higgadt megfontolással a következő megkülönböztetéseket kell tenni: Vannak kétségtelenül ritka produktív egyéniségek, úgy a gazdasági,

mint a szellemi téren, nagy feltalálók, nagy szervezők, nagy gazdasági tehetségek, kitartó munkás és takarékos egyéniségek, nagy írók, művészek, tudósok, akik nagy vagyonhoz jutottak. Vannak, akiket a fejedelmi kegy, néha a nemzet elismerése nagy vagyonhoz juttatott. Azután következnek azok, akik gazdasági, politikai, vagy egyéb konjunktúrák útján teremtettek nagy vagyonokat. Harmadik helyre tesszük azokat, akik tisztán spekulatív alapon szereztek nagy vagyont, pl. kockázatos tőzsdemanipuláció útján, melyeket produktívoknak nem lehet tekinteni. Ez a tevékenység nem szaporítja a nemzeti vagyont, csak áttolja egyiktől a másikhoz, de még visszaélés nélkül, a veszítő fél hozzájárulásával. Ezekután következnenek a mindenkép megbélyegzendő, jogtalan, irreális vagyonszerző források, mint a kizsákmányolás, kiszipolyozás, csalás, erőszak, erkölcstelen foglalkozások stb. révén alakult vagyonok. Nem szükséges végül külön kiemelni, hogy hatalmas célvagyonok keletkeztek tisztán ideális indokból, ilyen az egyházi vagyon.

XII. Az előbbi fejezet tanulságai.

A társadalompolitikus nem azért világítja meg a vagyoni és jövedelmi különbségeket, hogy irigykedést, kétségbeesést, gyűlöletet, a romboló ösztönök kitörését szítsa. Hiszen más helyen kifejtettük, hogy szociális műveltségre azért is van szükség, mert akkor belátjuk, hogy a gazdasági törvények hatásaival tisztában kell lennünk. Így tisztában kell lenni azzal, hogy minden társadalomban a vagyonosodás emelkedésével a vagyoni különbségek is fokozódnak. De azt is tanulhattuk,

hogyha a disparitások túlságig nőnek, ha az állampolgárok egy kis csoportja mammut-vagyonokat halmoz össze, a nagy tömeg ellenben nyomorba süllyedve él, ez az állam létét ássa alá.

A szociálpolitikus bírálata tehát nem azt célozza, hogy állam- és társadalomellenes érzelmek zaklassák a világot, hanem azt, hogy a sors kedvezettjei vagyonukat szegény embertársaik javára fordítsák, továbbá azt, hogy az állam mindenesetre a mammut-vagyonok keletkezését akadályozza meg, vagy legalább is korlátozza, hogy helyes gazdaságpolitikával a gazdagok feleslegét lehetőleg lazítsa, a felmenő osztálymozgalmat előmozdítsa, a közigazgatás minden terére a szociális olajcseppet vezesse, a szociális fluidumot szétossza, az igazságos jövedelem- és vagyoneelosztás minden akadályát elhárítsa, az elfajult egoizmusnak korlátot szabjon.

Ismétlem, a társadalmpolitikus nem agitátor, nem szenvedélyeket akar kirobbanásra bírni, a jövedelem- és vagyoneelosztás szélsőségeinek megvilágításával és esetleg ostorozásával, hanem belátást akar terjeszteni minden körben és a társadalom épületének szilárdságát akarja fokozni, amelyet úgy a mammonizmus, mint a pauperizmus egyaránt veszélyeztet.

XIII. Vidám és komor szocializmus.

Van a szocializmusnak vidám és komor fajtája.

Vidámnak nevezem azt a szocializmust, mely nem ront neki vad dühvel a létező intézményeknek s vérrelvassal, kegyetlenségekkel, rombolással akar egy jobb társadalmi rendet felépíteni, hanem bölcseséggel, megértéssel képzei el egy tökéletesebb társadalom ki-

fejlődését. A vidám szocializmus az optimista, a komor szocializmus a pesszimista világfelfogás következménye. A vidám szocializmus forrása az emberszeretet, a komor szocializmusé az embergyűlölet. A vidám szocializmus bízik, a komor bizalmatlan. A vidám szocializmus egy Főúriért teremt, aki a jövőben látja az emberiség paradicsomát, melyben az egész világegyetem örömet nyújt, a komor szocializmus pedig a Marxokat, Leninet, Stalinoakat isteníti, akik vérben fetrengő embermilliók fölött gáznak. A vidám szocializmus a jó embereket meghódíthatja, a komor, sötét szocializmus majdnem kivétel nélkül csak a zsarnoki természettel bíró emberi típusokat. Krisztus, Assisi Szent Ferenc, ha nem is szocialisták, közel állanak a vidám szocializmushoz. Sajnos, a vidám, az emberszerető szocializmus prófétái és apostolai ritkábbak, a gyűlölködő, a romboló szocializmus, a Bakunin anarchisztikus iskolájának tagjai számosabbak.

XIV. Helyzetszocialisták.

Kétségtelen, hogy sok szocialista nemcsak elvi alapon volt szocialista, hanem elsősorban a saját helyzetével való elégedetlenség folytán. Gondoljunk csak Proudhonra, a fiatalkorú Mussolinire. A gazdag emberből ritkán lesz szocialista. Engels kivétel. Akiket tehát elsősorban saját nehéz sorsuk visz a szocialisták sorába, azok a helyzetszocialisták. Mihelyt helyzetük javul, elbúcsúznak a szocializmustól. Talán MacDonaldot is ide lehet számítani, aki miniszterelnök korában ellentétbe került a Labour Partyval, melynek vezére volt és a pártból kilépett, továbbá Millerandot stb.

A magyar képviselők tiszteletére a kerület látogatása alkalmából rendezett bankettekén a képviselő kötelességszerűen asztaltól asztalhoz megy, egyidőre Jetii és az emberekkel beszélget. Egy alkalommal figyelmeztettek, mikor egy asztalhoz indultam, hogy ott egy szocialista ül. Odamentem s mikor azt mondtam: hallottam, hogy szocialista, azt válaszolta, hogy már nem szocialista, mert már önállósította magát. Helyzete változott, búcsút mondott a szocializmusnak. Tehát a helyzetet kell változtatni s akkor a szocializmusnak sorban hátat fordítanak. A helyzet változásához az is tartozik, hogy lehetőleg minden embernek legyen módja, hogy maga is intéző, parancsoló legyen, ne mindig csak engedelmeskedő, alárendelt, ami elégületlenséget szül. Az alázatosság szép öolog, de belátással, szívből alázatos csak az lesz igazán, aki fenntarthatja a fejét, aki önkéntes meggyőződésből alázatos, nem kényszerből, aki más vonatkozásban parancsoló úr. Gyáros nem lehet a munkában más, mint parancsoló, de lehet a munkásnak alkalmat adni az önálló értékelésekre, a tanácskozásokban való részvételre stb.

XV. A szociálforradalmárok.

Az egyéni és történeti élet szövevényes alakulásában személyi és tárgyi mozzanatok összeszorulnak. Egyoldalú a Carlyle-féle »heroship«, mely a történeti eseményeket egyedül a nagy emberek fellépésének tulajdonítja. De egyoldalú az a felfogás is, amely az események alakulásából az egyéni tényezőt kizárja. A nagy történeti fordulatban személyi és tárgyi moz-

zanatok egyesülnek. Ahogy Szolimán mondja a nagy emberről Korner Zrínyijében: »Das Leben ist auf seine That bereitet.« Egy nagy probléma elég egyszerű és elég jó megfejtése. Ezen szemszögből nézve, aszociálforradalmárok szerepében a következő tanulságos mozzanatokat állapíthatjuk meg. Ha Franciaországban földhitelintézet létezett volna és Proudhon adósságba süllyedt apjának, aki gazda volt, kölcsönt ad, Proudhon talán egész életében békés nyomdász maradt volna és nem írta volna: *La propriété c'est le vol*. Ha Marxot a berlini egyetem habilitálta volna, alkalmasint másképpen írta volna *Kapital* című nagy munkáját. Ha Fourier nem látta volna egy marseillesi kereskedő áremelő praktikáit, alkalmasint békés kereskedő lett volna és nem álmodta volna a falansztert. Ha Hitlert felvette volna a bécsi *Kunstakademie*, sohasem születik meg a nemzetiszocializmus.

Ha Lassalle hatalmi vágyát nagy hivatottságának megfelelően kielégíthette volna, talán nem dobja oda a polgári társadalomnak: *Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo*. Saját életükben az említett személyi mozzanat találkozott a tárgyi mozzanattal, mely őket egyénileg szociálforradalmárokká tette, Ellenben a történelem folyamán látjuk, hogy törekvéseik megghiúsulnak, mert a személyi mozzanat nem találkozott tárgyi mozzanattal. Azért Fourier, Proudhon, Marx, Lassalle meghaltak anélkül, hogy a szociális forradalmat felidézhatték volna, csak Hitler és Lenin esetében találkozott a személyi és tárgyi mozzanattal és így a szociális forradalom be is következett.

XVI. Harc az olcsóság ellen.

Időnkint nagy a munkanélküliség. A gépek kiszorítják az embert. Az úgynevezett szellemi munkát is elvégzik. Vannak már ipari telepek, amelyeket egy gombnyomással lehet működésbe hozni; a munkaidőt folyton rövidebbre szabják, hogy minél több munkást lehessen beállítani. Másfelől szükséges volna az árak leszállítása, hogy a létfenntartási költségeket kisebb keresetből is lehessen fedezni. Az olcsóbb árak elvének most ismét akadt szószólója, Harold Moulton, a Washingtoni Brookings Institute elnöke felszólalt az olcsó árak mellett és szózatának elég erős visszhangja támadt. És mit látunk? Azt, hogy kétségbeesetten törekednek magas árak után. A kartellek azért alakulnak, hogy az árakat emelhessék. Más gazdasági egyezmények is ugyanezt a célt szolgálják. A vámokat felemelik, hogy az árakat felsrófolhassák. A szakszervezetek arra törekszenek, hogy a munkabéreket felemeljék. Az állam minimális árakat szab. Óriási mennyiségű árut semmisítenek meg, hogy a megmaradt -mennyiségnek árait magasabban lehessen tartani. Természetes, hogy a folyamat végigmegy, mert csak úgy lehet a régi relációkat fenntartani. A kő a vízbe dobva, mozgásba hozza a tó egész felületét. Ha A-nak szabad az árakat emelni, akkor ugyanezt teheti, sőt kell hogy tegye B és C, végig az egész területen. Tehát a folyamatot megállítani csak az első stádiumban fehet. Ha pedig az árak leszállítására törekszünk, azt is csak az egész vonalon lehet keresztülvinni. Minden szervezetben van alkalmazkodóképesség, ruganyosság, helyettesítés, arányosítás, korántsem lehetetlen az árakat a társadalom mai helyzete érdekében leszállítani. Ha állami beavatkozás révén gyengítjük vagy

egészen kiküszöböljük a kereslet és kínálat mechanizmusát, akkor vagy arra az eredményre jutunk, hogy az céltalan, vagy arra, hogy az sikerül, akkor azt úgy a gazdasági élet pozitív, mint negatív pólusa felé érvényesíteni kell. Az pedig kétséget nem szenved, hogy az emberi munkának gépekkel való kiszorítása követeli az árak csökkentését, hogy így a munka csekélyebb jövedelme mellett is lehessen az életet fenntartani. Az olcsó ár egyébként bizonyítéka annak, hogy az emberi hatalom a természet felett növekedett.

XVII. Gesztusok.

A törvényhozó alkotásai gyakran csak gesztusok, melyek azt fejezik ki, hogy a törvényhozó valami üdvös célt akar előmozdítani. Hogy célját eléri-e, az más kérdés, de a gesztus jó benyomást tesz és ha közvetlenül nem, talán közvetve használ. Persze, néha az eredmény teljesen elmarad. Az állam például uzoratorvényt hoz, hogy az uzoráskodást elnyomja. De kérdés, hogy ezt eléri-e. Az állam a minimális munkabérről hoz törvényt, mert akarja, hogy a munkabér a munkás megélhetését biztosítsa. Kérdés, hogy a célt eléri-e. De másfajta gesztus ez, »morális emberi«, mely figyelmeztetni akarja a polgárokat, hogy a társadalom érdeke mit követel.

Más téren is találkozunk ilyen gesztussal. Az Egyház bizonyos kijelentései, rendelkezései a béke, a szociális haladás érdekében többnyire csak gesztusok, legfeljebb megmutatják, mit tartana az Egyház, az Egyház feje helyesnek, kívánatosnak, az erkölcsi törvénnyel megegyezőnek.

A társadalmpolitika terén is néha egy helyes gesztus jó benyomást tenne. Különösen a hatalmas munkaadótestületek találnának itt hálás terrénomot. Egy rokonszenves gesztus sokszor nagy hatást tenne a kedélyekre. Nagyon kívánatos lenne, hogy ezek a munkaadótestületek ne riadjanak vissza ilyen gesztusoktól. Ne mutassák mindig azt a rideg arcot, hanem mutassák néha a nemes, önzetlen, munkásokéit gondolkozás arcvonását.

XVIII. A munkásmozgalom végső állomása.

A kisipari munkás, segéd, tanonc idővel mester lehet, önállóságra jut, esetleg jobb anyagi helyzetbe kerül. A szellemi munkás, ha az alkalmazás alsó fokán nélkülöz is, idővel a társadalmi létrán felmászik. A mezőgazdasági munkás sem nélkülözi az emelkedés lehetőségét és a kilátást arra nézve, hogy egy kis darab földet a magáénak mondhasson. A nagyipari munkás az iparvállalatok nagy terjedelme, nagy tőkeszükséglete mellett nem számíthat arra, hogy maga egy nagy vállalat tulajdonosa, részvényese legyen, habár erre is vannak kivételes példák. A szabály azonban az, hogy a nagyipari munkás egész életén át munkás marad. Az alkalmazásban lehetnek fokozatok, de lényeg szerint a munkássorba fog tartozni egész életén át. Ebből az következik, minthogy az ipari társadalom legnagyobb része ebbe a csoportba tartozik, hogy a társadalmi béke érdekében a munkaviszony úgy rendeztessék, főleg az e csoportba tartozók aránylag megelégedett életet élhessenek. Azért a munkáskérdéssel való legelső

megismerkedésem alkalmával a munkásmozgalom célját abban láttam, hogy a munkás is élhessen kultúr-emberhez méltó életet. Rendes étkezés, ruházkodás, lakás, üdvös szórakozás, művelődés, gyógykezelés lehetősége biztosíttassék számára. A munkásvédelmi és munkásbiztosítási intézmények ezeknek a szükségleteknek egy részét kielégítik és annyiban sikeresen hozzájárulnak ahhoz, hogy a munkásság kulturális színvonala emelkedjék. Erre a társadalom érdekében is szükség van. Sem a szocialista iskola álmai, sem a liberális iskola negációja nem szolgálhat irányul. De minden ember, aki a társadalom hasznára van, aki a társadalmi kötelességeit teljesíti, a társadalom erkölcsi színvonalát megüti, igényt tarthat arra, hogy életének színvonala a kor kultúrájának megfeleljen.

XIX. A szociális igazság kettős etikája.

A szociális igazság, mikor egyfelől az államtól a szociális igazságnak megfelelő intézkedéseket, a kedvező helyzetben lévő társadalmi rétegektől belátást és áldozatokat követel, a kedvezőtlen helyzetben lévőkhöz, a társadalom gyengébb osztályaihoz is intézi szövegát. A szociális igazság érvényesülésének korszakában az eddig kedvezőtlen helyzetben lévők mentalitásának is okvetlenül meg kell változnia Nem indokolt többé a lázadó szellem, a vad gyűlölet, a gyanúsítás, a cinizmus, a reménytelenség, a fegyelmetlenség, a dac, a hipokrizis, a fegyvercsörtetés, a fenyegetés, az erőszakoskodás. A társadalmat áthatván a méltányosság, az igazságosság, a szolidaritás szelleme, a munkásság a többi társadalmi rétegekben nem láthat többé ellenséget, hanem embertársat, áldo-

zatos, belátásra, segítségre hajlandó társat. Az összes intézményekbe bevonulván a szociális szellem, el kell hagyni a szociális lövészárkokat. Ha a szociális szellem az érdekeltek részéről visszautasításban, lekicsinylésben részesül, akkor a társadalom el fog pusztulni, akkor valósággá válik a homo hominis lupus. Akkor Ormuzd győz Arhimán fölött. Oldott kéveként hull szét a társadalom. A szociális szellem megértést követel azoktól is, akik ma az élet árnyasabb oldalán állanak. Ezen társadalmi felfogás értelmében kívánatos, hogy a munkás ne álljon félre, hanem adott esetben közeledjék a nem munkásosztályhoz. Iparkodjék lehetőleg annak társadalmi tevékenységében, sokirányú szervezeteiben résztvenni, igaz értelmét elismerni, nagyjait tisztelni, gyászában osztozkodni. Hisz nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy vannak a munkásosztályhoz nem tartozók között sokan, akik nehéz küzdelmet folytatnak az élettel, akik az anyagilag gyöngékhez tartoznak. Vannak a munkások között olyanok, kiknek anyagi helyzete már nem mondható borzasztónak, hanem kik már a jómódúak közé tartoznak, sőt van tudvalevőleg elég példa arra, hogy a munkás önálló, sőt nagy vállalkozók sorába emelkedik.

XX. Aktív és passzív kor.

Minden társadalomnak érdeke, hogy lehetőleg minden munkaerő érvényesüljön.

Minden ember életét két korszakra lehet felosztani: az aktív és passzív korra. A passzív kor kezdődik a bölcsönél és a 16-18 életévig tart, a magasabb pályákon 21-25 évig. Azután jön még egy passzív korszak, a fizikai munkásoknál körülbelül a 65-ik

életévtől számítva. A passzív korszakban az egyén nemcsak nem keres, de a család, a társadalom, az állam segítségét veszi igénybe. Hogy milyen terhet jelent ez a nemzet mérlegében, egészen pontosan nem lehet megállapítani, mert sok körülmény játszik közre. De talán a minimális költséget évi 500 pengőre lehet tenni. Ez képviseli a fizikai élet lehetőségeit. Ehhez járul még a nevelés, a tanítás, kiképzés költsége. Ez a kiképzés fokával emelkedik és a legfelső fokon igen magas. De minthogy ebben a kiképzésben aránylag kevesen részesülnek, itt számításba nem vesszük. Ha pedig csak a 15 éven aluli népességet tekintjük, amely 2,447.285 főből áll, akkor alapul véve az említett 500 pengőt, a passzív korban lévő népesség évi költsége 1,223.6 millió pengőnek felel meg, A passzív népességnek ezt a költségét az aktív korban álló népességnek kell megkeresnie azonfelül, ami a saját fenntartására kell, mert hiszen egyébként a nemzet deficittel dolgoznék. Egyébként az áruk és szolgáltatások ára nem felelne meg a valódi költségeknek.

Látjuk e rövid számításból, milyen fontos a társadalomra nézve, hogy minden munkaerő produktív munkát végezzen, hogy lehetőleg mindenki, akire a társadalom passzív korában költött, elérje azt a kort, amelyben aktív munkájával a társadalomnak megtérítse a passzív korában ráfordított költséget.

XXI. Phaemon kutyája.

Phaemon, a filozófus egy hű kutya birtokában volt. Megtanította, hogy mindennap elment a mészároshoz és kosárban hozta el a húst. A viláért sem nyúlt volna hozzá. Egyszer a kutyát egy csomó más

eb megtámadta s elragadta tőle a kosarat. Phaemon látta, hogy kutyája egy percig gondolkozott, majd a többihez csatlakozott, bizonyára úgy érvelvén magában, hogy ilyen sok állattal egyedül nem bír el, maga is résztvett a lakomában. Sőt most már ő falta a legtöbbet. Sok ember hasonlít Phaemon kutyájához. Látja a zsákmányt leső ragadozókat, de minthogy nem bír velük, ő is hozzájuk csatlakozik. Sok jó szándék, sok jó erkölcs illan így el. Kevés ember hajlandó magát feláldozni, de annál több szeret jólakni.

De vannak a kutyák között, vannak az emberek között is altruisták, erősek. Mindenki olvasott már a gazdát a végsőkig védő kutyáról, a gazda sírján elpusztuló kutyáról, a gazda gyermekét a tűzből kimentő kutyáról. Ismerjük a bernáthegyi kutyák gyönyörűteljesítményeit, ismerjük a vak koldus hű társát. Phaemon kutyájának becsületessége csak az idomítás eredménye volt. Mikor az élet körülményei a dresszúrával ellentétbe kerültek, a dresszúra feledékenységbe ment és kitört az ősi ösztön, a bestia. Törekedjünk arra, hogy az emberek között is minél kevesebb legyen az olyan, aki úgy tesz, mint Phaemon kutyája.¹

¹ Érdekes, hogy ugyanezt megénekli Heine — ugytöszik Phaemon esetét nem ismerte — „Der tugendhafte Hund” című költeményében (Heines sämtl. Werke 3. k. Hamburg, 1885, 209. 1.)

Ja, böses Beispiel kann verführen
Und, ach! gleich allen Säugetieren,
Nicht ganz und gar vollkommen ist
Der tugendhafte Hund — er frisst !

XXII. Az állami és egyéni célok arányossága.

Három evangélista (Máté, Márk és János) elmondja, habár különböző módon, hogy Bethániában röviddel a szenvedések napja előtt egy asszony Jézust drága kenetekkel látta el. Azt is olvassuk, hogy ez az apostolok között elégedetlenséget szült, mert szerintük a drága kenőcsök árából sok szegényt lehetne ellátni. Krisztus azonban helyeselte az asszony cselekedetét, mert a szegények megsegítésére lesz még elég alkalom, de arra, hogy neki szeretettel hódoljanak, már nem. Túlzása a szegénysegélyezési törekvéseknek, hogy jótettet csak a szegényeknek nyújtott alamizsnában látnak, de a balzsamra fordított pénzt pazarlásnak minősítik. Ezzel szemben János evangélista e felfogást álembrieskedésnek tekinti, pénzvágynak. Az Evangéliumnak ez az elbeszélése kellő világításba helyezi az igazságot, hogy az emberi célok között bizonyos arányosságot kell teremteni és ez igazság érvényesítésénél még a szegénygondozással kapcsolatban sem szabad kivételt tenni. Áll ez az államra, a társadalomra, az egyénre egyaránt. A szociális szellem követelménye nem mehet addig, hogy annak az állam, az egyén létét feláldozzuk, mert hiszen ezzel a szociális szellem is elvész. Nem lehet például az állam védelméhez szükséges eszközöket elvonni, mert így egyidejűleg elejtenők a társadalompolitikai célkitűzést is. Nem lehet a vallás ápolása, a közoktatásügy és közegészségügy előmozdítása érdekében hozott áldozatok jogosságát megtagadni a szegénysegélyezés érdekében. Még az egyén részéről elképzelhetünk olyan esetet, amikor valamely cél, mondjuk: a karitás érdekében megtagadja önmagát, feláldozza önmagát, de az állam,

a társadalom nem követhet el öngyilkosságot. Tehát arányosítani kell az állami, a társadalmi, az egyéni célokat. Ahogy például nem lehetséges, hogy minden erejét, áldozatát a hadügyre fordítsa, úgy nem lehet, hogy minden áldozat csak a szegényügy javára fordítottassék, már csak azért sem, mert az állami célok között összefüggés áll fenn és egyiket sem lehet elhanyagolni, hogy az bizonyos ponton a többi célok elsorvadását ne idézze elő. Az észszerű szociálpolitika ezt tudja és nem veszi igénybe a maga számára a kizárólagosságot, a monopóliumot.

XXIII. Szociálpolitika és politika.

Sokan a mai hivatásszerű politikusok közül elmulasztják mélyebben beletekinteni a politika műhelyébe, a politika boszorkánykonyhájába. Ha ezt tennék, jobban érdeklődnének a szociálpolitika iránt, jobban értékelnék annak fontosságát. Mert akkor látnák, hogy az igazi politika: a szociálpolitika, nem a választás, nem a szavazás, nem a karrier.

Az államok haladásának egyik főkritériuma: a jólét emelkedése. A jólét emelkedésének egyik rendes, úgy mondhatni: elkerülhetetlen következménye a jólét differenciálódása. Nőttön nő az ellentét gazdag és szegény között. Ilyen helyzetben az államférfi legfőbb feladata ezt a differenciálódást a lehető legszűkebb térre szorítani, azt lehetőén mérsékelni, nehogy bekövetkezzék ama nagy bölcs mondása, hogy az állam tulajdonképpen két államból áll: a gazdagok államából és a szegények államából. Ha ez az eset valóvá lesz, következménye nem lehet más, mint állandó forra-

dalmak, vagy az állam hanyatlása, vagy diktatúra, zsarnokság, vagy erősebb, bár kezdetlegesebb népek által való meghódítás. Az esetek bármelyikének megvalósulását csak bölcs reformok által lehet megakadályozni, melyek a szélsőségek kifejlődését nem engedik kibontakozni, tehát szociálpolitikával. Ezt a történeti igazságot a legerősebb reflektorral világítja meg Róma története. Licinius Stolóval kezdődik a római szociálpolitika, a Gracchusok meggyilkolásával végződik. A reformok nem voltak keresztülvihetőek, megbukik a köztársaság és következik a zsarnokság. A reformok a régi korokban természetesen elsősorban a földbirtokokra vonatkoztak, mert nagytőke nem létezett, nagyipar nem létezett, hitel nem létezett. A szabad munkást kiszorította a rabszolga, a gabonatermelést alacsonyabb termelési költségeinél fogva kiszorította az Egyiptomból hozott gabona, a nobilitas kiszorította a kis parasztgazdaságot, a proletárok összegyülekeztek Rómában és ott eladták szavazatukat. Roma omnia venalia.

Korunkban az állam kedvezőbb helyzetben van annyiban, amennyiben segélyforrásai gazdagabbak, politikai intézményei igazságosabbak, ruganyosabbak, liberálisabbak. A modern államban azonban nem kisebb a veszély, hogy a nagy vagyoni, jóléti disparitások az állam hüvelyét szétrepesztik. Azért a modern állam legfőbb feladata: a szélsőségeket lefaragni, a középső és alsó rétegeket erősíteni, a megelégedést terjeszteni és a lappangó forradalmi lázt csillapítani. Ez, valljuk meg, sokkal fontosabb, mint az, hogy egy vámtétel valamivel magasabb vagy alacsonyabb, vagy mint az, hogy egy államtitkárral több vagy kevesebb van; hogy a sajtó eléggé dicséri-e az uralkodó pártot és annak vezérét stb. Végző és legfőbb célja az állami

igazgatásnak: a társadalmi összhang biztosítása, a jólét elterjedésének előmozdítása és így az állami és társadalmi rendnek a legerősebb alapokra helyezése. Ezt pedig csak helyes és mindig éber szociálpolitikával lehet elérni.

XXIV. „Elle s'en va, la race de Prométhée”.

Letűnt Prometheus faja, mondja Lanfrey, a francia forradalom éleseszü és nemes gondolkozású elemzője. Letűnt az a faj, mely nagy célok megvalósításáért szenvedni is tud. Pedig a dolgok rendje az, hogy minden szülés szülési fájdalmakkal, minden életmunka 'áldozatokkal, minden győzelem harccal jár. A fő csak az, hogy az áldozat, a szülés fájdalma, a csemete gondozása jutalmat találjon az eredményben. A szociálpolitika munkásainak sem szabad erről megfeledkezniük. A szociálpolitikai célkitűzések harcot jelentenek az önérdék ellen, a közömbösség ellen, a hipokrizis ellen. A szociálpolitika ecclesia militansa is ki van téve üldözésnek, félreértésnek, a korlátolt eszűek, rosszmájúak, a saját árnyékuktól megijedők, a minden haladástól rettegők támadásainak és aknamunkájának. Már az ártatlan »szociális« szó is megremegteti egész valójukat. A szociálpolitikusoknak meg kell cáfolni Lanfrey mondását. A szociálpolitikusoknak meg kell mutatni, hogy még él Prometheus faja. Meg kell futatni, hogy vannak, akik eszményi célokért szenvedni is tudnak. Ha a harácsolok, a rövidlátók, a sajtó, a közhatalom egyes szervei részéről támadások, akadályok nehezítik meg a szociálpolitika munkáját,

gondoljanak a szociálpolitika harcosai Prometheus keselyűjére és mutassák meg, hogy Prometheus faja nem halt ki.

XXV. Gép és ember.

A szociálpolitikus joggal hangsúlyozza, hogy minden emberben tisztelni kell az emberi méltóságot és hogy ez a gyári-rendszer első korszakában nem történt meg. A gyárosok szemében a munkás csak mint »hands« szerepelt. A lélekkel, az egyéniséggel, az emberi mivoltával nem törődtek. A gép mindenekelőtt sok munkást kiszorított és munkanélkülivé tett, viszont a gép által elért olcsóbbodás a termelés szűk határait nagyon kiterjesztvén, munkanélküliség csak ritkán volt észlelhető. A gép ugyan sok terhes munka alól felszabadította az embert, de másfelől, minthogy a gépnek pihenésre nincs szüksége, a munkaidőt kiterjesztette, szabállyá vált sok üzemben az éjjeli munka. Azután a gép mellett a gyengébb kor és a gyengébb nem is alkalmazást talál. Ez vezetett a családi kötelék felbomlásához, a korcsmázáshoz, a lakás elhanyagolásához, a nemek promiscuitásához, erkölcsi zülléshez. Az ember degradálódott, az ember függvénye lett a gépnek.

Azonban a dolog másik oldaláról sem szabad megfeledkezni. A gép által elért tömeges termelés a munkásnak mint fogyasztónak javára vált, mert a szükségleti cikkek ára olcsóbbodott, a munkás, aki a régi szövetáru magas árát nem tudta megfizetni, most sokkal jobban tud öltözködni és sok más szükségleti cikket tud megszerezni. Egyes munkaágakban

a munka könnyebbé vált. A törvényhozás szabályozta a vasárnapi munkaszünetet, stb.

Mint sok emberi intézkedésnek és intézménynek, a géprendszernek is vannak tehát káros oldalai mellett előnyös oldalai még a munkás szempontjából is. Általánosságban csak az mondható, hogy mindenesetre az ember emberi voltát feláldozni nem szabad. A társadalom, az állam élhet gép nélkül, de nem élhet ember nélkül. És ha a gép ezen alaptétellel konfliktusba kerül, az embert kell a gép fölé helyezni.

XXVI. Társadalmi arisztokrácia.

Minthogy, mint már kifejtettük, az emberek nem egyenlők, minthogy különösen nem egyenlők a társadalomnak tett szolgálatok tekintetében, a társadalom életére, haladására nézve fontos, hogy a társadalom rendelkezék olyan mechanizmussal, melynek segítségével a kiválóságoknak megfelelő hely, működési kör és elismerés is biztosíttassék. Ha körülnézünk a jelenben, ha visszatekintünk a múltba, azt látjuk gyakran, hogy fontos működési kör és elismerés olyanoknak jut, akik azt meg nem érdemlik.

A parlamenti választások rendszere éppenséggel nem biztosítja azt, hogy a legkiválóbbak jussanak a nemzetek törvényhozásába. A tanszékek betöltésénél, a tudományos testületek választásainál, a miniszteri kinevezéseknél akárhányan érdemtelenül emelkednek fel. Az érdemteleniséget lehet ellensúlyozni pénzzel, protekcióval, reklámmal, komasággal. Még a legmagasabb állásokba is eljuthatnak olyanok, akik arra nem érdemesek. Hozzájárul ehhez, hogy az érdem-

telenséget ellensúlyozni lehet szemérmertlenséggel, az érdemességet pedig elhomályosítani szerénységgel. — Krisztus még azt sem akarta elfogadni követőitől, hogy jónak mondják. így valóban csak a keresztfára lehet eljutni, ha csak szimbolikusan is.

Pedig sajnós, ezen gyökeresen segíteni alig lehet. A Socrateseknek méregpoharat nyújtanak, a Gracchusokat, a Lincolnokat meggyilkolják, Apponyi, Szilágyi nem lettek miniszterelnökök, X-ek: igen. Apponyi nem lehetett a külügyi bizottság elnöke, de N. N. igen. Molière nem lehetett az Akadémia tagja, de Barthou: igen. Csemegi nem lehetett az Akadémia tagja, de X. Y. igen. De néha az igazság pallosa mégis lesújt és összetöri a hipokrizist. Katona Józsefnek, Madách Imrének, Ady Endrének talán nem jutott irodalmi társaság koszorúja, mégis a legnagyobbak sorába tartoznak.

Valamint az uralkodó családokba gyakran becsempésztek fatty úkat, úgy történt a társadalmi arisztokráciánál is. Védekezésre csak egy fegyver áll rendelkezésre: a tisztesség, józan, független ítélet. Ha a társadalom ezekkel a fegyverekkel rendelkezik, akkor a társadalom arisztokráciájába kevés fattyú fog belekeveredni. Erre annál inkább kell törekedni, mert bármennyire a közösség javát keressük, sőt talán épp azért, bármennyire hódoljunk a demokratikus eszménynek, vagy talán épp azért, biztosítani kell azt, hogy egy társadalmi arisztokrácia kifejlődjék és hogy arra folt ne essék. Az egész természetén végigvonul a fokozatosság képe, a hideg gránittól a lángoló géniuszig, a társadalomban sem lehet egy fokra helyezni az értéktelen egyént a lángeszű, nemes gondolkodású, nemes életű, minden ízében valóban arisztokrata érzelmű egyénnel. A fának is koronája van,

a hegynek is csúcsa van, a templomnak is tornya van, a társadalomnak is feje, szíve van, melynek helyes működése nélkül nincsen egészség.

XXVII. A hit.

A szociális érzés és a hitbeli érzés azon közös természettel bír, hogy mindkettő az embert eszményi inagasságba emeli. Azért az egyik a másikat erősen támogathatja. A szociális érzés magasabb szankcióját a fjtben találhatja, a hithez vezető út pedig az emberi együttélés magasabb rendeltetése. Vizsgáljuk tehát a hit problémáját is. Strauss a vallás által nyújtott szellemi, erkölcsi táplálék helyébe ajánlja a költői, zenei és művészeti alkotásokban rejlő benső elmélyedést és nagy szellemi élvezetet. De Strauss nem gondolt arra, hogy ezeknek a költői és zenei műveknek legnagyobbjai, leghatalmasabbjai az Istenben való hitből erednek és enélkül nem léteznének. És miért nem fordulhatna az ember is közvetlenül ezen művek forrásához? Strauss azt is elfelejti, hogy a vallások az Istentiszteletben felhasználják a költői műveket, a művészet remekeit, a zenei nagy alkotásokat, a zsoltárokat, a hitszónoklatokat, a vallásos költeményeket, az oratóriumokat, a kántátékat stb. Strauss elfelejti, hogy az ember leg-tökéletesebb lénynek ismeri a személyiséggel bíró lényt, tehát ha a leg-tökéletesebb lényre gondol, alig kerülheti el, hogy azt többé-kevésbé ne személy alakjában lássa, mert bármily hatalmasnak látjuk a csillagokat, a tejutat, az univerzumot, mégis abban életet, abban garatot, abban szellemet nem látunk. Ezek a nagy esetek a maguk törvényei szerint vannak megalkotva,

a maguk törvényei szerint mozognak időtlen-időkig, de magukon kívül egy homokszemet sem tudnak teremteni, nem tudnak mozgatni. Az embernél tökéletesebb lényt az emberi fantázia sem a kőben, sem a fűben, sem a csillagban nem láthat, még azoknak együttesében: az univerzumban sem, hanem csak egy nálánál még tökéletesebb ésszel és akarattal, amellet halhatatlansággal, utánozhatatlan alkotóképességgel bíró lényben. Hisz az ember maga is míg él, míg az élő testben lélek van, oly időbeli és térbeli távolságokat tekint át, melyek határtalanok. Az ember továbbá nem tudja elképzelni, látván a természeti lét fokozatait, hogy nálánál tökéletesebb lény ne létezzék. Könnyebben is tudja megérteni a létet, minthogy annak millióféle jelenségei a maguk szülte törvények szerint mennek végbe. A biblia azt tanítja, hogy Isten saját képére teremtette az embert, de fordítva is azt mondhatjuk, hogy az ember saját képére alkotja az Istent. Az embernek szüksége van arra az elgondolásra, hogy a kérlelhetetlen ellenséges elemek ellen van, aki megvédheti, mert ez vigaszul szolgál a kétkedőnek, a hitetlennek is. A korlátlan lehetőségek között lehetségesnek akarja hinni, hogy a fenyegető veszély elhárítható. A kifürkészhetetlen természet menetével szemben szüksége van az embernek arra, hogy egy jó, egy igazságos, egy elismerő Isten legyen. Pán meghalhat, de Isten nem. Az ember le nem küzdheti azt az óhajtást, ha maga, vagy gyermeke, vagy anyja, vagy atyja, barátja súlycs betegségből felépült, ha a viharos tenger fenyegető hullámai elől partra száll, ha a tűzveszélytől maga és vagyona megmenekült, ha sorsában kedvező fordulat áll be, hogy hálát mondjon. És kinek mondhat hálát, ha nem egy nálánál nagyobb, hatalmasabb, bölcsőbb, jóságosabb, mindent intéző lénynek.

Az Istenben való hit szüksége abban is rejlik, hogy az embernek okvetlenül szüksége van arra, hogy magán túl magasabbra emeltessék, a hit nélkül pedig materialistává válik, költők és zeneköltők élvezése mellett is. Nem tudok abban sem haladást látni, hogy az egyházak, a vallási kultusz megsemmisíttessenek. Lehet arról szó, hogy az egyháznak ne legyen az államban a világi ügyekben túl nagy szerepe, hogy az egyházat reformálni kell, hogy az összhangba hozassék a kultúr-ember mai színvonalával, de ha az emberek egyesülése minden téren, minden törekvésben haszonnal jár. miért ne képezzenek azok testületeket a legnehezebb és a legnemesebb eszmék kultusza céljából?¹

A pantheismus hatalmas szellemi struktúra, de a világegyetemet nem teszi érthetőbbé és szintén kissé kell magasulnia, hogy az emberi eszmevilágra, az emberi akaratvilágra hatása legyen.

XXVIII. Közéleti puritanizmus.

A szociális gondolkodás oly társadalmi rendet létesített, mely többé-kevésbé elhárítja mindazokat a gondokat, melyek azelőtt az egyénre nehezdedtek. Mindinkább általánossá válik, vagy állami vagy társadalmi berendezkedések segítségével, hogy a munka ne legyen túlterhelt, hogy ami legsúlyosabb gondokat okozott a régi társadalmakban, betegség és súlyos aggkor esete az egyén támogatásban részesül, így tehát az anyagi helyzet többé nem olyan nyomasztó. Még a nemes és °lcsó szórakozásról is történik gondoskodás. Ily viszo-

¹ Lsd. még Földes: Vallás és gazdaság (Közgazdasági encyclopedia).

nyok mellett joggal számíthatni arra, hogy a gazdagodási vágy undorító módjai lassankint eltűnnek.

Ezen undorító módok közé tartozik a közélet terén teljesített szolgálatok kizsákmányolása, vagyonszerzésre, vagyonhalmozásra való kihasználása. A köz gondskodik a szolgálatában álló egyén megfelelő szerény ellátásáról, de nem nyújthat gazdagságot. A közszolgálatból nem szabad gazdagon kilépni, ha abba szegényen léptünk be, kivéve, ha a gazdagság magánjogi ténykedések, örökség, házasság, szerencsés konjunktúra eredménye. Gracchus a szenátus előtt tartott beszédében azt mondja: »mikor Rómába visszatértem, a kocsijaimat, melyeket a provinciába ezüsttel telve vittem el, üresen hoztam vissza. Mások a hordókat, melyeket borral telítve vittek el, ezüsttel telten hozták haza«. Ebben a szellemben hangzott el egyszer a magyar képviselőházban a súlyos szó: ha az állam szegényedik, az állam szolgálja nem gazdagodhatik. Ebben a szellemben tért vissza a magánéletbe egy Cincinnatus, egy Washington, miután a legnagyobb hatalom a kezében volt. Ez a szellem annál győzelmesebb lesz, minél mélyebb gyökeret ver a szociális érzés.

XXIX. A munka nem áru.

Alig lehet sejteni, hogy ez a rövid mondatocska egész forradalmat jelent nemcsak a társadalomgazdaságtan elmélete terén, hanem az európai társadalmak életében. Az úgynevezett klasszikus angol társadalomgazdaságtan erősen individualisztikus felfogása az áru-piac szempontjából nézvé a jelenségeket, azt látta, hogy a munka is áruként szerepel, melynek ára függ a

kereslettől és kínálattól. A kapitalista nincs tekintettel arra, hogy ez az áru szorosan összefügg a munkás, az ember személyével, attól el nem választható, ládába nem rakható, kedvezőbb időre el nem raktározható, emberek életfenntartására szolgáló. A kapitalistának a munkás csak »hands«, neki csak a »hands« kell, semmi egyéb. Ha a munkakínálat pedig nagy, a munka ára csökkenhet az éhbér szintjéig. A kapitalista törekvése, hogy mentől olcsóbban termeljen, odavezethet, hogy zsenge gyermekek, gyenge nők is szívesen alkalmaztatnak, akiknek bére alacsonyabb a felnőtt férfimunkás bérénel.

Az angol szakszervezetek az elméletnek és gyakorlatnak ezt a kérdését leleplezték. Figyelmeztettek arra, hogy a munkás nem holt eszköz, hanem élő ember, aki élni akar és akinek élni kell, mert a társadalomnak, az államnak emberek kellene, nemcsak munkájuk miatt, hanem, mint polgárok, mint katonák, mint adófizetők, mint szülők, stb.

A rideg költségszámítást nem lehet a munkára teljesen alkalmazni, már azért sem, mert az árunak a piaca többé-kevésbé az egész világ, az embert pedig ezer kötelék fűzi a munkahelyhez, a hazájához, a vele ugyanazt a nyelvet beszélő, ugyanazon életelvet valló, ugyanazon történeti kapcsolatokba belehelyezett embertársához, a megszokott természeti környezethez. Legyen tehát más helyen akármilyen magas a munkabér, oda nem mehet, ellenben az árut el lehet küldeni akár az emberevők közé. A munka nem áru, ez a társadalompolitika egyik sarktétele.

XXX. A két Magna Charta.

A társadalompolitikának két Magna Chartája van. Az egyik XIII. Leó pápának 1891 május 15-én kibocsátott enciklikája: a *Rerum Novarum*. A másik a szomorú békeszerződések XIII. része. A két Magna Chartából folynak újabb jelentős társadalompolitikai alkotások: XI. Pius pápa *Quadragesimo Anno* című enciklikája, mely a XIII. Leó pápa enciklikájának negyvenéves jubileuma alkalmából bocsátott ki, továbbá Mussolini *Carta del Lavoro* nagyjelentőségű törvénye, stb.

Ha az alapvető két Magna Charta szövegét elemezzük, lehetetlen észre nem venni, hogy azok megalkotására nagy hatással volt a társadalomerkölcsi iskolának befolyása a társadalomgazdaságtan újabb továbbfejlesztésére. Nem lehet tagadni, hogy viszont a társadalomerkölcsi iskola tanítása részben az úgynevezett tudományos szocializmusnak a modern gazdasági fejlődés kinövészerű alakulására vonatkozó bírálatából indult ki. Már John Stuart Mill 1848-ban megjelent nagy munkájában új hangok szólalnak meg. Hasonlóképpen a történeti iskola tanításában, a német szociálpolitikai egyesület munkálataiban, az angol szak-szervezetek vezető elveiben, stb.

Miben egyezik, miben különbözik a két Magna Charta modern társadalompolitikája? Csak a leglényegesebbet tartva szem előtt, azt állapíthatjuk meg, hogy mindkettő kiindulási pontja az a tétel: a munka nem áru, még kevésbé áru a munkás. Tehát a gazdaságtan bizonyos tételeit, amelyek az áru tekintetében egészen helyesek, tévesek, ha azokat a munkára alkalmazzuk. A két Magna Charta azonban sokban különbözik. XIII. Leó pápa enciklikája sokkal általánosabb,

általában a társadalmi reform egész mezejét járja be, míg a békeszerződés XIII. része csak a munkáról szól. Sőt XIII. Leó enciklikája természetesen még a társadalmi reform terén is túlmegy, mert az anyagi és társadalmi érdekeket alárendeli az ember végső rendeltetésének, végső céljainak, a társadalmi összhang legáltalánosabb biztosítékának, az ember nemesebb és legmagasabb vallási eszméjének.

XXXI. Hogyan gondolkodik a világ a társadalmpolitikai reformról?

Sajnos, vannak még, akik a szociális szótól megijednek. Remélem, már csak kevesen! Hogy miképp gondolkodik ma a világ gondolkodó és illetékes része a társadalmpolitikai reformokról, azt azonban nem ezektől a vakságban leledzőktől kell megkérdezni. Ezt Mussolini, Rooseveltt, XI. Pius, Ford és Hitler intézkedéseiből és munkájából jobban megtudjuk. A kérdés gazdag irodalmából különös figyelmet érdemel az a testes kötet, melyet a milánói katolikus egyetem (Universita Cattolica del Santo Cuore), a társadalomerkölcsi gondolkozás egyik vára, XIII. Leó pápa enciklikájának negyvenéves jubileuma alkalmából kiadott. Ebben a kötetben megszólalnak jóformán az egész világ (sajnos, Magyarország hiányzik) katolikusai, felekezetiileg nem elfogult gondolkodóinak tekintélyes tagjai.

Ebből a kötetből megláthatja mindenki, hogy a társadalmi reformok idejét elérkezettnek tartják. A legkonzervatívabb fórum, a római helytartó, élére állott a társadalmi és persze az erkölcsi megújhodást követé-

löknek. Csak a szociális, erkölcsi és vallási igazságok menthetik meg a társadalmat, mely anélkül vagy a bolsevikif vagy a kapitalista anarchiába süllyed.

XXXII. Assisi Szent Ferenc.

Mammonizmus és plutokrácia akkor is tomboltak. Az aranyborjú előtt akkor is táncoltak. A vagyonskülönbségek akkor is kettészakították a társadalmat. A munkás és családja akkor is megfeszültén dolgozott, nyomorgóit és ökölbe szorította a kezét. Süllyedt az erény, az Egyház, az állam, a társadalom. A szent sírt meghódították, de a Kelet bűneit behozták Európába. Ez a látvány forradalmat idézett elő a gazdag apa fiában, Assisi Ferencben. A szegénységnek és az emberszeretetnek lett a hirdetője, a teljes szegénységnek és a teljes emberszeretetnek. Deus est Deus pauperum. Követőinek csak a maguk keze munkájából vagy alimizsnából volt szabad megélniök. Emberszeretetébe pedig belefoglalta az általa elítélt gazdagokat is. Gyűlöletet nem ismert. Szelídséget, alázatosságot követelt. Bár teljes lemondást hirdetett, nem égette el a fényűzés tárgyait, mint Savonarola, nem tiltotta be a mulatságokat. Szentnek mondta a szegénységet, a szeretetet, az együgyűséget. Nem volt fanatikus, megértette azt, hogy az Egyház is, mint világszervezet, be volt kapcsolva az anyagi érdekek világszervezetébe, ezért békét tartott még az Egyházzal is, mely annyi ponton eltért az ő főbb eszményeitől. A maga és társainak feladatát abban látta, hogy a pénzhajhászással szemben hangoztassák a szegénység, az egyszerűség, a szükségletnélküliség nagy erkölcsi erejét. Megelégedve a saját és társai pél-

dájában a veszélyes korszellemmel szemben kifejezett tiltakozással, joggal mondhatjuk, hogy egyik nagy hirdetője volt és marad a szociálpolitika eszméinek, még pedig nemcsak szavakkal, hanem tettel, áldozattal, életvezetéssel.

XXXIII. Aquinói Szent Tamás

Földi javakat szabad kívánni. A földi javak arra valók, hogy a szükségleteket kielégítsük, de nem arra, hogy végcélul szolgáljanak.

A földi javak másokéi is, akik azokból tarthatják fenn magukat, ami mások számára felesleges. Jegyezzük meg, hogy Aquinói Szent Tamás, aki a kor gazdasági követelményei iránt már teljes fogékonyságot mutatott, a javaknak és a tulajdonnak csak azt a funkcióját ismeri el, hogy azok szükségletkielégítésre fordíttassanak, de ne legyen a javak szerzése életcélja az embernek, mert másképpen a magasabb célok elhomályosulnak.

A javaknak Aquinói Szent Tamás szerint van szociális kötelezettségük, mert a fölöslegre igényt tarthat az, aki hiányban szenved. A gazdagság tehát tartozik a szegénységnek.

A vallásos ember elismeri e kötelezettség fennállását, mert a vagyont az Isten jóságának tulajdonítja. Míg tehát Aquinói Szent Tamás egyfelől nem rösszalja a törekvést, mint más egyháznagyok, hogy anyagi javak is szereztessenek, másfelől a gazdagok kötelességévé teszi, hogy a fölöslegből engedjenek át a nélkülözőknek.

XXXIV. A társadalompolitika néhány építőmesteréről.

XIII. Leó pápa.

XIII. Leó pápát a társadalompolitika történetében előkelő hely illeti meg. Nemcsak azért, mert az emberiség legmagasabb polcáról hirdette a társadalompolitika több fontos tételét, hanem azért is, mert ezt a nagy állás tekintélye és alapos készülsége is támogatta. Nem mint pápa foglalkozik először a szociálpolitikával és a gazdaságtan problémáival, hanem már előbb, mint perugiai püspök, pásztorleveleiben, dolgozataiban, leveleiben; így az első nemzetközi munkaügyi konferenciának Berlinben való összehívása alkalmából, II. Vilmos császárhoz intézett levelében, stb. Már első pásztorlevelében is, amely a modern civilizáció bírálata, mint később a *Rerum novarum*-ban. Főtételeit hézagosan a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A modern közgazdasági tudomány a munkát tekinti az ember végcéljának, az embert pedig gépnek tekinti, melynek értéke termelvényeinek értékétől függ.
2. Ezen egyoldalú felfogásból származik a munkás gyengeségével való visszaélés, a gyermekek és a családi körből kiragadott anyjuk munkájával való embertelen üzlet.
3. Az emberek az anyagiakhoz láncoltatnak, a szellem a munkának ezen áldozataiban, akik ismét pogányokká válnak, meghal.
4. Mértéktelen gazdasági vágy (*praesentium bonorum immoderata cupido*) és az emberi nem rabszolgasága, néhánynak öröme.
5. Inkább arra kell törekedni, hogy a szegénység csökkentessék, mintsem a gazdagság szaporíttassék.
6. Hamis filozófiai és nevelési tételek szüleménye az utilitarisztikus egoizmus.
7. Hiányzik az egyensúly a társadalom különböző osz-

tályai között; innen a lelkek nyugtalansága, gyűlölet, irigység, csalódás, zavargások és lázadások.

Ezek a nagy szellemi elmélyedésben, hosszú időn át érlelt és különböző enciklikákban, pásztorlevelekben, iratokban kifejezett gondolatok képezik az alapot, melyen azután a *Rerum novarum*, a keresztény újkor gazdasági rendjét körülíró Magna Charta felépült.

Carlyle.

Carlyle emlékét is idézni kell, aki shakespeare-i mennydörgéssel, athéni Timon keserűségével ostorozza a korában Angliában tomboló kapitalista kizsákmányolást. Tekintsük sötét látomását. A mi bonyolult időnkben, amidőn a pénzviszony az egyedüli kapcsolat ember és ember között, az emberiség nehezen dolgozó osztályai durva, de nyomatékos modorukban kijelentik a nemdolgozóknak, hogy lehetetlenség elképzelni, hogy egyetlen egy osztály, a nagy alsóosztály nyomora elszigetelve maradhat és mint ezen osztály sajátossága tárgyaltassék. Az elkerülhetetlen infekció által, mely a gondolkozó előtt elég világos, elég világos a nemzetgazdaságtan előtt is, hacsak gondolkozni akar, hogy a legalacsonyabbak nyomora felfelé terjed és mindig magasabbra, még a legmagasabbakat is elérve, míg Qiinden nyomorulttá, megbízhatatlanná válik; nyomorult szolgák, akik korpa és főtt fű mellett koplálnak, kerülőúton, de biztos eljárás szerint királyok fejét viszik a nyaktiló alá.

Szomorú látvány! A civilizáció legmagasabb fokán az emberek kilenctized része az ember, sőt az állatember küzdelmét, az éhség elleni küzdelmet kénytelen vívni. Az országok gazdagok, példátlan bőséggel rendelkeznek mindenben, de az emberek az országokban

szegények, nélkülöznek jobban, mint valaha, minden belső és külső szükségletkielégítés dolgában.

Lange.

Ma már a meglehetősen feledésbe ment írók közé tartozik. Szociális irányú munkáinál is jobban ismerik »Geschichte des Materialismus« című jeles munkáját. A társadalompolitikai irodalom terén legnevezetesebb munkája: »Die Arbeiterfrage«, melyben a régi felfogással szemben az új tapasztalatok és az új természet-tudomány segítségével sok ortodox dogmát támadott meg. Társadalompolitikai irányban bátran az építők közé számíthatjuk, aki Önálló gondolkozással járult az eszmék tisztázásához. Itt elég lesz a következő eszmemenetre utalni. Aki az embert a szó teljes értelmében embernek elismeri, nem kételkedhetik abban, hogy melyik oldalra álljon, ha a magasabb rendeltetés tudata a tömegekben érvényre jut. Csak arra tekint, hogy az átmenetet az új állapotba megkönnyítse, a harcokat mérsékelje és az emberiség örök javaiból annyit mentsen, amennyit csak tud. A magántulajdonnak eredeti berendezkedése értelemmel nem bír, ha nem abból indul ki, hogy minden létező egyénnek elegendő rész juttatandó belőle. A magánjog minden következménye, mely ennek a követelménynek útjában áll, azt bizonyítja, hogy ez az emberi berendezkedés is fundamentális hibák és hiányok befolyásának túltengése miatt saját ellentétévé válik és éppen azt idézi elő, aminek elkerülésére eredetileg elhivatott. Hogy az ember valamilyen hozzájárulása nélkül létesített rendet elismerjen, mely őt a társadalom javaiban és élvezeteiben való részesedésből kizárja, azt éppen oly kevésbé lehet várni vagy követelni, mint azt, hogy az ember, akit a társa-

dalom kiközösített, e társadalom tagjait, kik őt üldözik, kímélje.

Nagyon figyelemreméltó egy helyesebb közgazdasági és szociális felfogás szempontjából az, amit Lange a *Geschichte des Materialismus*ban (Iserlohn, 1875, IV. Abschnitt: Der ethische Materialismus und die Religion, 453. old.) mond: »Ha a gépeink óriási ereje és az emberi kezek által végtelenül tökéletesített alkotások arra fordíthatnának, hogy mindenki számára az élet elviselhető legyen, a szellemnek pedig nyugalmat és eszközöket nyújtson magasabb kifejlődésére, akkor már talán most is lehetséges volna az emberiség szellemi feladatainak veszélyeztetése nélkül a kultúra valamennyi oldását az összes osztályokra kiterjeszteni, azonban ez egyelőre nem a kor iránya. Képzeltető a termelésnek és a termelési eszközöknek állandó szaporítása anélkül, hogy egyetlen embernek élvezete lényegesen fokoztassék, és anélkül, hogy a dolgozó tömegek emberhez méltó életnívójának biztosításához csak egy lépéssel is közelebb juthatnának. Nem az a kérdés, hogy az önérdék befolyása a létező szükségletkielégítésnél nagyobb, vagy kisebb, hanem az, hogy üdvös és időszerű-e azt aránylag nagyobbá vagy kisebbé tenni. A haladás tulajdonképpen a közérdek irányában fekszik.«

Schmoller.

A gazdaságerkölcsei irány egyik lelkes hirdetője, a fényestollú berlini tanár, aki sok tanítványába, sőt társadalmi rétegbe elhintette a szociális igazság felé való törekvés magvát. A »Die soziale Frage und der preussische Staat« c. tanulmány lelkes soraiban a Sturm und Drang szelét érezzük. A Treitschkével való replikában a társadalmi strukturográfia lelkes kuta-

tóját látjuk. Néhány sora megérdemli, hogy itt fel-frissítsük.

»A társadalmi ellentétek nem egyéni érdem és egyéni bűn következményei, hanem a hatalom szüleményei, így keletkezett a vagyonegyenőtlenség, mely tovább öröklődik, melyet család és politikai hatalommal való visszaélés fokoznak. Egészen napjainkig nincsen olyan vagyon- és jövedelemeloszlás, mely teljesen ment lenno, ettől a mintegy tragikus büntől, mely a társadalmi harcokban tovább működik. Az újkor gazdasági eszménye az alaki jogegyenlőség és szabadság. A tömegeket is sokáig kielégítette ez. A liberalizmus vezetői is bizonyára jóhiszeműen cselekedtek. A tévedés ugyanaz volt, mint mikor a lóversenyeknél azt hiszik, hogy csak a versenypályát kell mindig kiszélesíteni s akkor majd a gyengébb lovak is kitűnnek, ahelyett, hogy gondoskodtak volna arról, hogy a lovak egyenlő feltételek mellett fussanak. Az előbbi évszázadok alatt agyonkínzott, nyomorgó osztályok a szabadverseny folytán rosszabb helyzetbe kerülnek, szükségképpen be kellett következnie a pillanatnak, midőn az osztályok a kínzó ellentétet észreveszik, hogy a politikai életben, a katonai szolgálatban egyenlők a legelőkelőbbekkel, csak a gazdasági területen tátong nagy űr. Így keletkezett a társadalmi kérdés. Egy ezrekre kiterjedő mozgalom csak úgy lehetséges, ha már ezerszer ezer kezd kételkedni. Aki a történelem haladásában hisz, annak el kell ismernie, hogy az alsóbb osztályok helyzete a reformot követeli és be fogja látni, hogy chaosban élünk, a régi gazdasági élet formái széthullanak s nagy gazdasági forradalom van keletkezőben. A cél megvalósítása pedig erkölcsi erőktől függ, mint ahogy a gazdasági szervezkedésben eddig minden haladás erkölcsi erők győzelme volt.«

Stein.

Az elsők egyike, aki a modern társadalmi mozgalom történetbölcseleti alapjait felismerte és magyarázta, aki ezzel a társadalmi politikának és a társadalmi közigazgatásnak megadta tudományos alapját, aki általában a társadalmi mozgalmat mint a történelmi evolúció szükségszerű folyamatát tárgyalta, azt a társadalom biológiai struktúrájába beágyazta. Stein Lőrinc a társadalmi tudományok nagy tanítómestere volt. A szociális mozgalom nagy fókuszában, Parisban közvetlen kapcsolatba jutván a szociális mozgalom főbb apostolaival, megírta a »Szocializmus és Kommunizmus Franciaországban« című munkáját, melyben elemezte a proletárság történeti fellépését és belső tényét. Munkája, mely 1842-ben jelent meg, bárcsak történeti dolgozat, kétségtelenül hatással volt az eszmék tisztázására, sőt nem valószínű, hogy Marxra is befolyást gyakorolt. Később, különösen a »Közigazgatástan« című munkájában foglalta rendszerbe eszméit, melyeknek lényege a következő volt: A hűbéri és rendi társadalmi szerkezet után eljutott a világ az állampolgári társadalom szerkezetéhez. Míg amazok bizonyos jogrendszeren alapulnak, addig az állampolgári társadalom korában az állam, a közigazgatás és a társadalom megváltozhatatlan törvényeivel áll szemben. Ezek a törvények ismeretesek. Az állampolgári társadalom legmagasabb elve, melyet az állam is elismer, a személyiség absztrakt egyenlősége, viszont le nem tagadható tény a tulajdonjogban gyökerező lényeges egyenlőtlenség. A tőke mennyiség-törvénye alapján ez a birtokosok és birtoktalanok különbségéhez vezet. Ebből folyik e társadalmi rendszer döntő törvénye, mely szerint a tőke a munka teketermelő erejét abszorbeálja. Az állampolgári társadalom osztá-

lyai ennek tudatára ébredvén, mély és éles ellentétbe kerülnek. Az egyenlőségre alapított társadalom szüli az egyenlőtlenséget, nemcsak mint organikus tény, hanem mint a közgazdaság törvényei által szült ellentétet. Ez az egész világot megrázó ellentét szüli a két kérdést, mely a szociális kérdést alkotja. Az első az, helyes-e olyan közgazdasági, társadalmi jogrend, melynek elkerülhetetlen következménye ez az ellentét? A másik kérdés mi legyen itt az állam feladata?

Nincs kétség, hogy korunk e két kérdés középpontjában áll, megfogta a földgömbnek nem egyik vagy másik részét, hanem az egész világot. Dőreség volna állítani, hogy akár a legbölcsebbek is megtalálták volna a megoldást.

Az állampolgári társadalom, mely a szabadságért való küzdelemben együttthaladt, ismét szétválík. A tőke szabad lett; most hatalommá válik. Körülveszi a trónt, a katonai szolgálatot a földbirtokra hárítja, a választójogot cenzushoz köti, kezébe veszi a kormányt. Uralodik az államban és társadalomban. Mellette ugyan a másik tényező: a munka is szabad, de ez mit használ ennek? Mert keresetének feltételei nem benne nyugszanak, hanem a tőkében; az már szervezkedett és annyira nő, hogy már a legkiválóbb munkaerő szemében is utolérhetetlen. A verseny vezet a munkabér csökkenéséhez. Ez az egyenlőtlenség nevezhető-e szabadságnak? Mi által veszett el a szabadság? A tőkének az állam feletti hatalma által. A tőke az állam. A népképviselőt a tőkée; a kormány a népképviselőté. Hol itt az egyenlőség és hol találjuk ezt meg újból?

Ezeket a kérdéseket kell megvizsgálni. Ezek a világtörténelemnek nagy érverései. 1848: fordulópont. A tőke, mely az állam fölött uralkodott, nem tudott maga fölött uralkodni. Csak önmagára gondolván, él-

felejtette az állam magasabb lényét, közömbös lett, durva lett, irgalmatlan lett a munkával szemben, melyből maga eredt. A munka a hatalmat magához ragadta. De 1848 után ismét elbukik. Belátta qualitativ gyengeségét. De felismerte, hogy létének más az alapja, mint a tőkée és így feltámadt benne az osztályöntudat. Az eredmény a munkásosztály, a negyedik rend keletkezése.

Az egyszerű negáció most már nem használ. A dolog oly komoly, hogy már az államférfiúi munka hatáskörébe lép.

John Stuart Mill

Nem szabad lekicsinyelni John Stuart Mill szereplését sem, azért, mert a társadalombölcselet egyik legimpozánsabb képviselője, s azért a nagy tekintélyért melyet magának mint bölcész és politikai bölcseelő kivívott, végül azért, mert munkája a közgazdaságtani irodalom egyik legelterjedtebb műve, mely a legnagyobb tekintélynek örvendett s amelyet egyidőben úgy tekintettek, mint ennek a tudománynak legtökéletesebb alkotását. Mint a bevezetésben mondja, az 1848-ban megjelent könyve (*Political economy*) a Smith-féle gazdaságtant, mely a tudomány gyerekeveit képviseli és mely sok esetben elavult, némely részben pedig tökéletlen, a tudomány és különösen a szociális gondolkodás új formáival összhangba hozni kívánja. Már nevezetes, alapvető és irányjelző az a tétel, mellyel jövedelemeloszlási tanát bevezeti: a javak termelésének törvényei és feltételei a természeti törvény jellegével bírnak, melyeket megváltoztatni, tagadni, elhanyagolni nem lehet. A vagyon eloszlása pedig egyedül az emberi intézményektől függ. Az emberek egyénileg és közü-

letileg azokkal tehetnek, amit akarnak. Azoknak juttatják ma, akiknek akarják és olyan feltételek mellett, amilyeneket megszabni kívánnak. Minden eljárás csak a társadalom beleegyezésével történhetik. Az emberi természet alaptörvényei összefüggésben az ismeret és tapasztalat állásával, társadalmi intézmények jellegével, a szellemi és erkölcsi kultúrával irányadók. Tudományos észlelet és elmélkedés vezet ezen intézmények következményeinek felismeréséhez.

Minden korszakban, melyben a társadalmi lét alapelveit behatóan tanulmányozzák, mutatkozik a törekvés a vagyonegyenlőtlenség kinövéseinek orvoslására. A jelen korban, amidőn elkerülhetetlenné vált a társadalom alapelveinek átvizsgálása és midőn a társadalom szenvedő részének is szava van a vitában, lehetetlen az eszmék széles terjedésének megakadályozása.

Az emberiség a közszellem sokkal nagyobb mértékére képes, mint azt a mai kor feltételezi. A történelem bizonyítja, hogy nagy szervezeteknek sikerülni szokott a közérdeket a saját érdekeikkel azonosítani. A tulajdonjog rendszere nem felel meg azon alapelveknek, melyeken a magántulajdonjog nyugszik. Tulajdonba vétettek olyan dolgok, melyeknek nem szabad magántulajdonban lenni, és abszolút tulajdonjogot alkottak ott, ahol csak minősített tulajdonnak szabadna lennie. Ha az a fáradtság, melyet a vagyonegyenlőtlenség érdekében kifejtettek, inkább a bajok enyhítésére fordítottatott volna, az elv megsértése nélkül kiderült volna, hogy a magántulajdonjognak semmi összefüggése sincs azokkal a fizikai és társadalmi bajokkal, melyek a szocialisták szerint vele szükségképpen kapcsolatban állanak. Az emberi haladás mai stádiumában a feladat nem a magántulajdonrendszer megszüntetése, hanem annak javítása. Ma (1848) csak az elmaradt országokban

fontos feladat a termelés fokozása, a legelőrehaladottabb országokban ma fontosabb a helyes jövedelemeloszlás. Mai napig is kérdéses, vajjon minden mechanikai találmány megkönnyebbítette-e csak egyetlen emberi lény munkáját?

A munkásosztály jövője érdekében legtöbbet vár a kooperációtól. A társadalomerkölcsi forradalmat fogja előidézni a tőke és a munka feudális rendszerének megsemmisülése; az élet átalakulását, ha az osztályharc helyébe barátságos viszony lép a közjó előmozdítására; a munka méltóságának emelkedését; a munkásosztály függetlenségének és biztonságának érzését; minden embertárs napi foglalkozásának átalakítását; a társadalmi rokonszenv és gyakorlati értelmiség fejlesztését.

XXXV. Teendők falun.

Mindenki tudatában van annak, hogy a falunak többja az alacsony kultúra. Ez a városbavándorlásnak vegyik fckka. A rádióval, filmmel talán sokat lehet segíteni. De ez nem elég. Fontos, hogy a parasztasszony a legpiszkosabb és legnehezebb munka alól felszabadíttassék, fontos, hogy a ház környékét ne csúfítsa el a trágyagödör.

Fontos, hegy a szövetkezeti eszme necsak a hitel terén, hanem a háztartás terén is minél szélesebb alkalmazást találjon. Különösen az újabb telepítéseknél kellene egy mozzanatra nagyobb figyelmet fordítani, amire eddig keveset gondoltak s ez az, hogy megfelelő asszony nép választassék ki, okos, szerény, békés, egyszerű- asszony, nem pletykázó, kendező, mulatozó, Ilyenekkel a háztartás vezetését észszerűbb alapokra

lehetne fektetni, talán közös mosodát, közös konyhát, közös gyermekjátszóteret, stb. lehetne létesíteni. Jó vezető mellett a kocsma elsorvadna, helyébe lépne a tisztességesen vezetett gazdakör. Minden faluban legyen téli gazdasági iskola, népkönyvtár, sportegylet, kultúrház, ahol a nép színvonalának emelésére előadásokat tartanak. Jó lakás, világítás, közlekedés, élelmezés nélkülözhetetlenek.

XXXVI. A társadalom életkérdése: a munkabér észszerű alakulása.

A gazdaságpolitika tengelyében többnyire a pénz volt. A merkantilisták valamely társadalom jólétét abból ítélték meg, hogy a kereskedelmi mérleg aktív volt-e vagy passzív. Hogy külkereskedelme alapján inkább pénzkövetelése vagy tartozása volt-e a külfölddel szemben. Későbbben ugyan elejtették azt a felfogást, de lényegileg mégis a hitel útján, a diskontlib szabályozása segítségével irányították a pénzforgalmat. Ez az álláspont irányadó volt a világháborúig. A világháború után az a felfogás győzött, hogy nem a pénz értékének állandósága a fő, mint eddig tartották, hanem az árak állandósága és a pénz mennyiségét úgy kell szabályozni, hogy az árak lehetőleg állandóak maradjanak, ami mellesleg szólván, csak kiméra, mert az árak alakulásának vannak döntőbb tényezői.

Lassankint azonban ébred a tudat, hogy a gazdasági viszonyok szabályozásánál elsősorban az emberre kell tekintettel lenni, mert a társadalom sorsa az ember sorsával függ össze, a társadalomnak pedig nagy több²⁷; ségét a munkások alkotják.

A társadalom túlnyomó része munkásokból áll, ezek sorsa pedig évszázadokon át súlyos volt. A munkásság sorsa főként a munkabértől függ. Kétségtelen, hogy a munkások munkabére legtöbbszörre nem éri el az életszükségletek színvonalát, különösen a kulturális társadalmak életszínvonalát. A társadalom legfontosabb feladata tehát, hogy a munkásnak olyan munkabért biztosítson, melynek révén az mint kultúremler társadalmában élhessen. Ha ez elérhető, akkor a társadalompolitika legfontosabb feladatát megoldottnak lehet tekinteni és feleslegessé válik a törvények tömkelege, az intézmények labirintusa, melyre csak azért van szükség, mert a társadalom lelkiismerete nem engedheti, hogy az emberek, a társadalom nagy többsége annyira süllyedjen, mint ezt az alacsony munkabérek szükségszerűen eredményezik.

Ezt szem előtt tartva, nem lehet kétség, hogy a társadalom gazdaságpolitikájának igazi nagy problémája: a munkabér észszerű megállapítása. Erre, persze, nem elég egy diktatórikus törvény, hanem olyan gazdasági, társadalmi rendszer, melynek az észszerű munkabér a logikus következménye.

Nagy evolúció alapjait mutatja a minimális munkabérek felé vezető irány, melynek két súlypontja van: a munka által előállított érték mint maximum, a munka észszerű szükségletei mint minimum.

XXXVII. Sonnenfels, a mai kor embere.

A perzsáknak, Herodot szerint, nem volt megfedve, hogy valaki csak magáért imádkozzék, hanem Valamennyi perzsáért kellett imádkoznia, mert abban

már az imádkozó is benne van. Sonnenfels azt írta, hogy az egyes ember csak absztrakció, mert az ember mindig társulásban él. Ez az ember természetes állapota, mert csak így tudja tehetetlenségét kipótolni. A társulás következménye az erőnek, az akaratnak, a végcélnek egysége. A cél a közös jólét, aminek az egyes jóléte mindig alá van rendelve. Csak mint az egésznek egy része kerülhet az egyén jóléte tekintetbe. Ha pedig az egyesek jóléte az egésznek jólétével nem egyeztethető össze, amaz az utóbbinak alárendelendő. A részek jóléte az egésznek jólétén alapszik és megfordítva. Ezt a tételt Sonnenfels, Mária Terézia korának kiváló társadalmi bölcseleje, a következő példával illusztrálja. Ha egy társaság hajón árukat szállít és a hajót a feltámadt orkán pusztulással fenyegeti, hacsak nem áldozzák fel a rakomány legnehezebb részét, ennek tulajdonosai rosszul tennék, ha ezt elleneznék, mert akkor a saját árujukkal a mások áruai is elpusztulnának. A társadalomban is az egyesek jóléte alárendelendő az egésznek, az egész társadalom jólétének. Ugyanaz áll a közös erőre. Amennyiben a közös cél megköveteli, az egyesek ereje a közösség rendelkezésére bocsátandó. De azt, hogy a közös cél mit kíván, azt csak közös akarattal lehet, tehát törvénnyel megállapítani. Hogy egy határozat az összes tagokat kötelezze, ahhoz az összes tagok hozzájárulása szükséges.

XXXVIII. Boldogság.

Helyesen mondta Owen Róbert, hogy az ember boldogságra törekszik, de az egyik boldogsága függ a másik boldogságától. Az ember nem lehet boldog, ha körülötte csupa boldogtalan ember van, ha csupa elé-

gedetlenség, csupa irigység, csupa ki nem elégített vágy van. Az ember nem lehet boldog, ha körülötte csupa nyomor, bűn, piszok, betegség, forrongás, izgatás, csupa tűz és láva van. Az ember nem lehet boldog, ha a szegénység fenyegető öklét látja, a betegek siralmát hallja, a gyermeksereg sírását, a nők züllését látja. Mert mindezek a jelenségek, bármilyen kemény legyen a jelleme, a boldog ember boldogságát megmérgezik, sőt azt boldogtalanná változtatják. A legnagyobb boldogság: másokat boldogítani, mert ezzel isteni sugallatnak felel meg az ember, sőt Istenhez hasonlónak válik. A magunk boldogságára való törekvést a mások boldogságának előmozdításával kell összekapcsolni,

XXXIX. Vallás és erkölcs.

Comte Ágoston megállapítja a két tételt: 1. hogy a vallási szellem hanyatlik, 2. hogy a vallásnak nincs köze az erkölchöz. Ami az elsőt illeti, természetesen attól függ, mely korszakok között teszi az összehasonlítást. Összehasonlítva az Újkort — Comte különösen a francia forradalom utáni kort tekinti — a Középkorral, lehet hanyatlásról szó, már azért is, mert a világi irányok mindenesetre nagyobb szerepet játszanak, mint a Középkorban. De ha a francia forradalom utáni kort összehasonlítjuk a mai korról, akkor a vallásos gondolkodásnak erősödését látjuk, a bolsevizmustól fertőzött országokat leszámítva. A hanyatlást Comte több körülményre vezeti vissza: ilyen a pozitív gondolkodás elnyomulása, azután a szociális feladatok elhanyagolása, továbbá az egyházi személyzet értékcsökkenése. Mindhárom tekintetben a mai kor más állapotokat mutat, mint Comte kora, olyan állapotokat, amelyek ismét a

vallási gondolkodás javára szolgálnak. A pozitív gondolkodás mellett ma ismét erősödik a spiritualizmus. A szociális vonatkozások iránt az Egyház ismét fokozott érdeklődést tanúsít. A papi személyzet tekintetében is kedvezőbb a helyzet. Amellett szem előtt tartandó, hogy az egyházak hatalmas, elterjedt szervezettel bírnak, hatalmas intézményeket kezelnek, nagy befolyást gyakorolnak a szellemi és erkölcsi élet területén. Hiszen még ma is az Egyház az, amely a magasabb szellemi és erkölcsi feladatoknak él, míg minden más politikai és polgári szervezet világi érdekeket szolgál. Az Egyház tevékenysége, tanítása kizárólag az ember magasabb érdekeire irányul. Az Egyház az, amely erkölcsi tanításokat, szeretetet, erényt, igazságot hirdet. Ami az erkölcsi életnek a vallás tanításaival való összefüggését illeti, itt sem áll meg Comte felfogása. Például állítja oda Spinozát, akinek nem volt vallása, mégis példát nyújtott az erkölcsi életre. De először hány Spinoza létezett? Azután meg a nagy tömeg főleg az Egyház ajkáról hallja az erkölcsi tanításokat. Az iskolában is az Egyház az, mely erkölcsi életre inti a fiatalságot. Voltak egyházi emberek, akik nagyon rossz példát adtak a világnak. Viszont az Egyház szolgálói között találunk eszményi életet élő nőket és férfiakat. Az embernek a jóra, a tökélyre való törekvése legtöbb ösztönzést a vallás részéről kapja, mert a vallás a szűk földi életet magasabb szférába emeli, ahol nincsen tökéletlenség. Vannak mindenesetre emberek, akik a tudomány kultuszában, mások viszont a költészet kultuszában, ismét mások a művészet kultuszában találják az alapot, hogy életüket magasabb erkölcsi régiókba emeljék, de alig lehet kétséges, hogy ebben a törekvésben sokaknak az Egyház nyújt segílyt, mert annak egyedüli feladata és célja ez.

XL. A nemzeti élet teljessége.

Apponyi Albert gróf közjogi értelemben szerette hangsúlyozni a nemzeti élet teljességének elvét. Igaza volt. Ha a nemzet közjogi élete nem teljes, akkor államisága sem teljes, nemzeti élete sem teljes.

Nem áll ez kulturális értelemben is? Kétségtelenül, igen. Nemzetnek, kultúrnemzetnek tekinthető-e az a nemzet, amely nem törekszik a kultúra minden terén, minden ágában szellemi, erkölcsi erőit érvényesíteni, fejleszteni, a legmagasabb fokra emelni, még akkor is, ha e törekvés nagy áldozatokkal jár? Kultúrnemzet az, amely a tudomány, az irodalom terén elmaradt? Melynek nincs zenei kultúrája, képzőművészete, melynek nincsenek színházai, múzeumai? És nem kénytelenek a kis nemzetek e kulturális javak biztosítása érdekében nagy áldozatokat hozni, ha nemzeti kultúrájukat akarnak teremteni? Megelégedhetne a magyar nemzet, ha múzeuma nem volna, ha fiait egyetemre Berlinbe vagy Párizsba volna kénytelen küldeni? Ha nem volna nemzeti irodalma s a színházaiban csak Shakespeare-t, Schillert, Goethét, stb. játszhatnak? A nemzeti kultúra érdekében sokszor magas szellemi védvámokat kell emelni.

Nem áll ez a gazdasági életre is? Nem fosztaná meg az élet teljességétől a nemzetet, ha az önérzetet fejlesztő, polgári jólétet teremtő valamely tevékenységi ágról, amelynek a feltételei talán nem is a legkedvezőbbek, le kellene mondania? Amely termelési ágak természeti feltételei hiányzanak, azt erőszakolni nem lehet. De amelyeknek feltételei ma megvannak és melyek a nemzet önálló életére jelentőséggel bírnak, azokról nem lehet lemondani. Nem érhetjük be azzal, hogy a külföld Művészeti termékeit vásároljuk össze, hanem meg kell teremtenünk még áldozatok árán is a magyar művészet

fellelvárait. De hiányoznék a nemzet életének teljessége ha minden iparcikket idegenből kellene vásárolnia, ha a kereskedő idegen volna stb. Ehhez járul, hogy a világháború megmutatta és a világháború utáni helyzet¹ még erősebben illusztrálja, hogy a nemzet biztonsága megköveteli lehetőleg minden hadiszer itthon való előállításának megszervezését. Ez az önellátás, autarkia, mint kulturális téren is, nagy áldozatok mellett is szükséges, persze észszerű határok között. Mert természetesen minden nemzetnek lehetnek feleslegei, melyeket külföldi piacokon kell elhelyezni és hiányai, melyeket külföldi piacokon kell pótolni. Az észszerű nemzetközi munkamegosztás mindig nagy szerepet fog játszani.

XLI. Erkölcsiség és boldogság.

Sokrates morálelméletének egyik főtétele, hogy a belátás szüli az erényt, a jó cselekedetet, az erény pedig szüli a boldogságot. Ezen tételt Plato is magáévá teszi. Sok vitára adott alkalmat az az állítása, hogy az erkölcsösség boldogsághoz vezet. De ez a vita inkább félreértésből származik. Hiszen nem volna értelme az erkölcsösségnek, ha a végcélja nem lenne a boldogság. Mert az életnek nincs célja, ha nem vezetne boldogsághoz. Hogy az erkölcstelenség vezessen boldogsághoz és az erkölcsösség boldogtalansághoz, az *non sens* volna. Az erkölcsi rend az emberiség boldogságának biztosítására szolgál. Persze különbséget kell tenni. Van triviális, van földi és van mennyei boldogság. Sokan csak a triviális boldogságot keresik, az úgynevezett sikere-

¹ Legújabbán pedig a szankciós politika!

ket, a csiklandó élvezeteket. A gyermek boldogsága a játékszer; a nő boldogsága: a szépség; a színészé: a taps; a drámaíróé: a századik előadás; a hadvezéré: a győzelem; az államférfié: a miniszteri tárca. A triviális, a földi boldogságot semmi sem köti össze az erkölcsiséggel. Aztán a triviális boldogságot feldúlják tényezők, amelyek nem függenek össze az egyén viselkedésével. Itt először a halál jön számításba, a súlyos betegség, a sorscsapások kaleidoszkopikus tragédiái. Ezeket persze semmi erkölcsösséggel nem győzhetjük le. Azután különbséget kell tenni egyéni és közületi boldogság között. Az egyén feláldozza triviális boldogságát a közért, a magasabb boldogságért. A triviális boldogságot az erkölcsösség nem biztosíthatja, sőt ennek a boldogságnak feláldozását követelheti. A ^mennyei boldogság épp az erkölcsi törvény iránti engedelmségből fakad, a földi haszon föláldozásával, a kötelesség teljesítéséből. A legnagyobb fájdalom mellett is nyújthat az erkölcsi törvénnyel való összhang boldogságot. Azt hiszem, Plato erre a boldogságra gondolt, nem a talmi boldogságra, melyet az emberek nagy tömege hajszol.

XLII. Van-e morális haladás?

Minden változik, minden folyamatban van, mondja a görög bölcselő. Tehát nem lehet semmi téren sem egyoldalú változás. Mert akkor a folyamat csakhamar megszűnnék. Van haladás, de van hanyatlás is minden téren. Műveltségben, kultúrában, civilizációban, tudományban, irodalomban, művészetben, kell lenni morális téren is. Vannak ellentétes jelenségek is: haladás

az egyik, hanyatlás a másik téren. Nem adhatunk igazat Bucklenek, aki azt mondja, hogy csak az értelem mutat haladást, a morál nem, vagy csak az értelem útján. Ezt Lange egyenesen megfordítja, amennyiben szerinte az értelem haladását a morál haladása rendszeresen megelőzi. A történelem elég példát mutat az intézményes morál haladására, és így nem kell lemondani ama reményről, hogy a kultúrtársadalomban a szociális gondolkodás erősödni fog. Az objektív odaadás, az önösségből való kilépés, mely azon belátásból folyik, hogy a rajtunk kívül eső világ is a mi lényünknek egy része, egy tényezője, visszaszorítja az elméleti és gyakorlati értelemben még mindig erősen érvényesülő tant, hogy az egoizmus az egyéni és társadalmi boldogulás legjobb biztosítója. Igaz, hogy a köz iránti érzésnek lehetnek téves megnyilvánulásai, de azok ritkán mutatkoznak s ezektől bátran el lehet tekinteni. A közmorál emelkedésének eredménye a szabadság, a parlamentarizmus, a sajtószabadság, de ki tagadná, hogy ezek kíséretében erkölcsileg káros termékek is mutatkoznak és a magánmorál területén visszaesés mutatkozik. Vannak hanyatló és haladó korszakok. Legjobban mutatja ezt Róma története. A Cincinnatusok, az Appius Claudiusok, a Catok után következnek Tiberius, Caligula, Nero, Messalina. A civilizáció legmagasabb fokán és a mammonizmus csúcspontján bizonyos területeken a morál hanyatlik, ami ismét az ellenkező jelenséget, a morál fejlődését idézi elő. Az élvsóvár társadalmak egészségét leginkább az anyagi viszonyok normalizálása, a vagyonok és jövedelmek dimenzióinak és differenciáinak mérséklése állíthatja helyre. Az erkölcs emelkedése itt ok és okozat. A szociális érzés megerősödése, az én és a nemén sorsközösségének felismerése az út a magasabb erkölcsi szféra felé.

XLIII. Jóság és ember.

A gazdasági tudás egyszerűsítési és általánosító törekvése régebben abban a felfogásban jutott kifejezésre, hogy a jószágok mellett az emberről megfeledeztek. Nem munkásról beszéltek, nem hús és vérből való emberről, hanem munkáról, sőt kézről »hands«-ról, mintha az az embertől elválasztva léteznék. Épp úgy nem beszéltek tőkésről, hanem tőkéről. A mai kor ezt a materialisztikus felfogást kijavította. Munka, tőke, föld, ezek mind az ember eszközei, emberi sorsot jelentenek, emberi egzisztenciát, tehát ezek funkcióját, a társadalomnak ezekre vonatkozó rendszereit abból a szemszögből is kell nézni, hogy hatnak az emberek fizikai, gazdasági, szellemi, erkölcsi életére. Tehát az exakt gazdasági tudásnak tekintettel kell lennie a gazdasági élet mindkét oldalára: mit követel az emberi élet helyes alakulása és mit követel a jószágok termelése? Vannak ennek megfelelően esetek, ahol a jószágok termelésének érdekeit fel kell áldozni az emberi élet érdekében, de kétségtelenül vannak esetek, midőn az emberi életet fel kell áldozni a javak érdekében. Eötvös József azt mondta, hogy a magyar óhazát kereső utazók azért nem jutottak célhoz, mert az ősök nem hagytak semmi nyomot. Az ókori népek rabszolgáikkal csodákat létesítettek, melyek még ma is bámulatunkat vívják ki, s ama népek magas kultúráját bizonyítják, habár magát a rabszolgaságot elítéljük. Nemzetmentő háborúinkban óriási javak semmisülnek meg, de nemzedékek hosszú sorának léte biztosítatik. A munkaidő megrövidítése egyes esetekben csökkenti a javak mennyiségét, de kárpótol a munkaerő konzerválása és felfrissítése által. Óvakodjunk tehát az egyoldalúságtól. A szabály mindenesetre az, hogy a jószágtermelés mel-

lett az emberi élet értékét kell tekintetbe venni. De ez ne homályosítsa el aényt, hogy vannak esetek, ahol a társadalom érdeke az emberi élet érdekeinek elhanyagolását kívánja meg. Azonban mindenesetre a helyesebb felfogás győzelmét jelenti az, hogy ma nem ridegen a javak biztosításának feltételeit tartjuk szem előtt, hanem azt is, mit követel azoknak az embereknek az érdeke, akik a társadalomnak munkaerejüket bocsátják rendelkezésére. A humanizmus győzelme az individualizmus és a mammonizmus fölött.

XLIV. Oknyomozás, viszonylagosság, módszer.

Lukács evangélista visszavezeti Krisztus családfáját Ádámra, tehát Istenig. A gazdasági jelenségek oki összefüggését is tulajdonképpen csak úgy lehetne magyarázni, a causa finalist, a causa causarumot megállapítani, ha eredetéhez visszakísérnök. Az angol történetíró joggal mondja, hogy egy szög készítésének történetét vissza lehet vezetni Hódító Vilmos idejéig.¹ Ebben különbözik az emberi élet a természeti élettől. A természeti életet néhány változatlanul működő erőre vezetjük vissza, ami persze csak hipotézis, mankó. Az emberi élet végnélküli folyamatot alkot, ahol minden jelenség az őt megelőző jelenség okozata, az őt követő

¹ Schiller, Fiesco, előszó: Höhere Geister sehen die zarten Spinneweben einer That durch die ganze Dehnung des Weltsystems laufen u. vielleicht an die entlegensten Grenzen der Zukunft u. Vergangenheit anhängen, wo der Mensch nichts als das in freien Lüften wehende Faktum sieht.

jelenségnek pedig okozója. Pl. azt mondjuk, hogy a munkabér függ az előállítási költségtől, attól a költségtől, melyet a munkás élelmezése, ruházkodása, lakása, stb. okoz. De ez a magyarázat csak a felületes gondolkodót elégíti ki, mert az élelmezés, ruházkodás, lakás, stb. előállítási költségeiben szintén munkabér rejlik és így tovább. Az okok láncolata vezet vissza a teremtésig. Tehát nem vagyunk feljogosítva okokról beszélni. Pe beszélhetünk arról, mik a munkabér alkatrészei; beszélhetünk az egyidejű jelenségekkel való összefüggésről, korrelációról, kovariációval, beszélhetünk függvényekről, stb.

Másik akadálya az exakt tudásnak a viszonylagosság tényezője. Bacon szól »idolák«-ról, Spencer szól [fbias«-ról. Magam is már a »Társadalmi gazdaságtan« első kiadásában és a gazdasági phanomenológiáról szóló tanulmányban figyelmeztettem arra, hogy egyfelől a társadalmi jelenségek viszonylagos jelleggel bírnak, tekintve az egyidejű egyéb jelenségeket. De ki kell emelni azt is, hogy a gazdasági jelenségek magyarázatánál ritkán lehet teljes tárgyilagosságot észlelni és követelni, mert a kutató szubjektív viszonylatai a megállapításokat erősen befolyásolják, ami persze a természettudományokban alig fordul elő. Ugyanazt a jelenséget másképpen ítéli meg a tőkés, mint a munkás; másképpen a gazda, mint a kereskedő; másképpen a fiatal, mint az aggastyán; másképpen a fe[^]fi, mint a nő; másképpen a művelt, mint a műveletlen; másképpen a nőtlen,hajadon, mint a házas; másképpen a katona, mint a polgár; másképpen az egészséges ember, mint a beteg; másképpen a gazdag, mint a szegény stb. Nem lehet az ókor gazdasági rendszerét a mai kor viszonyai alapján megítélni. Nem lehet az északi gazdaságot a mérsékelt, vagy a déli éghajlat viszonyai

szerint berendezni. Nem lehet egy gazdag állam gazdasági rendszerét egy szegény államra alkalmazni; egy haladó korszakot egy hanyatló korszaknál mintául venni, stb.

Ezért a társadalmi tudományokban oly nagy jelentősége van a relativitás elvének. »A mi tudományunkban minden relatív, csak a relatív abszolút« — mondta egy gazdasági író. Azért az alkalmazott módszer tekintetében is tisztában kell lennünk; milyen módszernek van helye vizsgálódásainknál: az induktív, a deduktív, a matematikai, a természettudományi, a történeti módszernek, az analógiának, stb. A tudományos irányok változásaiban az gyakran kifejezést talál.

Annak idején nagy megdöbbenést okozott a nemzetgazdaságtan hívő közönsége között John Stuart Mill nagyon könnyű lemondása a munk ab ér alap elméletéről, melyet ő és az akkori angol nemzetgazdák sokáig fenntartottak. Egy másik megrázkódtatást hozott Jevons, valamint Cairnes munkája, aki megtámadta Mill tekintélyét. Azután jött a nagy harc a munka és tőke között, melyre nézve a nemzetgazdaságtan semmi kielégítő támpontot nem nyújtott. Sidgwick a kedvezőtlen helyzetet annak tulajdonítja, hogy a nemzetgazdák ragaszkodtak a Ricardo óta divatba jött a priori módszerhez, holott a haladó kor az új tények egész áradatát zúdította a gondolkodó elé, tényeket, amelyekről tudomást kellett venni és nem lehetett a régi dedukció »camera obscura«-jába bezárkózni.

XLV. A közösségi szolgálat.

A közösségi szolgálat, az énség korlátozása a családnál kezdődik és az emberiségnél végződik. Vannak, akiknél a közösségi szolgálat a tudomány terén érvényesül. Pl. Körösi Csorna Sándor. Vannak, akiknél a közügy terén érvényesül: Széchenyi István. Vannak, akiknél a közösségi szolgálat az irodalom terén érvényesül: Beecher Stowe, Petőfi. Vannak, akiknél a honvédelem terén érvényesül: Leonidas, Zrínyi Miklós« Vannak, akiknél a közösségi szolgálat szociális téren érvényesül: Carnegie, Nobel, Rockefeller, Röck Szilárd.

A közösségi szolgálat érvényesülhet nagy népcsaládokban: a japánok. Érvényesülhet testületekben: a jezsuiták. Ilyenkor gyakran szigorú, sőt drákói szabályok követelik a közösségi szolgálat pontos teljesítését. Fontos, hogy a közösségi szolgálat az egyéni élet talajából szabadon fejlődjék. Erkölcsi szempontból legnagyobb értékkel bír az egyén szabad elhatározásából, belső sugallatából származó közösségi szolgálat, akár politikai, akár szociális téren, akár a tudomány, akár az irodalom vagy művészet terén érvényesítették. A műveltség, az értelmiség haladásának ez a legszebb virága.

Azok mellett, akik egész nemzetek, egész korszakok irányában teljesítenek közösségi szolgálatot, akik mintegy nagy bolygók az emberiség égboltozatán, fagy serege van azoknak, akik szűk körben, de nem kevesebb odaadással teljesítenek közösségi szolgálatot. Ezek végzik a részletmunkát, mely behatol a legszegényebb rejtekekbe, melegséget és világosságot visz az élet fagyos sötétségébe.

XLVI. „Munkamoloch”.

»Munkamoloch, munkaeretnekség, munkaistenítés.«¹
 Vannak, akik ezt látják az élet feladatának, holott a munka nem képezi tulajdonképpen súlypontját az emberi életnek. Az emberi élet súlypontja: az eszmény felé való felemelkedés, az istentélelem, bensőséges mély hit, az ismeret és a szeretet. A munkát bele kell ágyazni, bele kell sorozni az emberi élet teljes tartalmába, magasabb rendeltetésével összehangzóan.

Reflexióink alaphangja: a munka szeretete, a munka tisztelete, a munka méltóságának, erkölcsnemesítő szerepének elismerése, jogos igényeinek biztosítása. Nem helyeselnők mi sem, ha az ember élete egyéb sem volna, mint terhes, a szellem életét, a kedély életét, az eszmények életét teljesen elnyomó robot. Kétségtelen, hogy vannak a mai lélekzetelfojtó gazdasági életben tendenciák, melyek e veszélyt magukban rejtik. Ezer, meg ezer ember nem tudja, hol hajtja le a fejét nyugalomra, honnan vesz gyermekének tejet meg kenyeret, feleségének orvosságot, magának megfelelő táplálékot. Csoda-e, ha az ilyen ember gondolkodásában más nem talál helyet, mint a munka, a robot? Csoda-e, ha az ilyen ember, akit a hatnapi munka teherállattá degradált, vasárnap könnyű szórakozást keres, nem pedig elmélyedést a vallás, a tudomány, a természet szépségeibe? Be kell ismerni, hogy ennek oka nemcsak a rogyásig való munkában rejlik, hanem egyfelől a nevelésben, másfelől a környezetben, a mai lehetőségekben és nem utoljára a kultusz gyakran *k¹ nem* elégitő voltában.

¹ Stieber, Die Stellung des Menschen zu Beruf u. Arbeit II. XL. Anniversario della enciclica »Rerum No var u«¹¹. Milano, 1931. 209. 1.

Kétségtelen, hogy a munka nagy gazdasági és erkölcsi tényező, de nem életcél, nem súlypontja az emberi életnek. Viszont túlzás azt mondani, hogy a mai munka- és hivatási szervezet a közösséget szétrepeszti és a vallási életet megsemmisíti.

Más szempontból is kifogásoltuk a gazdasági célok kizárólagosságát és túltengését. De mit várhatunk a gazdasági jólét legalsó fokán álló egyénektől, akik a mindennapi élet gyilkos üldözésével kénytelenek szembeszállani? Mindenesetre szükséges, hogy a szociálpolitika az erkölcsi megújhodást is célbavegye, szükséges, hogy a fejlődés necsak technikai vívmányokat nyújtson, hanem erkölcsi haladást is jelentsen, s hogy a társadalom egészségesebb, az emberi élet magasabb és utolsó céljának megfelelő struktúrát nyerjen.

Tény, hogy vannak munkaágak, munkaszervezetek, technikai berendezések, melyek túlterhessege a munkás magasabb szférába emelkedését majdnem kizárja, hasonlóképpen tény, hogy a nők és gyermekek munkája, a rossz lakás és táplálkozási viszonyok a család egészségét aláássák, a morált kiirtják. De meg a munkástól nem követelhetünk megtisztultabb erkölcsöt, nemesebb életirányítást, mint a magasabb osztályokban, ahol a léha, erkölcstelen, vallástalan életfelfogás nagyon elterjedt.

XLVII. Hatalom és szociális funkció a történelem tükrében.

Az ókor letűnése után, az újonnan kialakuló államrendszerek struktúrája két hatalomra támaszkodik; az egyházra és a nemességre (a fejedelem is csak első volt a nemesek között). Az egyház az erkölcsi és

kulturális hatalmat képviselte, a nemesség a lizikai hatalmat. Az egyház nyújtotta a népnek a vallás malasztját, reményt és megnyugvást a szenvedésben, a magasabn életfelfogást, támasz volt a sors ezerféle csapásának esetében; a nemesség fegyverrel megvédté az államot belső és külső ellenségével szemben. Az Egyház és a nemesség szerepe nagyfontosságú szociális funkciókban találta ilyenképpen jogosultságát, így lett mindkét tényező politikai hatalom is. A századok folyamán úgy az Egyház, mint a nemesség szociális funkciója csökken, ennek nagy részét az erősödő állam veszi át s ennek folyományaként az Egyház és a nemesség hatalmi pozíciója és politikai súlya meggyengül, majdnem megsemmisül. Ebből világosan láthatjuk a hatalmi funkcióknak a szociális funkcióktól való függését. A tizenkilencedik században új hatalmi tényező kezd érvényesülni: a gazdasági tényező. A középkori hűbéri társadalom elenyészik és kialakul a gazdasági társadalom. Ebben a társadalomban döntő tényező: a tőke. Azonban miként a régi társadalomban az Egyház és a nemesség szociális funkciója révén vált hatalmi tényezővé, épp oly kétségtelen, hogy a tőke egyedül gazdasági hatalmának érvényesítésével nem válhatik a társadalomban és államban hatalmi tényezővé. Tehát a tőkének is vállalnia kell a szociális funkciót, elsősorban a mai kornak megfelelő megélhetést és kulturális létet kell a tömegek, a munkásság számára biztosítania, különben ugyanaz következik be, mint a régi társadalomban. Amiként az állam akkor az Egyházat és nemességet, úgy most a tőkét fogja kiszorítani hatalmi pozíciójából és a maga hatalmi akaratának veti alá. Minél erősebben szolgál a tőke szociális funkciójának, annál erősebben tudja biztosítani hatalmi szerepét az államban.

**XLVIII. Eszményi emberszeretet —
gyakorlati emberszeretet.
Általános emberszeretet —
konkrét emberszeretet.**

Az emberszeretet sokféle alakban jelenik meg. Az eszményi emberszeretet az emberszeretetet eszménynek tekinti, eszményként szívja magába, eszményként hirdeti, tekintet nélkül annak gyakorlati megvalósítására. A gyakorlati emberszeretet nem tekintve az eszményt, de nem is tagadván azt meg, tettekben keresi megnyilvánulását. Az általános emberszeretet az egész emberiséget, vagy legalább is nagy csoportokat, a szenvedő rétegeket, a munkásságot vagy a nőt, a gyermeket lógja át. A konkrét emberszeretet az egyes esetekkel foglalkozik, amint azokat az élet nyújtja.

Az emberszeretet egyes esetei nem zárják ki egymást, sőt lehet azokat teljesen egygé olvasztani. Az Evangélium az ember szeretetnek mind a négy módját hirdeti. Az életben az emberszeretetnek inkább egyes eseteivel találkozunk. A munkásvédelmi törvények az általános emberszeretéből indulnak ki, egyúttal gyakorlati emberszeretetet jelentenek. Goethe konkrét esetekben nagy emberszeretetet tanúsított, de általános emberszeretete csak relatíve nyilvánult meg. A tömeget nem szerette. Az eszményi emberszeretet nagyon emelkedett, nagyon magasztos, de esetleg hatástalan, azért sürgetik az úgynevezett cselekvő kereszténységet. (Actio catholica.) Tökéletes az emberszeretet, ha eszményi, gyakorlati, általános és konkrét.

XLIX. A szociális gyár.

A gyár a termelésnek szolgál, termelési alakulat, termelési hely, termelési berendezés. De ez nem zárja ki, hogy tekintettel legyen a szociális követelményekre. A munkásvédő törvényeket a gyárnak tisztelni kell. A munkások életfeltételeit, az embert tiszteletben kell tartani. A munka, a munkaidő megállapításában tekintettel kell lenni a munkásnak mint embernek érdekeire, különösen a nők és gyermekek egészségére. Már ezek az intézkedések teszik a gyárat szociálissá; kidomborodik ez továbbá abban, hogy az állam ezen törvények szigorú végrehajtásának ellenőrzésére szervezte a gyárfelügyelő tisztséget. Fokozza a gyár szociális jellegét, ha gondoskodva van arról, hogy a munkás is bizonyos arányban befolyhat a gyár adminisztrációjába, — amint ezt pl. Marken Delftben keresztülvitte —, továbbá, ha bizonyos arányban részesül a nyereségben. Ha egy gyári újság munkásokat érdeklő anyagot közöl, családi életéről, kiműveléséről, haladásáról stb., ez is. Szociálissá teszi a gyárat, ha gondoskodás történik napközi otthonban a gyermekekről, ha a munkás jó lakásban van elhelyezve, lehetőleg kis kerttel. Nagyon emeli a szociális jelleget, ha nagyobb munkáslétszámmal dolgozó gyárban a vezetőségnek egyik tagja külön meg van bízva azzal, hogy kizárólag a munkások ügyeivel barátságosan foglalkozzék, a munkásnak takáccsal szolgáljon stb. Seebom Rowntree yorki gyárában a belépő munkásoknak tanítást adnak a gyár életéről, berendezéséről, feladatáról, elért eredményeiről, a gyártmányok termelési költségeiről, a nyersanyag beszerzéséről, az áruk elhelyezéséről, stb. Rowntree munka közben pihentetőnek hasznos előadásokat tartat a munkásoknak. Ezen és sok más hasonló intézkedés-

sel eléretik, hogy a munkás közelebb érzi magát a gyárhoz, nem szerepel ott mint holt eszköz, mert tudván: mit, miért dolgozik. Örömmel dolgozik, mert megbecsülve érzi magát. A szociális szellemmel áthatott gyárnak nem kell félni a munkásaitól, nem kell félni agitátoroktól és hamis istenektől, a munkás pedig megbecsülve érzi magát.

L. Még egyszer a sztrájk.

Durva módszer, sőt ha elfajul és erőszakoskodásra fordul, büntett. A túlságosan ortodoxul értelmezett liberalizmus tisztán magánjogi alapra helyezkedve, azt azzal a magyarázattal igazolta, mondván, hogy a modern bérszerződés nem tartalmazván időmodust, mindkét szerződő fél minden percben felmondhatja a szerződést, ha pedig egy felmondhatja, akkor ezer is felmondhatja. Gazdaságerkölcsei szempontból az ügy más-kép fest. A tömeges munkafelmondás megzavarja az egész gazdasági életet, a termelést, a fogyasztást, szét-szakítja a társadalmi kötelékeket, anarchiához vezet. A dolgozni akarók kényszerítése, a polgári jogok megsértése, az erre legújabban (1936) Párizsban alkalmazott mód, a gyárak erőszakos elfoglalása, tisztán forradalmi eljárás. Aztán a sztrájk bizarr elfajulásai, az éhségstrájk, a diáksztrájk, a tisztviselői sztrájk, a fegyencek sztrájkja, stb. nem valóságos karikatúrák-e? A gazdaságerkölcsei elvek arculütése. Nincs gazdaságerkölcsei szempontból akadálya annak, hogy a helyzetükkel meg nem elégedő munkások helyüket elhagyják és más munkahelyeket keressenek fel.

Helyesen cselekedtek azok az államok, melyek a

sztrájkot elvileg eltiltották és a feleket a békéltető-vagy választott-bírószág elé utalták.

Kétséget nem szenved, hogy a sztrájkok kezdeményezői voltak egyúttal a társadalmi rétegek ökölharcának, az erőszak szentesítésének, a diktatúráknak, a kartelleknek és sok egyébnek, ami a politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi életnek kárára volt.

Ha az erőszak elismertetik, vagy ha sikere van az egyik viszonylatban, akkor átsaphat más viszonylatokba. Akkor talán az erősebb lakó kidobhatja a háziurat, a cseléd a gazdát, a tanuló a tanítót, stb., stb., akkor megszűnik a jogrend és ismét beáll az ököljog.

LI. Hidak.

Itt ülök az impozáns Szent Gellért-szálló terraszán; szemem hat hatalmas Dunahíd szépségében gyönyörködik. Remélem, hogy jövőben azon hidak építésére is nagyobb gondot fordítanak, melyek a nyomor és jólét szakadékát áthidalják.

Hídnak nevezzük két egymástól elválasztott pont összeköttetését. A vallás híd a földi és a túlvilági élet között. Az iskola híd a tudatlanság és a tudás területe között. A szociálpolitika híd a nyomor és a jólét között, híd az individualizmus és a szocializmus között, híd az egoizmus és altruizmus között. A szociálpolitikai hidakat is meg kell építeni. Egymáshoz közelebb kell hozni a szenvedő és az élvező területeket kiegyenlítés által, szeretet által, belátás által, áldozat által, példaadás által, karitás által, felvilágosítás által. Ez mindmennyi híd az egymástól távol álló társadalmi rétegek között. A legeslegfontosabb hidak a társadalmi béke érdekében építendő hidak.

LII. Szocialisztikus települések a cári Oroszországban.

I. Sándor cár a napóleoni háborúk győztes eredménye után a katonák jutalmazására katonai telepeket létesített. Ezekben az élet a legszigorúbban és a leg részletesebben volt szervezve. Elő volt írva, mikor kell az ablakokat kinyitni és becsukni. Mikor kell a szobákat seperni, mikor kell a csecsemőket szoptatni. Minden anyának kötelességévé tétetett, hogy minden évben gyermeket szüljön. Ha leányt szült fiú helyett, megbüntették. Mindennap reggel dobpergés mellett kellett a munkához, a mezőkre egyenruhában a káplár vezetése alatt kivonulni. A házasságok úgy köttettek, hogy a fiatalemberek és a lányok két sorban állítottak fel, a lányok nevei és a fiúk nevei egy kalapba tétettek és párosan kihúzták a cédulákat. A kocsmák bezártak és csak szent énekeket volt szabad énekelni.

LIII. A szociálpolitika határa.

A szociálpolitikának is van természetesen határa. Az embereket egyformán egyenlővé tenni, boldoggá tenni, megelégedetté tenni nem lehet. Még ha teljesen sikerülne az ökonómiai tényezőt semlegesíteni, akkor sem. Annak vannak természeti, erkölcsi, politikai határai. Az egyén fizikuma, az egyén műveltsége, az egyén kultúrája és morálja, hová valósága — mind-megannyi korlát. Ezen határokon túl a szociálpolitika átengedi a szót az erkölcsi és vallási tényezőknek. Amit külsőleg nem lehet elérni, azt belsőleg lehet elérni oktatás, nevelés, példa, morál, életbölcse ség útján.

Elég, ha a szociálpolitika a társadalom nagy részének biztosíthatja gazdasági és közigazgatási tényezők segítségével a kornak megfelelő kultúrshívnvatat, a kultúr-ember anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítését. Hogy amellet minden irányban különbségek lehetnek, az kétségtelen, hogy mindig lesz elégedetlenség, az is bizonyos. De az elérhetőt el is kell érni. Erre vállalkozhatik a szociálpolitika és csak erre.

LIV. „Famulus Wagner”.

Sok elégedetlenséget, meghasonlást, szociális zavart okoz a félművelt emberek túlzott tudásvágya. Wagner így szól Fausthoz:

Zwar weiß ich viel,
Doch möcht' ich Alles wissen.

Pedig a legtudósabb ember is vajmi keveset tudhat és sok tévedésnek van kitéve. Az ember kis agyvelejével túl sokat akar tudni. Mintha a sötét, szűk börtönben született és bezárt, az ablak előtt elvonulók árnyékából a világ képét akarná megkonstruálni.

A görög mitológia Minerva mellé állítja a baglyot és Goethe azt mondatja az emberről Mephistóval:

Ein wenig besser würd er leben,
Hättst Du ihm nicht das Himmelslicht gegeben.
Er nennt's Vernunft und braucht's allein
Nur thierischer als jedes Tier zu sein.

Hasonlóképp érzük be azzal, hogy társadalmi intézményeinkkel az emberek legérdemesebb és legsúlyosabban szenvedő részét felemeljük az elért kultúra magaslátára és az emberi méltóság követelte él et szintre.

LV. Történeti tényezők.

Az emberi társadalom történetében a következő tényezők szerepelnek legnagyobb súllyal: 1. az erőszak: ez az eredeti, primitív, ősi, mely azonban — sajnos — ma ismét elsődleges tényezővé fejlődött. A római jog jól szimbolizálja az adásvételt: Sub hasta vendere, azaz az első szerzés fegyverrel történik; 2. az egészséges emberi ész, paraszt ész. A társadalmi élet folyamán ez sokszor hatalmasabbnak bizonyul, mint az erőszak és mint a tudás; 3. a tudás; 4. az érzés, érzelem, szenvedély; 5. a jog. Ezen öt tényező körülményéből alakul a történelem, melynek egyes korszakait jellemzi egyik vagy másik tényező túlnyomó volta. Ma nagyon aggasztó, hogy az emberiség visszasüllyed a nyers erőszak korába, mert a többi tényezők mind háttérbe szorulnak, a mai társadalmi és politikai élet sokban az ököljog korszakának megújítása.

LVI. Szótárunkhoz.

A szociáltudomány terén használt kifejezések egy nagy része nagyon ingadozó, nem szabatos, aztán köznapias, alkalmoszerű. Még azzal a jelenséggel is találkozunk, hogy bizonyos emberek bizonyos kifejezések használatától irtóznak. Ilyen általában a social szó. Ezért jó volna, ha egy tudományos nyelvezet kifejlődne. Ehhez néhány adalékot szolgáltatna a következő:

Szocializmus — utópisztikus társadalmi rendszer.

Szociáltudomány = a társadalmi viszonyok gazdasági oldalát és alapját kutató tudomány.

Társadalomtudomány = a társadalmi élet összes

vonatkozásait (történetet, biológiát, bölcsészetet) kutató tudomány.

Szocialprudencia = a szociális jog tudománya (ad normám: jurisprudencia).

Szociálpolitika = az elméleti szociál-tu do many alkalmazott és politikai, közigazgatási része.

Szociálpolitikai rendszerek = az egyéni tulajdonjog alapján álló gyakorlati rendszerek és törvények.

Szocialisztikus rendszerek = a köztulajdon alapján álló gyakorlati rendszerek és törvények.

Szociálreform = a történeti társadalmaknak szociális szellemben való továbbfejlesztése, evolúciója.

Szocialisztikus reform = társadalmunknak a mával ellentétes alapon való továbbfejlesztése, illetőleg felforgatása (szociális forradalom, revolúció).

LVII. Két álláspont.

Helyezkedjünk egyszer elméletmentes területre. Iparkodjunk mindent elfelejteni, amit tanultunk, amit tudunk. Vessük fel a kérdést: Miképp történjék a javak felosztása? Történjék érdem szerint, vagy történjék szükséglet szerint? Az észjogi, a természetjogi álláspont az utóbbit követeli. »Életre való jog, fenntartásra való jog, munkára való jog.« Minden élő embernek joga van követelni, hogy fenntarthassa magát. Avagy az volna helyes, hogy a javak felosztásánál az érdem vétessék felosztási kulcs gyanánt, különösen, ha tekintjük, hogy a javak korlátolt mennyiségben állnak rendelkezésre, és nagyon furcsa és igazságtalan volna, hogy esetleg épp azoktól megtagadtassék az életlehetőség, akiknek legtöbb érdemük van a jószágkészlet

előállítására körül. Avagy lehetséges volna oly megoldás, hogy elsősorban azok jussanak a javak birtokába, akik a termelésben a legtöbb érdemet szerezték és csak azután következzenek azok, akik csekélyebb érdemmel bírnak, vagy tulajdonkép érdemnélküliek. Ha inkább súlyt fektetnék arra, hogy minden élő ember fenntartassék, az esetleg megöli vagy csökkenti a munkakedvet azokban, kik nagyobb érdemeiknek nem találják meg a megfelelő elismerést. Látjuk, hogy alig lehet ki árólag az egyik vagy másik álláspontnak hódolni. A két álláspont lehető összekapcsolására kell törekedni. Az érdem is egy jogos osztó, az élet is az. De egyik elv sem tűri el végső következményeit és következtetéseit. Azért a munkabérenél is a munkaszempont tekintetbe veendő. Helytelen tehát a munkabért mindig a munkás legminimálisabb szükségkielégítésére szorítani és a munkás fokozott produktivitását figyelmen kívül hagyni. Viszont szükséges az is, hogy lehetőleg minden munkásnak nyújtassék fenntartási lehetőség, amennyiben ezt a javak mennyisége lehetővé teszi. Ez pedig, ha elég e jóságok mennyisége, részben a társadalom szervezetétől, nem pedig az egyes egyéntől függ.

Proudhon kifogásolta Rachel, a nagy tragika nagy fizetését, mert szerinte a tehetséget a természet adta, az nem jogosít fel jövedelemre, csak a teljesített napi munka, mely tekintetben nincs különbség nagyértékű és kisebb értékű munka közt. Mit mondana Proudhon a mai sztárok fantasztikus, sőt minden fantáziát túlcsapongó és az észszerűséget csúfoló fizetéseikhez?

LVIII. A jog és a szociálpolitika.

A modern jogfejlődés a társadalomerkölcsi elv uralma alá jutott. Ezt tanúsítják az újabb törvénykönyvek. Egyenként kiküszöböltetik a római jog ridegsége, egoisztikus jellege, mely — sajnos — mély nyomokat hagyott az európai jogrendszerekben. A mai jogfejlődés hangsúlyozza a »contra bonos mores« tilalmát. Justitia nem védheti többé azt, ami a jó erkölcsökkel ellenkezik. Ennek az elvnek keresztülvitele képezi a szociálpolitika egyik feladatát. A profit érdekében tönkretenni egész nemzedékeket, elsorvasztani a családi életet, az ifjúságot, az anyaságot, sivataggá tenni az emberi kedélyt, ami a szociálpolitika első fellépésének oka volt, azt ma a jog is tiltja. Mert a jog végre is nem szolgálhatja egyedül az egyéni érdekeket, sőt, talán nem is elsősorban, hanem a társadalom, az örök emberiség érdekét. Azért a jognak és a szociálpolitikának karöltve a feladata mindent kigyomlálni, ami »contra bonos mores« . Justum vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere.

LIX. Egyház és szociálpolitika.

Mivel érte el az Egyház az utolsó félszázad alatt a legnagyobb eredményt? Kétségkívül XIII. Leo és XI. Pius pápa »Novarum rerum« és »Quadragesimo« enciklikáival. Ezeket a szociálpolitika szellemében szerkesztett nagyszabású szózatokat jóformán minden nap idézik, mégpedig úgy az Egyház barátai, mint ellenségei. Az Egyház ezzel dokumentálta szolidaritását az emberiség haladásának, a társadalom újjáalakí-

tásának problémáival. Ez a szózat egyfelől szolgálta a szociális haladás érdekét, de szolgálta az Egyház tekintélyét is, mely előharcosa lett az emberiség magasabb törekvéseinek, a szociális igazság győzelemrejutásának. Az Egyház korszerűvé vált. Megtalálta újból az utat a küzdő emberiséghez.

Ezt az utat az Egyháznak tovább kell járnia. Szószéken, irodalomban és gyakorlati téren a szociális problémák megoldásában, az igazságtalanság, a nyomor leküzdésében fáradozzék.

Nagyon üdvös volna a feladat mélyítésére és irányítására, ha *a hittant karokon a keresztény szociálpolitika tanszéke szervezetenék*. Ezt ajánlom az illető körök figyelmébe. Az Egyház közegei a szociálpolitika terén teljesítendő nagy feladatoknak csak úgy tudnak megfelelni, ha a szociálpolitikában alapos tájékozást nyernek.

LX. Munkásosztály és középosztály.

Azoknak, akik a viszonyt a középosztály és a munkásosztály között mindig megmérgezési akarják, a következőket ajánljuk figyelmükbe.

Pease »Der Sozialismus u. die Mittelklassen« (Sozialistische Monatschrift, 1908, 2. füzet, 91. 1.) című munkájában a következőket mondja: »Der alte Liebknecht widmete bei jeder Gelegenheit, bei der ich das Vergnügen hatte ihn sprechen zu hören, den grössten Teil seiner Rede einem nachdrücklichen Lobe der englischen Mittelklasse.«

»In allen Ländern — sagt Pease — gehörten die meisten Führer des Socialismus der Mittelklasse an.«

És mit mond Proudhon, aki egyik munkáját a bourgeoisie-nek szenteli? »Minden időkbén ti voltatok a legbátrabb, a legmerészebb forradalmárok ... A kezdeményezés az emberiség haladásában nálatok van. «

LXI Telepítés és szövetkezet.

A kormány által újonnan megindított telepítési politika szociális, gazdasági és kulturális hatását nagyon fokozná a telepítési műveletnek összekapcsolása az egészséges, igazi, nemesveretű, önzetlen szövetkezeti eszmével. Már más helyen utaltam arra, hogy a jövő magyar faluja nem építhető merev individualisztikus alapra. A falu népességének sok szükségleténél nemcsak árukban, nemcsak a termelés, nemcsak a hitel terén, de a fogyasztás, a háztartás terén is sikeresen alkalmazhatók a szövetkezeti szervezkedés, szövetkezeti intézmények.

Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék, ez alkalommal csak a következő javaslatokat teszem. A telepítéssel foglalkozó miniszteri szakosztályban legyen a szövetkezetnek alapos ismerője és lelkes, önzetlen propagandistája. Ennek első feladata volna egy mintaszabályzatot kidolgozni a falusi szövetkezetek számára. Közvetlen tanáccsal is szolgáljon elsősorban új telepek létesítésénél, de általában a szövetkezeti szervezkedésnél az ország többi faluiban. A falusi szövetkezetek vezetésére ne a központból hozzanak idegen, a falu érdekeivel szemben indifferens embert, hanem lehetőleg a falu népéből képeztessék ki valaki erre a célra.

Elhibázott dolognak tartanám azt is, hogy a szövetkezeti intézmény terjesztése egyedül abból állana,

hogy a központból, talán egyszerűen a Hangya létesítene a falvaknak egy szövetkezeti boltot. A szövetkezetnek szerves összefüggésben kell állani a falu népével.

A szövetkezetnek általában át kell gyúrnia a nép gondolkozását; ez csak úgy lehetséges, ha maga a falu népe tevékenyen, közvetlenül részt vesz a szövetkezet működésében.

A szövetkezeti eszme, helyesen értelmezve és alkalmazva, nem száll síkra a régi nemes hagyományokkal, felfogásokkal, érzelmekkel.

Megemlítem végül, hogy Társaságunk kiküldöttje több ízben napokig tartózkodott falusi népünk között és ráirányította a figyelmet a súlyos helyzetre, mely többfelé derék falusi népünk egészséges fejlődését hátráltatja. Segítsünk mielőbb.

A falusi népet mindenekelőtt nevelve, vezetve, szeretve kell emelni — beteges izgatás kerülésével.

LXII. A tömeg.¹

Ha tömegről beszélünk, többnyire csak a fanatizált, zavaros öntudatú, félrevezetett tömegre gondolunk. De minden fanatizmus veszélyes, nemcsak a tömeg, hanem az egyes fanatizmusa is, mert a fanatizmus ttiindig elhomályosítja a józan gondolkozást és az uralmat átengedi a vak szenvedélynek. De a józan tömeg, a helyesen vezetett tömeg épp oly tiszteletreméltó, Inint a józan egyes. A józan tömeg dolgozik, a józan tömeg eszméért harcol, a józan tömeg szenved. A józan

¹ Az „at ömeg” fogalom különbözik az »egy tömeg, tömeg-jelenség« fogalomtól. Az egyik valóság, a másik fikció, itt együttműködés, itt semmi kapocs.

tömeg tud gyászolni, a józan tömeg tud áhítatos lenni. A józan tömeg elismeri a nagyságot a költőben, a tudósban, a művészen, az államférfin

A tömeg persze könnyen befolyásolható, hízegő vagy felkorbácsoló szavaknak nyitott a füle, mert alig érzi felelősségét. Tájékozatlan, állhatatlan, kegyetlen, tudatlan, irány nélküli, ingatag, hiszékeny, impulzív, gyermekes, naiv. Mindenféle csillogás, hízegés, ígérgetés kápráztatja. A tömeg tapsol a szónoknak, ki békét hirdet és utána annak a szónoknak, ki háborút hirdet. Tapsol az olimpiász győzteseinek és a szónoknak, ki azt kifigurázza. A tömeg fenyegetően kiáltja a »Panem et circenses«-t, de »Ave Caesar, moriturite salutant«-ot is. Minthogy a tömeg mindig más elemekből áll, ennek következtében nem lehet következetes; szeszélyes, nincs felelősségérzete; nincs tradíciója, nincs jogfolytonossági érzete, könnyelmű, külsőségek által befolyásolható, a léha vezető által könnyen irányítható. Ritkán van ezért érzéke az igazi értékek iránt, ami nem is meglepő, mert az igazi érték kerüli a lármás piacot. Az ökölvívó Dempsey és a nagy természettudós, a kétszeres Nobel-díj nyertes Curie asszony egyazon vonaton érkeztek Berlinbe. A tömeg tombolva, kurjongatva tódult Dempsey felé.

A tömegnek egészen nagy egyéniségek kellene, az egészen nagy egyéneknek meg nagy tömegek kellene.

Azt mondja a tömeggyűlölő Flaubert, bármilyen buta a tömeg, tisztelni kell, mert egy végzetlen termékenység vetése rejlik benne.

De ez az idő elmúlt, az a felfogás elhalványult, mely a tömeget okvetlenül alacsony gondolkodásúnak, alacsony ösztönűnek tekintette. A tömeg jogos szerepét elkeli ismerni, a tömegnek értelmes, nemes felfogású vezetők kellene, nem komédiások, nem Polichinellek.

LXIII. Platoi mythosz.

Plato egyik mythosza szerint az emberi lelkek szárnyakon repülő lovakkal száguldanak a világűrben és némelyiknek sikerül néhány percre annak a helynek közelébe jutni, mely némi betekintést enged az eszmék zegzugába. A földre jutván, minden jó, mely az emberi szívben rejlik, vonzza őket, visszaemlékezés arra a világra, melybe egy pillanatra bekukkantottak.

Kevesen vannak, akik közvetlenül ennek részesei lehetnek. De lelkeink közlekedhettek azon kiválasztottakkal és így legalább közvetve megismerkedhettünk az örök igazságokkal. Ezen igazságok egyike: hogy az ember csak bölcsesség és jóság által juthat boldogsághoz. És nincs más boldogság, mint: Csodálat a : világgal szemben, igénytelenség az emberekkel szemben.

LXIV. *Νερικηκας Γαλιλεος.*

A római társadalom élvsóvár felsőbb rétegei nem tudtak megbarátkozni a kereszténység által tanított aszkézissel. Julián császár elpártolt, de halálos ágyán a fenti szavakkal legyőzöttnek vallotta magát. Tanuljon ebből az emberiség. A magasabb életfelfogás, a lélek felfogása mindig győzni fog az alsóbb életfelfogás, az érzékek felfogása fölött, a szociális altruisztikus felfogás az önző egoisztikus felfogás fölött. Ez legyen a nevelés egyik alapelve, az államigazgatásnak egyik Vezéreszméje. A nemesebb életfelfogást kell hogy a társadalom, az állam elismerése felkeresse, nem az önző, durva társadalom- és államellenes, szemérmetlen

moneymakerséget, arrivirizmust, hajlongási képességet és könyökművészetet: Nemes életfelfogás nélkül süllyed állam, társadalom, egyén, süllyednek korok és földrészek.

LXV. Goethe mint szociálpolitikus.

Sokan keresték Goethe Faustjának alapeszméjét. Ez hiábavaló dolog. Faustnak nincs alapeszméje. Faust az élet, a világ, az ember, a küzdelem, a bűn, a kísértés, a remény, a félelem, minden emberi érzés van benne, mindé*emberi akarat, minden emberi gondolat, az élet minden varázsa, az élet minüen színjátéka. A bölcsesség teljes könyve, még mondhatni: modern biblia, mert egy érettebb, mindent látó, mindent átélő elme műve. Faust, mint Goethe mondja, inkommensurabilis. Csak az egyes részek jelentőségéről lehet beszélni. Nem az egészről. Goethe mulat azon, hogy az emberek egy alapeszmét keresni fognak.

De vannak bizonyos eszmék, amelyek különös súllyal bírnak. Ezek közé tartozik az az eszme, hogy az ember rendeltetése, hogy másokért éljen, mások jólétét munkálja. Goethe angol életírója, Lewes szerint is ebben kell keresni a költemény tanulságát. A tudomány nem elégítette ki Faustot, a szerelem sem, de a másokért való küzdelem:

Das letzte war das Höchsterrungene,
Eröffn' ich Räume vielen Millionen,
Nicht sicher zwar, doch tätigfrei zu wohnen.

Solch ein Getümmel möcht ich sehn
Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn.

LXVI. Az evangélium nagy tanítása.

A kereszténység tanítja a lemondást, a földi javak értéktelenségét, tanítja a szeretetet. De legnagyobb tanítása az áldozat. Az Üdvözítő az emberiségért szenved a kereszthalált. Áldozat nélkül mit ér az ember-szeretet, mit ér a platonikus, csak szavakban nyilvánuló szeretet? A cselekvő szeretet az igazi szeretet azoknál, akik tudnak cselekedni, akik tudnak áldozni.

Az áldozat tanítása emeli a kereszténységet minden más vallás fölé. Sőt az áldozat tanításával a kereszténység azonosítja magát az egész világegyetemmel, melyen végighúzódik az áldozat ténye, igazsága.¹

LXVII. Spinoza a hitről és szeretetről.

A hit annyi, mint szeretet. A hit nem az, hogy valamit igaznak vagy nem igaznak tartunk, mert az az ismeret dolga, mely korlátolt és ingatag. Az hívő, aki az isteni törvényt megvalósítja, az isteni törvény pedig igazságosság és szeretet. Az Isten az embertől azon tulajdonságainak követését kívánja, melyek az ember hatalmában vannak. Ez pedig az igazságosság és a szeretet. Aki szereti felebarátját, az hívő, akármilyenek a nézetei a természetről, a világról; aki nem szereti felebarátját, akármilyen tudós, az nem hívő. Amint János apostol mondja, akiben van szeretet, abban van Isten és Isten van őbenne. Az általános (Spinoza a »katolikus« kifejezést is használja) hit a szeretet. Hit és szeretet egy Spinoza szerint, úgy mint János és Jakab apostolok szerint. Hit más és tudás

¹ Lásd a »Religio«-ban közölt tanulmányomat.

más. Hitben él, aki Istennek engedelmeskedik. Az Isten iránt engedelmeskedik, aki igazságosnak, jónak igyekszik lenni. Az igazság keresése a bölcsészet feladata,

a hité a jóság, a jámborság erősítése. Azért a hit — mondja Spinoza — mindenkinek teljes szabadságot enged a bölcselkedés terén. A hit csak szeretetet követel.

LXVIII. Altruizmus és egoizmus.

Az emberi cselekedetek indokai háromfélék: egoisztikus, mutualisztikus, altruisztikus indokok. A cselekedetek legnagyobb része egoisztikus indokokból folyik, egy még elég jelentékeny rész mutualisztikus indokokból és egy szerény rész altruisztikus indokokból. Az altruisztikus cselekedetek nagy része is magasabbrendű, etikai, szociális egoizmus folyamánya. Legerősebb az altruisztikus indok a családdal szemben, de itt még elég erős az egoisztikus érdek, de érdekelve van az Ego a távolabbi körök iránti altruizmusnál, mert a nemzet is egy tágabb Én, sőt az emberiség is. Van azonban kétségtelenül oly területe az altruizmusnak, ahol az az egoizmussal egyenesen harcban áll, és mindenestre csak egy eszményi egoizmusról lehet szó.

Az angol orthodox iskola túlozta az egoizmus szerepét, az utópisták túlozzák az altruizmus szerepét. Sem az egyiket, sem a másikat nélkülözni nem lehet. A társadalom keletkezése, bármilyen szerepe legyen az egyén érdekének, mégsem képzelhető bizonyos mérvű altruizmus nélkül. Legtermészetesebbek, leglogikusabbak azok a cselekedetek, melyekben mindkét tényező érvényesül. Az egyéni élet alig képzelhető bizonyos mérvű egoizmus, a társadalmi élet bizonyos mérvű altruizmus, illetve mutualizmus, humanizmus nélkül.

LXIX. Kapitalizmus — individualizmus.

A termelés haladásában több és több tőkét vesz igénybe. A tőke mennyisége arányában a termelés nagyobbá válik, a tömeges termelés által pedig a termelés költsége csökken. A tőke szaporodása által továbbá a termelés tökéletesítettik, mert tökéletesebb módszerek, eszközök stb. igénybe vétetnek. A termelés útja tehát kiszélesítettik és meghosszabbítatják. A kiszélesítés gazdagabbá teszi a termelést, a meghosszabbítás biztosabbá, tökéletesebbé teszi az eredményt.

Minden korszakban a termelés követel tőkét, de a termelés legmagasabb fokán, a tőke egyenesen uralkodóvá válik. Ezért ezt a korszakot a kapitalizmus korszakának nevezik. A kapitalizmus az egész termelést saját természetéhez képest átalakítja. A kapitalizmusban magában nem rejlik antiszociális természet, habár, különösen a kapitalizmus csúcspontján, bizonyos érdekharc folytatódik a tőke és a munka között. De ez csak azért van, mert a kapitalizmus képviselői individualisztikus szempontoknak hódolnak. Tehát nem a kapitalizmust mint olyant kell vádolni az antiszociális jelenségek miatt, hanem az individualisztikus szellemet. Tehát nem a kapitalizmus ellen kell harcolni, mert ez csak a gazdasági élet visszaeséséhez vezetne, hanem az individualizmus ellen. Az ellenség nem a kapitalizmus, hanem az individualizmus. Ez ellen kell küzdeni, akár a tőke oldalán mutatkozik, akár a munka oldalán vagy ttiás tényezők oldalán.

LXX. A verseny és korlátjai.

A gazdasági szabadság elvén felépült gazdaságpolitikának egyik főpillére volt a szabad verseny. Az életben, a gazdaságban, még a tudományban is kétségtelenül nagy szerepe van a versenynek. Ezzel itt nem foglalkozom. Csak arra akarok figyelmeztetni, amire már régóta figyelmeztettünk,¹ hogy itt egy hiányosan megfigyelt tény (»ungenau beobachtete Tatsache«) szerepel. Mert a verseny létesítésének akaratával szemben áll a verseny kizárásának akarata. Ilyen elsősorban és gyökeresen a fojtogató verseny,² a törekvés alacsony árakkal a versenytársak tönkretévése, aztán az árak tetszésszerű emelése. Nagyon gyökeres és elterjedt módszere a verseny kikapcsolásának a kartell. A munkások szakszervezetei lényegük szerint tulajdonkép szintén kartellek, melyek az egyes munkás helyett szerepelnek a munkapiacra. Van azonkívül számos más módja a verseny korlátozásának. Így előnyt nyújt a többi versenytársakkal szemben a vállalat telephelye, régi fennállása, kitűnő híre, előnyös üzleti eljárása, összeköttetése, nyelvek ismerete, stb. Mindenki törekszik versenytársát valami nyújtott előny által ártalmatlanná tenni és így a versenyt tulajdonkép kizárni, vagy legalább korlátozni.

¹ Lásd Társadalmi gazdaságtan, továbbá Revue d'économie politique (Paris).

² Egy mulatságos régi esetét a fojtogató versenynek Angliában, elmondja Heine (Sämtl. Werke 6. B. 270. 1.).

LXXI. A tőkéről.

A tőke egy általános jelenség, egy általános kategória. A természet is tőkésít.

A tőke nem halhatatlan. A tőkének is korlátolt az élettartama. A tőkét folyton újból kell előteremteni, hogy a gazdaság színvonala ne süllyedjen.

A tőkének halálukai három csoportba oszthatók: természeti okok, egyéni okok, társadalmi okok. Ide tartoznak az állami okok is. Különösen az ingó tőke ki van téve a halálnak. Az ingó tőke teljesen megsemmisülhet, mint ezt háborúk, válságok alatt látjuk.

Nem kell a tőke halálát kívánni. A tőkét nevelni kell, tájékoztatni kell társadalmi kötelességei iránt, amennyiben nem ismerné, de nem állítható, hogy szükségszerűen antiszociális. Templomok, kórházak, múzeumok és színházak ennek bizonyítékai.

A tőkének lehet feltámadása is. Biztosításnak és törlesztésnek (amortizáció) nevezik.

Társadalom- és gazdaságerkölcsei mellett tőke és munka nem lehetnek antagonisták. A tőke a munka gyümölcse, a munka a tőke gyümölcse.

LXXII. Gróf Széchenyi István szociális gondolkozásának egy tanúja.

A »Széchenyi Gyász« című emlékkönyvben, mely az ország összes egyéni, társadalmi, állami tényezőinek Széchenyi halála alkalmából kifejezett részvénytünetkezatait stb. tartalmazza, a következőket olvassuk: »Atyja, tanítója, jóltevője s barátja az utolsó közembernek. Nála a tisztikarnak egyszer és mindenkorra szabad asztala vala, ha otthon nem volt is. Táblájánál

mindennap — a napos káplár és napos közember ebédelt, ha generális vendége volt is, és azonkívül, hogy jól megvendéglődtek — mert aszú bort, fekete-kávét, hosszúszerű pipát egyaránt kaptak, mint a többi vendégek —, a káplár 1 frt., a közember 30 kr. ajándékban részesültek . . . Gázsiját sohasem húzta, hanem többnyire őrmestereinek ajándékozta.

Prámér Boldizsár

P. k. kegyelem zsoldosőrmester a 4.
huszárezred.«

LXXIII. Az állami élet osztatlansága.

Nem tévesztendő össze az úgynevezett totalitással. Az osztatlanság abban áll, hogy az állami élet egészsége követeli az összes állami célok harmóniáját. Nagyon élesen világítja meg ezt a követelményt a mai kor. Az európai államférfiak tanácskozásai nagy politikai kérdésekben rendszeren azzal végződnek, hogy a nagy politikai problémák addig meg nem oldhatók, míg a gazdasági problémák nincsenek megoldva. A politikai béke mindaddig problematikus, míg nagy gazdasági diszharmóniák vannak. Viszont a nagy gazdasági tanácskozások rendszeren azzal végződnek, hogy a gazdasági életét Európának addig nem lehet biztosítani, míg politikai oldalról mindig fenyeget az összevészés. Mi következik tehát ebből? Természetesen az, hogy az állami célok egyetemlegesek, osztatlanok, együtt kell azokat kielégíteni. ” A politikai kérdések meg nem oldása fenyegeti a gazdasági célok megvalósítását és megfordítva. Csak egy politikailag és gazdaságilag egészséges, az állami célok összességét kielégítő állam és államkomplexum van egyensúlyban.

LXXIV. A közintézmények szociálpolitikája.

Egyház, iskola, közigazgatás, bíróság, kórház stb. szociális szellemben vezetendők. A gazdasági törvények kérlelhetetlensége enyhítendő. A szegény anya gyermekének is kell könyv, téli ruha, orvos, orvosság, kenyér, játszótér, nyaralás stb. Azért a szociális szellemet az összes közintézményekbe kell bevezetni. Szeretet és igazságérzet a közintézmények főkelléke. Nem kultúrtársadalom az, melyben a nagy többség a nyomor posványában gázol. Nem elég, mint Ruskin mondja, az arcot mosdani, hanem az egész testet kell tisztán tartani.

Napjainkban sokszor halljuk az intelmet, de sokkal ritkábban látjuk a tetteket. Talán azt mondják, hogy ez is már haladás. Ez is már beismerés, hogy a hagyományos felfogás helytelen és hogy egy fordulatnak kell bekövetkezni, mely meghozza a szociális követelmények teljesítését.

LXXV. Közös érdek.

Nagyszabású szociálpolitikát csak gazdasági társadalmak végezhetnek. Tehát az anyagilag gyengébb rétegeknek is érdeke, hogy a társadalom gazdasági erőben gyarapodjék és mentől több áldozat hozatalára képesíttessék és a kultúra élvezetében részesíttessék a társadalom minden egyede. Csak egy gazdag társadalom tudja a munkások millióinak azt a nagy jótétet nyújtani, hogy betegség, baleset, öregség esetére biztosítva van, hogy gondoskodik szabadidejének kellemes felhasználásáról, gondoskodik munkátlansága ese-

táré stb. Üres zsák összeesik, mondta Széchenyi. Jobb volna, ha nem lenne se gazdagság, se szegénység, de ha már van szegénység, jó, ha gazdagság is van. Itt az érdek találkozik.

LXXVI. Minimális munkabér és életfenntartási költség.

A munkabérek alakulására számos tényezőnek van befolyása. Imponderábilisek és irracionálisak is. Hagyomány, történet, földrajz, éghajlat, szokás, életmód, kultúrfok, helyi viszonyok, faj, népsűrűség, gazdasági fejlettség, piac, gazdasági tudás stb. Tekintetbe jön az eddig fizetett munkabér is, a rokoniparágakban fizetett munkabér, az iparág életképessége és teljesítése stb. Döntő tényező egyfelől az életfenntartási költség, másfelől a munkateljesítmény. A minimális munkabérrendszernek nincs értelme, ha nem jelenti azt, hogy biztosítja a munkásnak életköltsége fedezetét. Ezen minimális költségekhez tartozik az élelmezés, ruházkodás, lakás, továbbá egyes egyéb tételek, mint adó, egészség, szórakozás. Persze ezekben a költségekben is nagy változatosság van. A bérbizottságoknak munkája is fogyatékos, ha nem indul ezen iránytű után. Tehát a bérminimum egész rendszerének sikere attól függ, hogy az életfenntartási költségek megbízhatóan állapíttassanak meg, mert ezek képezik a munkabér főtényezőjét. Fenntartási költségeken aluli minimális bér fából vaskarika.

Az életfenntartási költségek megállapítása helyesen csak a központi statisztikai hivatal segítségével történhetik. A statisztikai hivatal gyűjtse az egész ország-

ban az életfenntartási költségeket a következő kategóriák szerint:

1. Családfenntartó, egyedülálló férfi, nő, fiatal személyek (legény, leány).
2. Város, falu.
2. Negyedévenként vagy egyszerűbben: téli, nyári idény.
3. Élelmezés, ruházkodás, lakás, egyéb.

Az ősatatok felülbírálandók megyei bizottságok által, melyekben egyenlő arányban munkaadók és munkások képviselve vannak.

A munkabérbizottságok ezen adatokkal szemben fellebbezhetnek az iparügyi miniszterhez, egyébként ezek az adatok mint minimális bérek tényezői automatice érvénybelépnek,

LXXVII. „Tisztelem atyámat, de szeretem Prometheust”

Minerva, a bölcsesség Istennője mondja.¹ Egyezik ezzel az evangélium tanítása is. Imádjátok Istent és szeressétek az emberiséget. Sem Minerva, sem az evangélium nem mondja: szeressétek magatokat. A ter-
 öiészet is tanítja az ember szer et et et az anya szeretetében, az anya odaadásában. Az emberszeretet pedig csak a szociális felfogásban, a szociális munkában válik valóvá. A szociális eszme kiterjesztése a primitív, ösztönszerű anyai szeretetnek a családra, az embertársra, a nemzetre, végül az egész emberiségre. Prometheus lázadása az Olympus ellen jelenti az emberig jogainak érvényesítését. A szociális eszme is ellen-

¹ Goethe: Prometheus.

zésre talál, erős védelemre szorul, a szociális eszmének is Prometheusokra van szüksége, hősökre, akiket a sziklához lehet láncolni, kiket keselyűkkel lehet kínoztatni, de akik eszméiket nem áldozzák fel.

LXXVIII. A megvalósult utópiák.

Ha valaki anyáinknak azt mesélte volna, hogy lesz nemsokára oly idő, midőn az ember Londonnal és Párizssal ágyából fog beszélni, midőn ágyában vagy szobájában hallgatni fogja az angol király vagy a római pápa beszédeit, hallgatni fogja a párizsi operát, a legkitűnőbb mestereknek, a legkiválóbb művészek által való interprelocióját, hogy helyettünk a gép fog írni és a legnehezebb számtani műveleteket elvégezni — ezt tréfának, ezt utópiának nevezték volna. És mindez valóra vált, sőt még sokkal több, hiszen ma már néhány óra alatt repülhetünk New-Yorkba oly gépen, mely minden kényelemmel van berendezve, felszállunk a sztratoszférába, felrobogunk a Jungfrau csúcsára. Semmi kétség nincs, hogy a technika által okozott teljes átalakulása az emberi életnek hatást fog gyakorolni az élet minden fontosabb mozzanatára és így a társadalmi és állami szervezetre. Bár ez sokkal lassabban megy, mert ezek évezredek történetében megszilárdult formák, de bizonyos, hogy el nem marad. Ha nincs is igaza az orthodox történeti materializmusnak, de azt már Thukydides tudta, hogy a gazdasági tényezőnek nagy szerepe van az állami életben is és annak struktúrájában. Ha a technikának csodás alkotásai hosszabb időn, nagy területeken, milliányi tömegekben realizálódni fognak, ha annak hatásai ki fognak

terjedni az emberek gondolkozására, ideológiáira, akkor a társadalmi és állami élet is át fog alakulni, mert a társadalmi és állami életnek összhangban kell lenni a gazdasági és technikai életformákkal. Jellege pedig nem lehet más, mint a kultúrának, az életszínvonalnak általános emelése, a szociális eszme győzelme.

LXXIX. Az eszmény.

Az ember legmagasabb eszménye: tökéletesedés. A féreg nem akar más lenni, mint féreg. Az ember pedig akar a legtökéletesebb, mennyei lényekhez hasonló ember lenni. Ezt az utat mutatja nekünk az emberiség fejlődése. Milyen óriási távolság választja el a neandervölgyi ősembert a mai igazi kultúreembertől. De kétségtelen, hogy a fejlődés nincs lezárva. Oly óriási a haladás minden téren, hogy joggal állítható, hogy az ember még sokkal magasabb fokokat fog elérni. Nem szükséges bizonyítani, hogy ez társadalmi téren is be fog következni. A ma a legtöbb kultúrnépnél uralkodó társadalmi szerkezet nem lesz a történelem utolsó szava. Az ember nemesebb ösztönei ebben a társadalomban még nagyon gyengén érvényesülnek, a társadalmi intézmények még sok igazságtalanságot engednek meg. A társadalmi fejlődés több igazságot, több szeretetet követel és hoz. Hozza pedig a józan ész, belátás, nemesebb felfogás érvényesülését, nem erőszak, nem despotizmus, nem fanatikus, vértengerekben gázoló örület útján. Az eszmény erősebb minden földi gonoszságnál. Az eszményé a jövő.

LXXX. „Geniessen macht gemein”.

Ezt a nagy szót adja a költő Faust szájába. A császár, a papírpénzzel gazdagítva, élvezni akar, mulatni akar, izgulni akar frivol jeleneteken. Ezért igaz a mondás: Genießen macht gemein. Az élvezet alatt a legtöbb ember anyagi, érzéki vagy alacsony színvonalú szellemi élvezetet ért. De van magas szellemi, erkölcsi, művészeti élvezet, ez persze nem alacsonyít le, az tisztít, az emel, az nemesít. Sajnos, különösen ma kevesen keresik ezeket a nyugodt élvezeteket. A szociális nevelés egyik fontos feladata, a nemesebb élvezetek iránti fogékonyságot erősíteni. Már azért is, mert a magasabb élvezetek, a nemesebb élvezetek nagy része nem okoz nagy költségeket és nem rövidíti meg A-t, ha B is résztvesz az élvezetben. A közéletben is arra kell ügyelni, hogy a triviális élvezetek ne csábítsák az embereket. Ma az államférfiak idejének nagy része üres szertartásokkal és futólagos élvezetekkel van összekötve, jóformán állandóan frakkban vannak, feszengenek, bankettoznak és toasztoznak, theatre parében ülnek, táncolnak, fecsegnek. Gondolják meg Goethe szavait: Genießen macht gemein.

LXXXI. A középkor szociálpolitikájáról.

A középkorban a nagyobb stabilitása a társadalmi és gazdasági viszonyoknak szűkebb térre szorítja az elszegényedés veszélyét.¹ Minden ember a rendjében megtalálta az őt kielégítő helyzetet. A jobbágyról

¹Lásd Közgazdasági Értekezések. Új sorozat, II. k. (1914.)

gondoskodva volt. A városokban a nagyobb szabadság — Stadtluft macht frei — nagyobbítja a változó sors körét. Itt a céh gondoskodik a lehetőségig az egyénről. Az Egyház is sokaknak refugiuma.

A tulajdonképpeni gondozó szociálpolitika kezdődik a jótékonyssággal, mely a legkülönbözőbb irányokban működik. Az állam és Egyház egyfelől, az egyesek másfelől vetélkednek a megfelelő intézmények felállításában és fenntartásában.

A megelőző szociálpolitikának legfontosabb intézménye a kamatvétel elleni törvény, mely a küszködő egyéneket az uzsora ellen megvédi nemcsak negatív tilalmakkal, hanem pozitív alkotásokkal, nevezetesen zálogházak — monti di piétá felállításával.

A legbensőbb, legáltalánosabb mentsvár azonban a vallásosság, a gondviselés iránti bizalom, a lemondás élete, esetleg zárdákban töltve.

Ma sem mondhat le a szociálpolitika a vallásosság támaszáról.

LXXXII. Szociális alapítványok.

Napjainkban ritkán hallunk jótékony alapítványok létesítéséről. Mintha talán az a felfogás terjedt volna el, hogy a szociálpolitika erősebb érvényesítése papjainkban azokat feleslegessé tette volna. Azonban ez nagy tévedés. Először azért, mert a szociálpolitika jöieég messze van attól, hogy összes feladatait megoldotta volna. Másodszor azért, mert a legtökéletesebb szociálpolitika sem érheti el azt, hogy minden szociális bajnak, Minden szociális igazságtalanságnak véget vessen. A legtökéletesebb szociálpolitika mellett mindig lesz tere a

balsorsnak, eltekintve attól, hogy maga a szociálpolitika nem szorítkozhatik az állam, a község támogatására, hanem követeli a társadalom erélyes közreműködését, áldozatait. Azért nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a sors által gazdag földi javakkal ellátott egyénektől a társadalom joggal elvárhatja, hogy a fölöslegből valamit áldozzanak a nélkülözőknek alapítványok létesítése által.

Lehetnének nálunk is — persze miniatűr kiadásban Rockefellerek, Nobelek, Carnegiek. A Rockefeller-alapítvány évenként 15-20 millió dollárt költ, legnagyobbbészrt az orvosi tudományok és a közegészségügy előmozdítására, 3'8 millió dillárt (1938.) a társadalmi tudományok előmozdítására stb.

LXXXIII. A legnagyobb szeretet.

Assisi Szent Ferenc a szeretet apostola. Szeretete még túlmegy az emberek szeretetén, átöleli az összes kreatúrákat.

Schiller az egész emberiséget keblére zárja:

Seid umschlungen Millionen
Diesen Kuß der ganzen "Welt.

Dosztojevszki, a keresztény szeretet legnagyobb költője, mint Merezkovszkij mondja, még a bűnöst is érdemesnek tartja a szeretetre, mert minden ember lelkének mélyén van valami, ami őt igazolja Isten előtt. Nem a jócselekedetekben és áldozatokban rejlik szerinte a jónak és rossznak igazolása, hanem a hitben és a szeretetben.

LXXXIV. Etika, társadalmi etika.

Az etikának legfontosabb része az, mely a társadalommal szemben állapítja meg az egyén kötelességét és azok alapelveit. Etikai elvek természetesen érvényesülnek a társadalomban élő embernek maga iránti magaviseletében, a család iránti viselkedésében, az állam iránti viselkedésében, az. Egyház iránti viselkedésében.

A társadalometika mint külön ága az etikának, különösen az újabb időben vonta magára a figyelmet. Régi korszakokban is találjuk nyomait. De talán senki sem alapozta meg oly erősen, mint Spinoza (lásd: »Theologisch-politische Abhandlung«, Kirchmann Bibliothek 193. 1.), főleg János apostol tanaira építvén. Isten a szeretet és aki felebarátját szereti, az Istenben él. Mindenki azt a jót, amit magának kíván, kívánja másnak is.

Bár a társadalometika rendszeres irodalma még szerény, a részletkérdések tárgyalásának nagy irodalma van, melyhez bölcsesek, történetbölcselek, természet-tudósok, szociológusok, nemzetgazdák hozzájárultak. A társadalometika egyik fontos ága a gazdasági etika, melyben főleg az egoizmus és altruizmus viszonya különös figyelmet ébresztett.

LXXXV. Gazdaságetika.

Ma már mindenki beszél a gazdasági etikáról és a gazdasági etika szükségességéről, még a tőzsdesiber is. Azért szükségesnek tartom a gazdasági etika rendszerének keretét közölni. Hisz nem elég gazdasági

etikáról beszélni általánosságban. Tudni kell, hol alkalmazandó az erkölcsi elv, mi annak a követelménye? Azért egyelőre csak annyit jegyezzünk meg, hogy a gazdasági élet egész körében, annak minden pontján érvényesítendő. Ennek következtében a gazdasági etika főbb fejezetei a következők:

I. A termelés etikája :	b) a nyilvános gazdaságok fogyasztásának etikája,
a) a munka etikája,	c) a fényűzés etikája.
b) a tőke etikája,	
c) a vállalat etikája,	
II. A forgalom etikája :	V. A földművelés etikája.
a) a piac etikája,	VI. Az ipar etikája.
b) az áralakulás etikája,	VII. A kereskedelem etikája.
c) a pénzforgalom etikája,	VIII. A hitelügy és valutaügy etikája.
d) a kereslet etikája, a kínálat etikája.	
III. A jövedelemelosztás etikája :	IX. A közlekedés etikája.
a) általában,	X. A szociálpolitika etikája.
b) a földjáraadék etikája,	XI. A pénzügyek etikája :
c) a munkabér etikája,	a) az állami kiadások etikája,
d) a tőkekamat etikája,	b) az adóztatás etikája,
e) a gazdagság etikája,	c) az államadósságügy etikája,
f) a szegénység etikája.	d) a pénzügyigazgatás etikája.
IV. A fogyasztás etikája :	
a) a magángazdaság fogyasztásának etikája,	

LXXXVI. Filozófia és szociálfilozófia.

Az emberiség nagy gondolkodóit úgy ahogy négy csoportba osztanám. Az első csoportba tartoznak azok, akik főleg az ész kifejtésére törekedtek: Descartes, Bacon, Locke, Spinoza. A másik csoportba tartoznak azok, akik az észet összekapcsolták az akarattal és az érzelmekkel: Socrates, Plato. A harmadik csoportba tartoznak azok, akik az akaratot és az érzelmet tekintették elsődlegesnek: próféták, poéták, művészek. A negyedik csoportba tartoznak azok, akik viszont az akaraton, érzelmen át az észhez keresték az utat: vallás- és életbölcselek.

A szociálpolitikai gondolkodás terén is körülbelül ugyanazon csoportokra akadunk. Az elsőbe tennem Godwint, Marxot; a másodikba Rodbertust, Lassallet; a harmadikba Carlylet, Tolsztojt; a negyedikbe St. Simont, Főüriért.

A szociális gondolkodás terén azok iránya a leg-egészségesebb, akik az ész parancsából akarják a szociális akaratot és érzelmet levezetni. Magam is körülbelül ennek az iránynak volnék híve. Az irodalom útjain bolyongva, a szociális eszme alkotásaira és irányaira figyelve, sok érdekes gondolatra bukkantam nagy- és kisíróknál; bizonyítéka annak, hogy a szociális eszme mindig élt, vagy legalább lappangott és hogy egy-egy kor legnagyobb gondolkodói annak kifejezést adtak.

LXXXVII. A munkanélküliség fajai.

A munkanélküliek különböző csoportokat képeznek. Legnagyobb sajnálatra méltók azok a munkanélküliek, kik saját hibájukon kívül, különösen gazda-

sági, társadalmi, politikai válságok folytán sodortatnak a munkanélküliség szomorú táborába. Minthogy ily válságok tartama korlátolt, a munkanélküliségnek ez a faja idővel eltűnik. A munkanélküliek második csoportjába tartoznak azok a munkanélküliek, kik hibájuk folytán munkanélküliek, bár a munkára való akarat bennök megvan. Ezek a munkára alkalmatlanok. A saját hiba nem mindig azt jelenti, hogy erkölcsi hiba, önokozta hiba, hanem lehet fizikai fogyatkozás. Tehát e csoportot tulaj donkép kettéoszthatjuk. Az egyik részét azok képezvén, akik erkölcsi hibájuk miatt munkanélküliek: iszákosak, pontatlanok, megbízhatatlanok, tudatlanok. A harmadik csoport a legrosszabb, legveszélyesebb, a gyógyíthatatlan munkanélkülieket foglalja magában, azokat, kik dolgozni tudnak, de nem akarnak. A másik két csoporttól tehát az különbözteti meg őket, hogy a munkaképesség megvan, de hiányzik a munkaakarat. Elzüllött egyének, akik a munkától elszoktak, akik csak henyélni akarnak, a társadalom tartsa ki őket. Persze, lehetnek ebben a csoportban is sajnálatraméltók, akik szerencsétlen körülmények folytán váltak munkanélküliekké.

LXXXVIII. A szociális probléma lényege.

A szociális probléma lényege nem az anyagi kérdés, nem a kenyérkérdés. A lényege szellemi, erkölcsi. A szociális problémát innét kell nézni, ide fel kell emelni. Oda a szellemi szférába, az erkölcsi szférába. Mert az ember nemcsak fizikumból áll. Van erkölcsi természete, van szellemi természete. Anyagi eszközökkel a kérdés meg sem oldható az eszközök szükös volta

miatt. De a szellemi szférában, az erkölcsi szférában kifogyhatatlan lehetőségek vannak. Ott az ember annyi jót, annyi jóságot talál, mely a legnagyobb éhséget, a legnagyobb szomjat kielégíti. Aki e magaságba emelkedik, az teljes kielégítettséget talál. A társadalmi probléma — természetesen nem mellőzve a gazdasági, politikai, társadalmi téren szükséges intézményeket — megoldását a szellemi, az erkölcsi szférában, az ember szellemi, erkölcsi hazájában fogja találni.

LXXXIX. Egy amerikai pap szociális programja.

A hartforti (Connecticut) katolikus egyetemen a társadalometika tanára, Rev. John A. Regan, a mai gazdasági visszafej lő dési veszélyről tartott előadást, melyet oly fontosnak tartottak, hogy a kongresszus iratai között felvették, miután a kongresszuson felolvasták. A beszéd egyúttal válasz annak a több mint 800 közgazdasági szakembernek, kik a Christian Science Monitor felkérésére a fenyegető veszélyről nyilatkoztak. Cáfolja az ezek által javasolt különböző intézkedéseket a veszély elhárítására, ezeket mind hatálytalanoknak mondja. Különösen cáfolja azokat, kik új, nagyobb befektetést követelnek, mikor már ma túltermelés van. Az ő receptje más, világos, egyszerű. A széles rétegek fizetési képességét kell emelni, hogy azok fogyaszthassanak és ezek nagyobb fogyasztása megindítsa a befektetéseket. A nemzeti jövedelem elosztásának olyan irányt kell adni, hogy a tőkés valamivel kevesebbet, a munkás valamivel többet kapjon. Meg is futatja a lehetőség útját.

XC. A háborúk erkölcsi pusztításai.

A háború nemcsak azért átok, mert milliókat megöl, milliókat megfoszt egészségtől, testi épségtől, vagyontól, erőszakos, igazságtalan változtatásokat okoz a nemzetek életében, hanem azért is, mert megmetyeljezi az erkölcsöket hosszú időre. Mindenekelőtt szankcionálja az erőszakot, az ököljogot és azzal aláássa az állami és társadalmi rendet, a civilizációt. De ezenkívül a legundokabb bűnöket szentesíti. Csak néhányat kell felsorolni.

Egyike a legundokabb bűnöknek a kémkedés. Minden ország tenyészti. A kémkedés után következik az árulás: Ephialtes és utódjai. Aztán a csel: Lenin visszaszállítása Oroszországba a németek által. Aztán a hazugság (az entente aljas, hazug sajtópropagandája). Aztán a csalás: a papírtalp, a vizezett szarvasmarha stb. Ezután jön a lopás, sikkasztás, rablás, hamis eskü, a női becsület szennyezése, vadházasság, fajtalanság. Erkölcsi süllyedés, elvetemültség, törvényszegés, állatiasság. Ezek a háborúk mélyebb következményei, kísérői.

Hogy a háború, mint olyan, antiszociális, az alig szorul magyarázatra.

XCI. A falu és a rádió.

»Panem et circenses« volt valamikor a sors által sújtottak jelszava. Ma a »Dopo lavoro«, a »munka utáni szórakozás és pihenés« a követelmény. Különösen a falu érdekében sürgetendő a kulturális színvonal emelése. Ebben az eszmemenetben lehetetlen nem gondolni

arra, hogy nagyon kívánatos volna, hogy minden faluban legyen rádió. Minden tekintetben üdvös volna, nemcsak szórakozás miatt, amely a faluban nagyon egyhangú, de aztán művelődés szempontjából, sokirányú felvilágosítás, útbaigazítás szempontjából, gazdasági, higiéniai tájékoztatás szempontjából. A nemzeti eszme erősítése, a helyes szociális felfogás terjesztése sokat nyerne. Megszűnne a falusi magány, elszigeteltség érzete. A hangszóróval ellátott rádió bevezetése — talán a község házára — sokban enyhítené a falu és város közötti feszültséget, sok tekintetben előmozdítaná a falu problémájának megoldását. Gyengítené a városba való tódulás vágyát. Helyes oktatás útján emelné, racionálissá tenné a termelést és azzal emelné a jólétet, a fogyasztóképeséget, a munkaerőt, az egészségi állapotot. Mintha a rádióknak egyik történeti feladata ez volna.

XCII. Szociális erény díjak.

Midőn a népek életében ismét felismerik annak mélyebb alapjait és visszanyúlnak a családra, helyes út, hogy díjakkal akarják demonstrálni a társadalom jobbainak a felfogását. A sokgyermekes család kitüntetése ugyan elsősorban népesedési okokra vezet vissza, de erkölcsi díjnak is tekinthető, mert a szülés erkölcstelen megakadályozása ellen szolgál.

De ennél nem volna szabad megállani, ha a családi élet erősödésére törekszünk. Nagyon üdvös hatással volnának még a következő szociális erény díjak: Megjutalmazása a szülői szeretetnek a gyermekek iránt, de különösen a gyermeki szeretetnek a szülők iránt, a

testvéri szeretetnek és ezeknek egymás iránti áldozatkészségének, illetve azoknak megfelelő jutalmakkal való kitüntetése messzeható és megható példáikban.

XCIII. A bölcs Montaigne.

Montaigne kifogásolja, miért szeretik az emberek másról azt tudni, mije van és nem azt, milyen ő? A kutyánál sem kérdezik, van-e szép nyaklánc, hanem csak: milyen ez? Miért nem az embernél is? Az embernél is az a fontos, mi ő, nem az, mije van?

Persze, azt fogják mondani, a kutya más és az ember más. De ez nem áll ebben a vonatkozásban. Az illetőre magára nézve az jó lehet, ha bővelkedik földi javakban, a társadalomra nézve azonban az meglehetősen közömbös. Az embernél is kétségtelenül az a legfontosabb, mi ő? Hiába van tele a pénztár, ha rosszak a hajlamai, az ösztönei, fogyatékosak a képességei, üres a koponyája, nyavalyás a teste, zord a szíve. A becsületes munkás a társadalomra nézve értékesebb, mint a haszontalan arisztokrata. Nem a nyaklánc dönt a kutya értéke felől, hanem az, hogy gyors, erős, szép, hű. Az ember emberi értéke is teljesen független a Wertheimkasszától.

XCIV. Szociális érdeklődés.

Lassanként ébred a szociális érdeklődés, ami a szociális haladás egyik fontos teltétele. Az emberek kezdik észrevenni, hogy itt volnának fontos teendők, amelyek

eddig el voltak hanyagolva, vétkesen el voltak hanyagolva. Pedig a szociális elmaradást lehetetlen észre nem venni és lehetetlen észre nem venni a szociális bajokat, a szociális igazságtalanságokat. Ha egyszer csak egy csekély részét annak az érdeklődésnek, amelyet ma a sportra fordítanak, a szociális ügyre fogjuk fordítani, ha a lapok csak egy csekély részét annak a térnek, melyet ma a sportra fordítanak, a szociális ügyre fogják fordítani, ha a díjaknak csak egy csekély részét, melyet ma sportra fordítanak, szociális érdemekre fogják fordítani, ha a szépirodalom erősebben belemarkolna a szociális problémákba, — emlékezzünk csak Beecher Stowe nagy hatására — akkor a szociális ügyek nagyobb érdeklődést keltenének és a nagyobb érdeklődés nyomán fejlődnek egészségesebb szociális gondolkozás és egészségesebb szociális cselekvés.

XCV. Közületi és fizetni szociálpolitika.

Helyesen utalt Hilscher »A munka és tőke békéje« című tanulmányában arra, hogy ma a szociálpolitika iránya az, hogy az üzemi, autonóm szociálpolitika menél többet vegyen át a közületi, állami szociálpolitikából. A szociálpolitika követi teljesen azt a vonalat, melyet már munkám első kiadásában (Társadalmi gazdaságtan I. k. 1893, 72.1.) megjelöltem, bár akkor a liberalizmus túltengése közben, nagyon indokolva, szükséges volt az állami intervencionizmus. Én azt határozottan követeltem ezen és más munkáimban, mindamelllett szükségesnek láttam az állami beavatkozás határait is már akkor figyelmeztetni. Az állami

beavatkozást, vagyis az állam jogkörét minden korszakra egyformán meg nem állapíthatni. Ez változik a társadalom szükségletei szerint... Az állami beavatkozás kiterjesztése bizonyos korszakban csak ideiglenes, addig t. i., míg maga a társadalom saját szervei által gondoskodik, mi ma már azért is szükséges, mert az állami feladatok túlságos szaporítása nagy hátránnyal jár.

Ma tehát bekövetkezett, amit közel ötven év előtt az észszerű fejlődés követelményének jeleztem.

XCVI. A vidám munkás dicsérete.

Szent Gellértet *egyik* utazása alkalmával egyik kézimalmos dolgozó éneke egészen elbájolta. E szolgálót gazdagon megajándékozta. »Boldog ez az asszony, aki más szolgálatában is oly édesdeden, zúgolódás nélkül végzi köteles szolgálatát.«¹

Csak az, ki a munkában örömet talál, fog abba minden tudást befektetni. Csak az nem fog duzzogni, csak az nem fog türelmetlenkedni. Szótlanul megy reggel a munkába, nem nézi folyton az órát, nem árulkodik, nem szabotál. Erő öröm által; ez a jelge nem áll csak a szabadidőre, hanem a munkaidőre is.

A vidám munkás öröme családjának, öröme társainak, öröme önmagának. Azért jó, ha a munkásnak alkalmat nyújtanak, mint a jól vezetett settlementben, hogy lelke üdeséget fenntartsa egészséges, nemes szórakozás által. Erre különben a természetben való tartózkodás nyújt sok módot; azért is kívánatos, mentől több munkahelyet kitelepíteni a vidékre, az óriási házbörtönök,

¹ Mihályi: Szent István élete és műve. II. k. 73, 1.

— amelyek a levegőt, de a lelket is elsötétítik — kerülésével.

Ä szociális munkás az, aki egyúttal megérti a munka nagy szépségét, nagy áldását.

XCVII. Emberpolitika — géppolitika.

Ma a mechanizmus teljes virágzása, az autó, repülőgép, film, rádió, grammofon, televízió, számoló-, könyvelj,- írógép korában az emberi egyénről könnyen megfeledkezünk, pedig az emberi egyén fölötté áll minden gépnek, minden automata, minden Gólem fölött, az emberi egyén természetadta jogait és ideális értékeit és nrentalítását kell megmenteni. Ezt csak a szociális érzék erősítésével érzük el, mert anélkül a társadalom felbomlik. A gép teljesítőképessége korlátolt, az egyén teljesítőképessége bizonyos tekintetben határt alán. Törekedjünk arra, hogy minden embert a társadalom méltó tagjává tegyünk, akkor a társadalom gazdagsága végtelenül növekszik, ellenben, ha az ember elcsenevészsedik, minden gépei mellett a társadalom szegény lesz. A szociálpolitika tehát tulajdonkép emberpolitika, etika, szemben a géppolitikával, a technikával.

XCVIII. Családi szociálpolitika.

Az utolsó években tudvalevőleg erősen előtérbe lépett az üzemi szociálpolitika, abból az elgondolásból, hogy magában az üzemben és különösen a gyári üzemben elsősorban magának a vállalatnak feladata a szo-

ciálpolitika elveit alkalmazni. Ez teljesen megfelel azoknak a fejtegetéseknek, melyeket a múlt század végén a Neue Freie Presseben közöltem, utalván arra, hogy a nemzetgazdaságtan a vállalatról olyan információt adott, mely teljesen megfelelkezett az emberről. Az üzemi szociálpolitika első módszere a pátriálkálizmus (patronage) volt, mely sok jót tett, de tulaj donkép rendszertelen volt és a munkások körében kedvezőtlen fogadtatásban részesült.

Most pedig a szociálpolitikának egy új terrénumot kell meghódítani: ez a család. Nem mintha eddig nem történt volna semmi e tekintetben, különösen a gondozás irányában, a jótékonyág ezerféle módszerében. Azonban lassanként a családi szociálpolitika kilép a tisztán esetleges, rendszertelen, empirikus stádiumból és rendszeres kiépítést talál, ami által kétségtelen nagyban elősegítették a szociálpolitikai problémák megoldását. Mert az egészségtelen családi állapotok talajában burjánoz a szociális bajok sok baktériuma. A családban kell kezdeni a szociális állapotok, a szociális rendszer javítását. Érdekes, hogy Észak-Amerikában a tudomány nagy gondot fordít a családi szociálpolitikára, az egyetemeken nagy figyelemben részesül, a különböző tanfolyamokon főhelyet foglal el. Azért is fektetnek oly nagy súlyt a szociális lélektan, a szociális egészségtan stb. ápolására.

XCIX. Munkás-vállalkozó.

A munkássors emelésének egyik hathatós módja, hogy a munkás funkció egyesítették a vállalkozói funkcióval. Hiszen épp azt tették a szocialisták kifogásul a nem szocialisztikus társadalommal szemben, hogy a

munkásnak nem jut a vállalkozói nyereségből, a »profit«-ból. Az úgynevezett »Profitsharing«-gal, a munkásosztalékkal elértik részben a munkás részesítése a nyereségben. De még hatályosabb rendszer az, ha a munkás maga a vállalkozó is. Ez megvan a kisbirtokosnál, a kisiparosnál, a kiskereskedőnél, a kisuvarosnál stb. De általában nagy a tere a két funkció egyesítésének. Még a nagyvállalatok terén is számos esetet találunk, hogy a vállalkozó munkássorbői emelkedett fel. Ott vannak nálunk a Ganzok, a Thékek stb. Persze sok esetben aztán a munkás inkább vállalkozóvá válik a vállalat nagyobbitásával. A mai ipar számos új ágaival is nagy lehetőségeket nyújt e tekintetben. Magam is ismerek pl. több jeles autóvállalkozót, ki eredetileg sofőr volt, idővel tudott autót venni és ez autóval sofőrözött maga, tehát munkás és vállalkozó egy személyben. Nagy lehetőségeket nyújt ez irányban a szövetkezet is, a részvénytársulat is, ha több munkás egyesül a vállalat létesítésében. Ilyenek a termelészövetkezetek, a földbérlészövetkezetek, a földmunkák, vagy más munkák elvégzésére vállalkozó munkástársaságok.

A munkás és vállalkozó szerepének egyesítése a munkásnak juttatja a vállalkozói nyereséget, gazdaságilag tehát emeli, amellet társadalmi, kulturális, politikai tekintetben is javítja helyzetét.

Amint a tőkés helyzetét különösen azzal erősíti, hogy nem szorítkozik csak a tőkekamat beszerzésére, hanem többnyire vállalkozó is, úgy a munkásnak is sok mód kínálkozik arra, hogy ő is részesüljön a vállalkozói nyereségben. Egyik legbiztosabb útja az, ha maga vállalkozó is.

Amint a modern harcokban, úgy a termelésben is a technika határnélküli fejlődése a diszpersóhoz vezet. Megfelelő hitelrendszer azt még fokozhatja,

C. A munka ünnepe.

Minden eszmének javára válik, ha annak jelentősége időről-időre ünnepileg kifejezésre jut. Innét a ceremóniák szerepe, melyek még a vallási életben is nevezetes helyet foglalnak el. Ünnepélyesen emlékezünk meg évenként drága halottainkról, ünnepélyesen emlékezünk meg március idusáról, ünnepélyesen emlékezünk meg a haza egyes nagyjairól.

Nagyon helyes gondolat volt a modern társadalomban, a munkán alapuló társadalomban a munkának is hódolni ünnepélyesen. A szocialisták erre május elsejét kiszemelték, anélkül, hogy ez különösen indokolt volna. A munka ünnepnapjának tekinthetnénk elsősorban Péter Pál napját, mert az akkor meginduló munka döntő jelentőséggel bír az egész nemzetre. A munka ünnepnapjának tekinthetnők az iskolai munka megindulásának napját, mert ez is az egész nemzetre nézve fontossággal bír. A munka ünnepnapjának tekinthetnénk egy törvényben megállapítandó napot azok emlékére, kik a magyar munkának becsületet szereztek. Nemzetközileg is kívánatos volna az egész emberiség ünneplésével a munka eszméjének hódolni, mint amely legfontosabb tényezője az emberi haladásnak.

CI. Szociális igazság és nemeslelkűség.

A szociális igazság a nemeslelkűségből fakad. Mert a szociális igazság föltételezi a lét legmagasabb elfogását, önzetlenséget, áldozatképességet. Tehát a szociális igazság nem terem a szűkkeblű materializmus vagy az élet epikureizmusának talajában. A fizikai erő

túlbecsülése is összeütközésbe kerül a szociális igazsággal, mert csak fizikai értékeket ismer el, fizikai erőmaximumokra törekszik. Ugyan azt is lehet mondani, hogy minden emberi cselekvésben és akarásban van [elki mozzanat is, de épp ez a lelki mozzanat kizárólag fizikai értékek szaporítására irányítatik és a lelki értékeket csak annyiban becsüli, amennyiben azok a fizikai értékek szaporítását előmozdítják. Nem szükséges bizonyítani, hogy korunk határtalan sportizmusa a lelki tulajdonokat elhanyagolja. Elsősorban a nevelésben, aztán a teljesítmények elismerésében, a társadalmi kiválasztásban és honorálásban. Ideje, hogy itt egészségesebb arányokra törekedjünk. Adjuk a testnek, ami a Lesté, de a léleknek is, ami a léleké. Ez egyik első feltevése a szociális igazságnak, melynek alapzata a lélek követelményeinek elismerése.

CII. Önzetlenség, igénytelenség.

A szociális igazság megvalósítása a jövő embereiben önzetlenséget és igénytelenséget követel. Nem szabad senkinek az élettől túlsókat követelni. Thackeray mondja: Which of us has all his wishes and when fulfilled, which is satisfied?

Különösen az Egyház nagy képviselői, különösen a szerzetes testvérek nyújtanak megható példákat.

De találunk az életben is itt-ott igénytelen, önzetlen, szerény embereket. A nagyváradi jogakadémián kollégám volt Kudelka, akit kiváló büntetőjogásznak tartottak. Mikor Pauler Tivadar igazságügyminiszter tett, Kudelkát nevezték ki a megüresedett tanszékre. Kudelka a kinevezést el nem fogadta. Nem tartotta

magát arra elég erősnek. Mikor Toldy Ferenc meghalt, egyetemi tanszékére Arany Jánost, a halhatatlan költőt akarták kinevezni. Ő azt el nem fogadta, mert nem tartotta magát arra elég erősnek. Deák Ferenc egyszerű képviselő maradt, mikor választhatott volna bármely miniszterséget, bármely állást.

CIII. Okok, összefüggések.

A magas munkabér oka-e a munkás jólétének? Magas munkabér mellett is a munkás jóléte fogyatékos lehet, ellenben alacsony munkabér mellett a munkás jóléte hiánytalan lehet. Az időjárás oka-e a jó vagy rossz termésnek? Nem, szükséges még egyéb is: jó talaj, jó vetőmag, jó megmunkálás stb. Ok alatt csak a végső okot — *causa finalis* — lehet érteni. Mert minden ok okozat is, minden okozat ok is. A természettudós és a társadalomtudós okok láncolatát találja, nem végső okot, nem oknélküli okot. Minden ok utal más okokra, előbbi okokra. Azért helyesebb összefüggésekről beszélni. A halálozási arányszám összefügg a népesség számával, de egyéb tényezőkkel is. A munkanélküliség összefügg a munkások számával, de a tőke mennyiségével is, a termelés, a fogyasztás terjedelmével, a hitellel, az adóüggyel stb. Beszéljünk tehát összefüggésekről, melyek mögött az okok egész láncolata szerepel. Joggal mondhatta tehát egy angol történetíró, hogy minden szeg történetét vissza lehet vezetni Hódító Vilmos idejére, sőt Ádám idejére. Jól mutatják ezt a felfogást a bibliai genealógiák, a chronikák könyvének genealógiái, a Ruth könyvének genealógiája, a

Jézus származásáról való genealógiák, az uralkodóházak genealógiái stb.

A szociálpolitika tudományos kutatásai csak akkor érnek biztos talajt, ha ezen logikai igazságot nem tévesztik szem elől. Sok téves gazdaságpolitikai és társadalompolitikai intézkedés ezen igazság elhanyagolására vezetendő vissza.

CIV. Epiktet elmékedéseiből.

Epiktet elmékedései sokban úgy hatnak, mint bővebb kommentárjai Krisztus szavainak és himnusza Istenhez egyenértékű a zsoltárak legszebb énekeivel. Hirdetője a közösségi elv primátusának.

Élj mint oly ember, ki a tökéletesedésre*törekszik. Emlékezzél arra, hogy az olympiai játékok megnyíltak, nincs idő a visszavonulásra és egy nap dönthet afölött, hogy vagy biztosítod, vagy veszélyezteted minden haladásodat.

Az egész fontcsabb, mint a rész, az állam íontosabb, mint az egyén.

Miéit keressük a tudomány hasznát másutt, mint a tudományban magában?

Mi a polgár kötelessége? Sohasem tekinteni saját érdekét, sohasem úgy okoskodni, mint elszigetelt egyén.

Kívánd csak kis számát a dolgoknak és megkapod.

Tartsd magadat távol a naptól addig, míg elveid csak olyanok, mint a viasz.

Minden dologból lehet hasznot húzni.

Az ember társadalmi állat, alkotva, hogy szeresse a többieket.

CV. Munkarotáció.

Az emberek nagy többségének egyedüli kereseti forrása, ill. megélhetési módja a munka. Munkanélküliség, ill. munkahiányból származó keresetképtelenség tehát egyik legnagyobb kórsága a társadalomnak, mely egyenesen veszélyezteti a társadalom fennállását. A szabad munka elvén nyugvó társadalmaknak tehát egyik legfőbb feladata a munkahiányból származó kereset - képtelenséget, ha az állandó kórképként lép fel, gyógyítani.

A legáltalánosabb és leggyökeresebb eljárás a krónikus munkanélküliség gyógyítására, ill. legalább enyhítésére a munka megfelelő szervezése. Ezen szervezésnek különböző módjai és módszerei vannak. így pl. bizonyos kategóriáknak: nőknek, gyermekeknek, külföldieknek kizárása az ipari munka legalább bizonyos kategóriáiból. Ilyen módszer különösen a munkaidő korlátozása. Ez persze sok áldozattal is járhat, de az első szociális parancs a munkásember megélhetési lehetőségének megadása.

A munkaórák leszállítása ezirányban legegyszerűbbnek látszott. De ennek hatása a munkanélküliség csökkentésére nem általános, nem biztos. Már csak azért nem, mert több munkás beállítása a munkahelyen, mely eddig kevesebb munkással dolgozott, rendszeren több új feltétel, berendezés teljesítésétől függ. A munkaórák leszállításán kívül és talán helyett a munkarotációt kellene alkalmazásba venni.

A magyar mezőgazdasági munkások nem csekély része évenként átlagban száz-százhusz munkanapon dolgozik. Ezen idő alatt nagyjában megkeresi, ami évi szükségletének kielégítésére kell. Persze bizonyára a legegyszerűbb, legminimálisabb skála szerint. A mai

munkanélküliség közepette bizonyára sok munkás boldog volna, ha neki száz munkanap biztosították.

A rendelkezésre álló munkásokat tehát turnusokra kellene elosztani, szóval rotációra olyképp, hogy minden munkás bizonyos időre munkát kapna, tehát keresete volna. A munkaágak szerint a rotáció különböző volna. Volna havi, negyedévi, félévi, sőt évi rotáció.

Aki felfogja, milyen borzasztó lehet a munkaképes egyénre a teljes munkátlanság, a vele járó kereset-hiány, tétlenség, megszerzett ügyességek elvesztése, az felmérheti a rotáció nagy jelentőségét úgy az egyes munkásra, mint a családi, társadalmi, állami és kulturális életre nézve.

CVI. Munkaügyi bíraskodás és magyar jogtörténet.

Ismeretes, hogy a munkásügy egészséges fejlődésében nagy szerepet játszott a munkás és vállalkozó közötti vitás ügyeknek megfelelő elintézése. E tekintetben legnagyobb jelentőségre emelkedtek Angliában a Kettle-féle választott bíróságok és Mundella-féle békéltető bizottságok, Franciaországban a Conseil des Prudhommes, Németországban az Einigungsämter stb.

Sajnos, hogy nálunk a modern ipari társadalomnak ez a fontos intézménye hiányzik. Pedig érdekes jogtörténeti szempontból, hogy úgy a választott bíróság, mint a békéltető bíróság már a szentistváni királyság első századaiban szerepel. A választott bírák mint probi viri, ezek döntőbírák voltak, mint a Kettle-féle bírák. Szent István arbiterei is döntőbírák voltak, nem a rendes bírák. A békéltető bírák, a békeközvetítők, mint a

Mundella-félek pedig a »közbenjárók«-nak — mediatores — teelnek meg, kik későbbben »fogott bírák«-nak neveztettek.¹

CVII. Nem kérdeznek.

A német költő, Gutzkow, megható tragédiájában, Uriel Acostaban az utolsó jelenetben fellépteti a gyermek Spinozát (állítólag rokona). Spinoza azt mondja: Annyi feleletem volna és senki sem kérdez. A magyar szociálpolitikus is —mert van egynéhány nálunk is — hasonló helyzetben van. Mondhatja ő is, annyi feleletem volna és senki sem kérdez. Nagy, nehéz szociális problémák döngetik a közélet kapuját. A szociálpolitikust senki sem kérdezi. A nélkülözés nehéz terhét viselő rétegek jobb sorsra vágyódnak. A szociálpolitikust nem kérdezik. Szociális posvány veszi körül a jólét keskeny szigetét. A szociálpolitikust senki sem kérdezi. Nem ritkán kontárok kotyvasztanak drága szérumokat. A szociálpolitikust nem kérdezik. Hasznos, a társadalmi békét előmozdító intézkedéseket lehetne tenni. A szociálpolitikust nem kérdezik.

CVIII. Szociális menhelyek.

A modern, nemesen érző ember egyik súlyos kór-sága a világfájdalom. Nem a Wert herék, nem a Byronok és Leopardik világfájdalma, nem az egyéni élet sivárságából származó világfájdalom, hanem a szociális álla-

¹ Lásd Mihályi; Szt, István élete és műve. I. k. 71. 1.

potból származó világfájdalom. Okai igen sokfélék, de különösen kettő: a társadalmi berendezés hiányossága és a túlvilági bit ingadozása. Az ígért földi és az ígért mennyei boldogság iránti kétely. Minden anyagi haladás dacára milliók nyomora és minden szellemi haladás dacára vagy épp annak következtében az emberi »Gottähnlickeit« kétségbevonása. Persze, nem kócsagos emberekre, nem napidíj mellett őrjöngő suhancokra, nem büntetésekre, a társadalomból kutasztítottakra gondolok, hanem mély, komoly emberszeretet által túlfűtött solitairekre gondolok.

A világfájdalomra, a világias élet megvetésére, a belső életbe való elmélyedés és megnyugvás elérésére szolgált régen a zárda, fejedelmek és koldusok refugiuma. A mai emberiségnek is szüksége volna hasonló intézményre; sok bűn, sok öngyilkosság, sok családi boldogtalanság, elválás, sok elmebaj elmaradna. Mert a világfájdalom az intellektuellek betegsége, a szociális okokból fakadó világfájdalom a sok jó- és rossz-hiszemű társadalmi forradalmár betegsége. A társadalom biztonsága is fokozódnék, ha a szociális bajok betege kedélye számára valahol nyugalmat, teljesíthetetlen vágyai által zaklatott idegessége levezetést és alkalmat találna magának, egy egészségesebb, kibékítő világgépet alkothatna az emberi szellem és a hit tanításaiban.

CIX. In memoriam.

Akik az emberiségnek szolgálatot tettek, megérdemlik, hogy róluk néha megemlékezzenek. Minden nép megemlékezik felemelkedésének napjairól. Amerika

1776 július 6, Franciaország 1789 július 14., Magyarország 1848 március 15 stb. Az Egyház megemlékezik szentjeiről. Helyes volna, hogy a társadalom is megemlékezzék apostolairól, a társadalmi béke előkészítőiről, a társadalmi haladás harcosaiól, az emberi nyomor enyhítőiről. »Dies misericordiae et pacis socialis.«
 »A jótékonyság és szociális béke napja.« Magyarország első és utolsó nagy királya feleségei, mindkettő bajor hercegnő, egyesekkel és nemzetekkel jót tettek. Hozzájuk méltóan csatlakozik a legendás Szent Erzsébet, szintén magyar árpádházi hercegnő. Aztán longus ordo idem agentium. Aztán Rousseau, Carlyle, Saint-Simon, Comte Ágoston, Owen, Disraeli. Aztán Peabody, Rockefeller, Carnegie, aztán XIII. Leó, XI. Pius, Le Play, Thünen, mind-mind megérdemlik, hogy az év egy napja emléküknék szenteltessék az egész emberiség részéről kerek e világon.

CX. Társadalmi statika és dinamika.

Mozgás és mozgáshiány a legáltalánosabb jelenségek közé tartoznak a kozmoszban. Az atomban, az elektronban éppúgy, mint az égitestekben. Ugyanúgy a társadalomban. A társadalomban is működnek statikai és dinamikai mozzanatok. A társadalomban is vannak statikai és dinamikai korszakok. A korszakok jellegét az képezi, hogy bár a statikai elemek mellett mindig dinamikai elemek is működnek és megfordítva, vájjon túlnyomók-e a statikai vagy a dinamikai erők. Ami különösen a társadalom alapintézményeit illeti, azokban hosszú korszakokon át a statikai erők túlnyomók, azért látjuk, hogy azok hosszú ideig változatlanok. De azért

nem mozdulatlanok. Csakhogy — úgy mondva — a statikai erők mellett a dinamikai erők sokáig mintegy szabad szemmel nem vehetők észre. Azért úgy, mint a természetben is, a mozgás a katasztrófa jellegével bír. Vannak a természetben is katasztrófák, mint a társadalomban.

Ami a társadalom jólétét illeti, úgy a modern korszak, mely határozottan dinamikai természetű, az általános vélemény szerint a társadalom jólétét jobban szolgálja, mint az a korszak, ill. korszakok, melyek statikai jelleggel bírtak. A társadalom a tudomány, a technika haladásával kapcsolatosan új vágyakkal van telve, új kilátásokat észlel, új magaslatokat akar elérni. Mégsem lehet tagadni a statikai korszakok előnyeit. A mai vágyakozás elégedetlenséget szül, míg a statikai korszakokban a társadalom, a társadalmi rétegek, az emberek nagyobb nyugodtságot élveznek, nem zaklatják utolérhetetlen fantazmagóriák. Az ember az adott helyzet előnyeit jobban becsüli, azokat jobban élvezi, mesterségét alaposabban ismeri. Így lesznek a Donatellók, a Bramánték, a Giottok, a Benvenuto Cellinik nagy korszakok büszkeségei.

CXI. A szociálpolitikai elvek ősforrása.

Senki sem tagadhatja, hogy ma a törvényhozás és a közigazgatás terén a szociálpolitikai elvek nagy jelentőséggel bírnak. Ha tisztába akarunk jönni az iránt, hogy hol kell az elvek ősforrását keresni, úgy egy pillantást kell vetni a társadalomgazdasági tudomány állapotára a XIX. század első felében. Látni fogjuk ugyanis akkor, hogy a társadalomgazdasági jelenségek magyarázata két

egymással ellentétes irányban folyik. Az egyik irány a liberális irány, mely a gazdasági jelenségeket úgy nézi, mint egy saját autochton törvényeinek engedelmességet természetű processzust, mely a politikai beavatkozást mint egy exotikus felsőbb beavatkozást kizárja. A másik irány pedig, amely ezzel ellenkezőleg a gazdasági élet felsőbb rendezését és vezetését a társadalom magasabb erkölcsi érdekei szempontjából követeli. Ez a szociális, rendszeresen szocialisztikusnak nevezett irány. Ezen két irány éles ellentétben állott soká. Végül a két ellentétes irány egy magasabb synthesisben egyesült és ez a szociálpolitika. A liberális irány főképviselőit találta Smith Ádámban és Ricardóban. A szocialisztikus irány Saint - Simonban és Marxban. Sem az egyik, sem a másik irány ma már változatlanul nem áll fenn. A szocializmus terén Marxot is nyesegették a revizionizmusban. A társadalom-gazdaságtan pedig elhagyta a merev liberális-individualisztikus álláspontot és továbbfejlesztése vezetett a szociálpolitikai, társadalom-, gazdasági erkölcsi rendszereihez. Ezt különösen előkészítették Thünen, Bernhardi, Schmoller, Wagner, Brentano, John Stuart Mill, az úgynevezett kathederszocialisták és az etikai alapra helyezkedők, mint Pesch, Cathrein, Tröltsch, Anatole Leroy-Beaulieu, Herron, Grönlund, Toniolo, XIII. Leo stb.¹

¹ Talán szabad a saját szerény munkásságomra is utalni, melyről egyebek között Pesch, Costa Rosetti, Kleinpächter, Cliffe Leslie nyilatkoztak, különösen a »Lehre vom Einkommen« és »vom Eigenthum« című a tübingiai Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft-ban megjelent dolgozatok alapján.

CXII. „Spéculations oiseuses”.

Különösen a társadalmi tudományok, még a társadalomgazdaságtan és társadalompolitika is erősen ki vannak téve annak az aberaciónnak, melyet Comte és vele Stuart Mill »spéculations oiseuses«-nek nevez. Nagyon óvják a tudományművelőket ettől a veszélytől. Pedig — sajnos — sűrűn találkozunk ezzel a jelenséggel a társadalomtudományokban. Terméketlen szubtilitások, álomhüvelyezés, skolaszticizmus, szójáték. Ezek a tudományt nem viszik előre, még kevésbé az emberiség haladását, mely végső célja minden tudománynak. Főleg a páitatlan kritika hiánya, a tudományos stárumok hibás betöltése, a hatalom előtti csúszás-mászás kedvez a »spéculations oiseuses«-nek, melyek a társadalompolitika, mint általában a szellemtudomány terén annál veszélyesebbek, mert tárgyuk nagyon bonyolult, ellentétes felfogásoknak bő teret enged és egyesek közülük mélyen belehatolnak a gyakorlati életbe. Óvakodni kell tehát ettől, mert ennél még a körömcsiszolás is hasznosabb.

CXIII. A gazdasági szempontok egyoldalúsága.

A társadalomgazdaságtan művelői — különösen angol művelői — között többször élnek azzal a módszerrel, hogy egy-egy tényező vizsgálatát úgy rendezték, hogy a többi tényezőktől eltekintettek, mivel ezek zavarólag hatnak a vizsgálódásra. Így abból az absztrakcióból indultak ki, hogy az emberi cselekvésnek csak egy 'ugója van: a gazdasági, az anyagi jólétre való törek-

vés. Sokan aztán elfelejtették azt, hogy ez csak egy absztrakció, egy logikai fogás és úgy állították be az embereket, mintha azoknak más törekvésük, más indítókuk nem volna, mint a gazdagodás. Ezen az alapon az egész társadalmi létet gazdasági természetűnek tekintették. Tehát társadalomra nincs szükség az aranykorban, az Elysiumban, hol minden ember javakban dúslakodik és akkor sincs társadalomra szükség, ha a javak nagyon szűken állanak rendelkezésre, mert ezen az állapoton a társadalom nem segíthet. E két szélső állapotban sem társadalomra, sem kormányzatra nincs szükség.

Ezzel szemben áll az, hogy az emberi természetben gyökerezik a társadalmi lét szükségessége, akár plethora van, akár penuria van gazdasági javakban. És minthogy a teljes bőség vagy teljes hiány esetei a kivételek közé tartoznak, ellenben a gazdasági állapot a két szélsőség« között hullámzik, szükség van arra, hogy a társadalom és annak kormányzata gondoskodjék a javak leghelyesebb elosztásáról, amire a szociálpolitika tanít.

CXIV. Szociális közigazgatás.

A szociális közigazgatás területe napról-napra bővül. De még messze vagyunk attól, hogy szervezete kielégítő legyen. Van úgy ahogy munkásvédelem, munkásbiztosítás, munkanélküliségi rendszer. Ezek is még sok javítást, kiegészítést, rendszeresebb és — last not least — kiterjesztést követelnek. Aztán következik a közegészségügy nagy, különösen az elhanyagolt vidéki, falusi népességre is kiterjeszkedő feladatköre

beleértvén a szociális lakásügy nehéz problémáját. Aztán következik a szociális tanügy, a szociális tanírók, settlements, colleges, népkönyvtárak sokágú ügyköre. Aztán következik a munkaügyi bíráskodás rendszeres kiépítése. Aztán következik a szabad időnek testetleket erősítő rendezése, szabad levegő, sport, népi előadások, utazások, filmszínház stb. Aztán következnek a középosztály sürgősen megoldandó problémái, közte különösen az intellektuális rendkívül nehéz, óvatosan kezelendő problémája.

Elmúlt a közigazgatás azon kényelmes korszaka, mely a laissez faire, laissez aller korszakához fűződött, ahol az állam csak a jogrend fenntartására szorítkozott, sem gazdasági, sem kulturális téren nemigen érvényesült. Az állam, ha nem is az eudémonizmus elérhetetlen szféráiba törekszik, de emberpolitikát csinál, a legtöbb ember legnagyobb jóléte elve vezeti, különösen gondot fordítván a munka milliányi harcosának jobb életfeltételek biztosítására, és gondoskodását lassanként kiterjesztve szükség szerint az egész népre. Ez egyúttal a legjobb, sőt egyedüli módszer az államot és társadalmat veszélyeztető utópiák álmokképeinek eloszlására.

CXV. A szociális eszme népszerűsítése.

Gyakorlati eszmék megvalósításához vagy hatalmas egyéniségek, vagy hatalmas közvélemény kell. A-z előbbiek ritkán lépnek fel a történelemben, azért lapjainkban különösen a közvélemény megnyerésére kell törekedni. Ez sem könnyű. Három pódium van, helyről ma nagy hatásokat lehet elérni: a parlament, a Színpad és a sportpálya. Mindhárom pódiumnak rend-

kívüli visszhangja és televizionális hatása van. Bizonyos rokonságban is állanak. Heine azt mondta a maga idejéről, hogy azért van kevés jó színész, mert akiben színészi képesség van, az ma képviselő lesz. Azonban ma a színpad megint rendkívüli népszerűségnek örvend, az igazi színház és a talmi színház, a film. A sport a legnépszerűbb és Dempseynek nagyobb világhíre van, mint Curie asszonynak. A szórakoztató irodalom is nagy hódításokat tud tenni. Egy valamire való regény sok tízezer példányban fogy, egy tudományos munka csak néhány százban. Oly siker, mint amelyet pl. Renan »la vie de Jesus« kiváltott, ritka, talán csak Wells félig tudományos, félig romantikus könyveivel éretett el.

A szociális eszmék és szociális reformeszmék népszerűsítésére tehát azokat a pódiumokat lehet felhasználni, melyek ma népszerűséget biztosítanak. A parlamentbe, mely színhelye, de iskolája is a nemzeti eszméknek, lehetőleg sok oly egyént kell beküldeni, aki tud és akar kellő mérséklettel, kellő bölcseséggel, de kellő hévvel is a szociális haladásért küzdeni. A színházi írónak a szociális eszméket kell a színpadról hirdetni. A sport azon nemei, melyek a kollektív együttműködés fontosságát mutatják, szintén szolgálhatják a szociális eszmét.

Természetesen nem zárjuk ki a tudományt, a művészetet, különösen a ma legnépszerűbb zenét és legkevésbé az egyházi szószéket. A »Novarum Rerum« és a »Quadragesimo« hirdetése, magyarázata sokakat meggyőzött a szociális haladás szükségességéről, kötelességéről.

CXVI. A szociális érzelmek hirdetője.

Comte Ágoston, bár utolsó életszakának excentricitásai folytán sokat veszített tudományos tekintélyéből, mégis azok közé tartozik, kiket a szociálpolitikus csak nagy hálaival emlegethet. Ő az, aki egész társadalombölcseletének alapjául tette a szociális érzelmet. Szerinte az élet nagy kötelessége a szociális érzelmeket szokás által erősíteni, ellenben az egyéni érzelmeket a szokás segítségével lassanként elnyomni. Még' az ész működésének is a szociális érzelemnek, az intellektusnak, a szívnek kell engedelmeskedni. A »calculs personnels« kiirtandók. Még a »szeresd felebarátodat, mint tenmagadat« is ellenzi, mert magát nem szabad szeretni. Minden nevelésnek célja csak egy lehet, az altruizmust győzelemre juttatni. Az emberiség jóléte a végső cél lévén, a mások jóléte az egyedüli indoka az egyén cselekvésének.

Ezen elvekből folynak a munkásosztályra, a tőke szerepére és kötelességére, a társadalom egész berendezésére vonatkozó tételek.

»A jelentőség, melyet az általános emberi jólét eszméje az ember kedélyére és az ember cselekvő életére nyerhet, már sokaknak beviláglott; de nem tudnám, hogy bárki — Comte előtt — ezt az eszmét teljes fenségének magasztosságában, melyre képes, megragadta volna.« (John Stuart Mill.)

Némi említését a szociális érzelmeknek már a nagy görög filozófusoknál találjuk. Herakleitos tétele: Törekedjél a közösség felé. Socrates szerint egyedüli feladat az emberiség jóléte. Szerinte éppúgy, mint Plato szerint a szociális morál az egyesek jóléte érdekében szükséges. Plato szerint csak a szociális erénnyel bíró lehet boldog. Aristotelesnél, akinek állam- és társadalomtanainak

alapja az, hogy az ember társadalmi lény és „társadalmon kívül nem tud élni, az én kibővítése, a kibővített létöntudat, mint ő nevezi, szükséges és ez képezi természetes alapját a szociális érzésnek és a szociális morálnak. Azonban a görög filozófusoknak ezen tételei csak általánosságok, a szociális érzelmek tanainak igazi megalapítója Comte Ágoston, a pozitív filozófia megalapítója.

CXVII. Áldozat.

Beszéljünk még egyszer az áldozatról. Krisztus élete áldozat. Krisztus követése, »Imitatio Christi« nem jelenthet mást, mint áldozatot. A természetben is az áldozat törvénye uralkodik: Nincs hatás erő felhasználása nélkül. A társadalom, állam megalakulása is áldozatot jelent, lemondás az eredeti szabadság egy részéről. A gazdaság is áldozatot jelent: ott termelési költségnek nevezzük. De mindezek az áldozatok szükségesek, hasznosak, előnyösek az egyesre és az egészre nézve. Mi volna az emberiség ezen áldozatok nélkül? Állati csorda. Mivé lett ezen áldozatok folytán? Félisten, kultúrközösség, halhatatlan, folyton emelkedő, bővülő, nemesbülő »Grand être«. Az iskolában ezt kell tanítani: áldozatkészséget, önmegtágadást. Az áldozat az igazi élvezet, legalább a nemesen gondolkodó embernek, pedig arra kell törekedni, hogy mindnyájan azzá legyünk.

CXVIII. Altruizmus.

Mint tény: kezdődik a szerves világgal, melyet a nemző, a szülő altruizmusa tesz lehetségessé. »Az egész

természetet egy határozott kölcsönösség kapcsolja össze, melynél fogva minden egyes rész a másiknak alapját képezi « (Földes: Társadalmi gazdaságtan, 6. kiadás, II. 37.1.) Az emberi életben az altruizmus az első gyermek bölcsőjénél öröködik. A nemzetség, a törzs, a nemzet, az emberiség az altruizmus tényét hirdeti.

A kifejezést Comte Ágost, a pozitívizmus bölcselője faragta. »Vivre pour autrui« volt a legfontosabb tétele a morál terén. Ő egyáltalában az önérdek teljes elnyomását követelte. De ez valószínűleg soha nem fog általános elvvé válni, amíg az altruizmus összeegyeztetése egy észszerű egoizmussal talán az emberiség egy későbbi fejlődési szakában elképzelhető. Ekkor fognak a szociálpolitika követelményei teljes győzelmet aratni Spencer szerint a társadalmi mechanizmus idővel oda fog fejlődni, hogy valamint a testben a reflexhatás következtében az egyik tag érzi a másik fájdalmát, úgy a társadalomban is az egyik érezni fogja a másik fájdalmát és a self interest common interestté fog válni. Nagy haladása a tudománynak, hogy erősebben és írősebben hirdeti az altruizmus nélkülözhetetlenségét: Clark: Ha a »mindenki csak magáért« elv a cselekvés elismert elve volna, akkor a társadalom ugyan izintén emberekből állana, de teljesen az emberi ternészetből kivetkőzöttekből.

Marshall: A létért való harcban azck a fajok maradtak fenn, melyekben az egyén leghajlandóbb magát környezetéért feláldozni.

A jövőben remélhetőleg az altruizmus egy magasabb fokával számolhatunk.¹

¹ Bővebben lásd »A társadalomerkölcsi probléma« című értekezést. Közgazdaságtani Értekezések. Új sorozat 157. 1 s. k. és Társadalmi gazdaságtan 6. kiad. 37. 1. s. k.

CXIX. A munkapihenő rendezése.

A munkapihenő rendezése által négyes cél érendő el: pihenés, szórakozás, művelődés, egészség. A pihenés leginkább otthon vagy a szabad levegőn való tartózkodás által érhető el. A szórakozás színielőadással, társasjátékkal. A művelődés előadások és olvasás útján. Egészség, erőmegújítás testgyakorlat által. Egyik feladat sem követel nagy költséget. Az ügy egy művelt és szociális érzésű egyénre bízva, a társadalom és közigazgatás támogatása mellett, teljesen sikerül. A sablon és utasítás, bürokratizmus itt nincs helyén, de a munkások életszokásaihoz való alkalmazkodás.

A munkapihenő ne legyen csak passzív, hanem aktív is, így turistaság, sport, vitatkozás, bélyeggyűjtés, rajzolás, fényképezés stb.

A munkapihenőről való gondoskodás elsősorban a szabad üzemi szociálpolitika körébe tartozik. A gyárak, vállalatok gondoskodhatnak kevés költséggel sporttelepekről, üdülőkről, könyvtárakról, játékszobáról, kirándulási lehetőségekről stb. Usus te plura docebit. A viszony munkás és munkaadó között emberibb, szociálisabb aspektust nyerne.

CXX. Trianon bukása és a szociális igazság.

Midőn e kéziratot lezárom, örömrivalgásoktól hangzik vissza az egész magyar haza. A revízió, melyért számos értekezésben és számtalan cikkben szerény magam is sikraszálltam, megindult; a haza területének és népének egy része hosszú, kínos rabságból fel szab-

dúlt, megint a Szent Korona tagja. Emelkedett szellem hatja át az egész nemzetet, mert újból bízhatni a nemzetközi igazságszolgáltatásban. Azért ma erősebben bízhatunk a szociális igazság győzelmében is.

CXXI. Krisztus és a munkás.

Krisztus körülnézvén a világban, látta, hogy az emberi boldogság és a jövő országa csak a munkára építhető fel, mert a többi fontos tényező, a templom, a tudomány, a pénz arra alapot nem nyújtott. A templom lélektelen szertartásoknak hódolt, a tudomány holt szövegeken rágódott, a pénz elrontotta az erkölcsöket. Tehát a munkát választotta az Egyház alapjául. Munkásoknál talált megértést az új tanok számára. A munkában találta az egyént felszabadító erőt. A munkában látta az összekötő kapcsot múlt és jövő között. A munka gyökere a teremtettség első megnyilatkozásának. A munkában látta egy boldogabb jövő építőanyagát. A templomban, a tudományban, a pénzben sok volt az álnokság, sok a raffinéria, a munka pedig visszaadja az embernek az egyszerűséget, a megnyugvást és a munka csodáiban a hitet. A hit és a munka elválaszthatatlanul össze van kötve. Krisztus hitt a munkában és a munka hitt Krisztusban. Krisztus és a munka együvé tartoznak. A tisztességes, erkölcsös, tiszta munkás Krisztus igazi apostola. A hittel, erkölccsel egybeforrt munka Krisztus országa és ez már nem csak földi, hanem valóban mennyei.

CXXII. A szociális munkás.

A legfanatikusabb szocialista is el fogja ismerni, hogy a munkásosztály helyzetének javulása az utolsó évtizedek alatt nagy haladást tett. Az állam és a társadalom a legsúlyosabb bajokon segített. A munkásember sok tekintetben kedvezőbb helyzetben van, mint a középosztály és különösen annak legalsóbb rétege. Ezzel szemben az állam és a társadalom számíthat arra, hogy a munkás ezt a teljesen megváltozott helyzetet elismerje és a maga részéről is iparkodik az állam és a társadalom fáradozásának és feladatának egészét előmozdítani. Számíthat állam és társadalom mindenképp arra, hogy a munkás az állammal és a társadalommal szemben táplált ellenséges érzését leküzdje, ettől szabaduljon. Számíthat arra, hogy a munkás is szociálisan gondolkozzék, tehát a többi osztályokkal szemben szociális legyen, azok jogos, méltányos törekvéseit előmozdítsa. Számíthat arra, hogy a munkát ne tekintse tehernek, ne tekintse robotnak. Ne sabotáljon, hanem kötelességeit pontosan teljesítse minden irányban, a munkaadóval szemben, az állammal szemben, a társadalommal szemben. A mai állam, amelyet gyakran munkaállamnak is neveznek, a munkások érdekeit fokozottabban, más rétegekkel szemben sokkal gondcsabban ápolja. A szociális államnak szociálisan gondolkodó munkásokra van szüksége. A munkás tehát éppen úgy nem lehet a társadalom többi tagjainak jogos érdekeit el nem ismerő egoista, mint nem lehet az a társadalom bármely tagja.

CXXIII. Szociális érzés és életbölcseiség.

A szociális érzésnek több forrása van: hit, tudás, tapasztalat, emberszeretet, még a jól felfogott érdek is. De egyik gazdag forrása mindenesetre az életbölcseiség. Az élet nagy tarkasága, nagy hullámozása mellett a jogok, az életörömök teljes egyenlősége lehetetlen még személyi okból is, mert más és más az egyének élete, életprogramja, és nem hiányzik még olyan ember sem, aki szerencsétlennek érezné magát, ha például nagy vagyont kellene kezelnie, ha dőzsölnie kellene, ha élvezettől élvezethez kellene repülnie. Az életbölcseiség csak bizonyos egyensúlyt követel a társadalmi csoportok között, mely nyugalmat, biztonságot nyújt, míg a nagy szélsőségek ezt a nyugalmat és biztonságot veszélyeztetik. Az egyén egész is, de rész is, és a részek kell hogy egymáshoz helyes viszonyban legyenek, egymással Összhangban legyenek. Ezt már Menenius Agrippa meséjéből tudjuk. Tehát az életbölcseiség követeli, hogy a társadalom tagjai egészséges viszonylatban éljenek egymáshoz, azért is, mert az anyagi javak csak korlátolt mennyiségben állnak rendelkezésre. Azért az életbölcseiség arra is tanít, hogy az anyagi javak hiányát pótoljuk szellemi javakkal, melyek többé-kevésbé mindenki számára ingyen is rendelkezésre állnak, aztán pótoljuk a közélet által nyújtott javakkal, melyek szintén mindenki számára rendelkezésre állnak. Ne keressünk minden üdvöt csak a korlátolt mennyiségű anyagi javakban, amelyekből azonban minden hasznos társadalmi egyednek annyit kell lehetőleg nyújtani, amennyit az elért kultúrfok mellett mindenki igényelhet. Ez a szociális élet alapigazsága. Életbölcseiségből folyik úgy Assisi Szent Ferenc, mint Prohászka Ottokár tanítása.

CXXIV. Szociálpolitika és kereszténység.

A szociálpolitika sok tekintetben nem egyéb, mint visszavezetés a kereszténységhez. A kereszténység már közel kétezer év előtt hirdette a szociálpolitika legfontosabb elveit, sőt lehetőleg azok megvalósításán dolgozott, mégpedig sikerrel. A kereszténység hatása mutatkozik a történelem nagy viszonyaiban, arabszolgaság, a jobbagyság eltörlésében, az embertársi szeretet nagy alkotásaiban, a nő egyenlősítésében, a plutokrácia korlátozásában. A keresztény szocializmus semmi egyéb, mint a szociális kereszténység felelevenítése. A szociálpolitika sokat köszön az Egyház tanításának és munkálkodásának és remélhetőleg még többet fog köszönni a jövőben, mert az Egyház férfiai az evangélium és a nagy egyházatyák tanítását erősebben fogják feladatuknak tekinteni. Különösen fontos az emberek tudatába plántálni azt, hogy a legszentebb emberi és vallási cselekedet áldozatot hozni, mi nézetem szerint Krisztus fő tanítása.

CXXV. Marshall szociálpolitikai álláspontja.

A John Stuart Mill utáni korszak legkiválóbb angol társadalomgazdasági elméje, a hűvös matematikus, a Viktória-korszak liberalizmusának híve azt mondja: legkedvesebb ambícióm, legmagasabb törekvésem, hogy szerény képességgemmel és korlátolt erőmmel szaporítsam azok számát, akiket egy Cambridge, az erős emberek nagy anyja kiküld, akik hűvös fejjel, de meleg szívvel készek legjobb képességük egy részével foglalkozni a körülöttük létező szociális szenvedések-

kel, azzal az elhatározással, hogy nem nyugszanak addig, míg mindent megtettek, amire képesek, amíg megtalálják, amennyire lehetséges mindenki számára megtalálni egy finomabb és nemesebb élet anyagi eszközeit. Az utolsó 25 évet a szegénység problémájának szenteltem, munkám nagyon kis része vonatkozott oly vizsgálatokra, melyek nem erre céloztak.

CXXVI. Egy amerikai magyar munkás levele.

Tanulságos levelet hoztak, melyet egy amerikai magyar munkás írt egy itthon lévő barátjához. Ez Amerikába készült és amerikai barátjától tanácsot kért. Bár a levél egyes szavaira nem emlékszem, de a tartalomra annál inkább. Lényege a következő: ha te Amerikában akarsz megélni, az első az, hogy a munkában nem szabad válogatni. Ha téged klozettisztításra akarnak használni, azt is el kell fogadni. A megélhetés feltételei is különbözők. Öt dollárért hetenként tisztességes ellátást lehet találni. Ha csak három dollárból kell megélni, akkor már mással kell megosztani a szobát. Lehet két dollárból is megélni, de akkor már más-sal egy ágyban kell hálni. Egyébként jegyezd meg, lia Magyarországon oly erősen akarsz dolgozni, mint ahogy Amerikában kell dolgozni, ott is tisztességesen megélhatsz és nem kell kivándorolni. Ez a levélíró nagyon okos ember volt, és tanácsa sck embernek szólhatna, aki azt hitte, hogy Amerika mindenki számára paradicsom. Pedig tudjuk, hogy a közönséges, tehát nem szakmunkás és különösen hiányos nyelvismerettel bíró magyar, tót számára Amerika inkább egy pokol volt, ahol a legnehezebb munkára alkalmazták, mert

jóformán baromnak tekintették szegényes életmódja miatt. Lehetett néha azt a kifejezést is hallani: look here, he is as a dog. (Nézz oda, olyan, mint a kutya.)

CXXVII. A történelem nyomán.

Sűrűn tárgyalt kérdés ma, miért volt annyira elterjedt felfogás, hogy a magyar faj kevésbé alkalmas ipari és különösen kereskedelmi, többé-kevésbé városi foglalkozásra? Eltekintve élettani vagy lélektani, történelmi vagy erkölcsi szempontoktól, a gazdasági, társadalmi, jogi szempontok elég magyarázatot nyújtanak. Az 1802-i népszámlálás szerint a nemesség a népességnek csak öt százalékát tette. A nemesség a birtokán és a birtokából élt, vagy pedig az udvar, az állam szolgálatában állott. A jobbágy a földhöz volt kötve. Az örökös katonáskodás, honvédelem a nemességet más foglalkozástól elvonta, mert minden pillanatban igénybevehette a katonáskodás. Belejátszanak e problémába műveltségi szempontok, sőt még a címkérdés is. Mikszáth egy választója nem fogadta el azt a tanácsot, hogy fiából iparos legyen, mert azt akarta, hogy tekintetes úr legyen. Végül nem szabad elfelejteni a középkori jogfelfogást. A nemességet a törvény is visszatartotta a kereseti pályáktól, mert azoktól a nemesember el volt tiltva nálunk¹ és az egész középkori Európában.

¹ Nullis quaestuarieis aut vulgaribus artibus dediti (Hungari) sola militia definierunt. (Werböczy, Praefatio, in Opus Tripar.)

CXXVIII. Dante.

A dantei pokol negyedik körében bűhődnek a fősvények és a pazarlók. Egyformán bűnösök. A fősvények mert túlbecsülik, a pazarlók, mert alábecsülik a földi javakat. Ha találkoznak, egymást szidalmazták, a fősvények a pazarlókat, mert pazarlók, a pazarlók a fősvényeket, mert fősvények. Az Isten, amint a világegyetem vezetését intelligenciákra, a földi javakat Fortunára bízta, ez éppúgy szigorú törvények szerint intézkedik, mintam azok a csillagok világában. Fortuna intézkedései ellen nincs orvoslat, semmit nem tehet ellene a világi bölcsesség. A változásban nincs szünetelés és gyorsan következnek új gazdák a régiek után. »Rövid a javak bohózatának lepergési ideje.«

CXXIX. Szociális hitelügy.

Proudhon a munkáskérdést a hitel szervezésével vélte megoldhatónak. Kétségtelen, hogy a munkásosztály helyzetét sok tekintetben a hitel segítségével meg lehet javítani. Itt elsősorban áll a fogyasztási hitel. A legrégebbi időkben már a gyengébb osztályok és így a munkások érdekében is számos intézkedés történt a hitel terén. Már az Ótestamentum is sok helyen védi a gyengéket az uzsora ellen. Megtiltja a kamatvételt. (Mutuum date, nihil inde sperantes.) A középkorban felállították a zálogházakat a szegényebb osztályok fogyasztási hitelének kielégítésére. A zálogházak rendszeresen csak annyi kamatot számoltak, amelyből az intézet költségei fedezhetőek voltak. Az újkor és a legújabb kor nem állott meg a fogyasztási hitelnél,

hanem produktív hitel által akarja a munkásosztály emelkedését előmozdítani. Itt különösen a hitelszövetkezetek emelkedhetnek nagyobb jelentőségre, amennyiben a munkást mint vállalkozót támogatják, a munkás termelőszövetkezeteinek keletkezését lényegesen előmozdítják. Különben természetesen minden produktív hitel és annak erősítése előmozdítja, megindítja a munkások alkalmazását.

Nagy szerepet játszik a jelenkorban az állami hitelnek szociális feladatok teljesítésére való igénybevétele. Munkanélküliek alkalmazására kereszt ül viendő intézkedések: útépités, házépités stb. Kétséget nem szenved, hogy a szociális intézményeknél, úgy a munkásbiztosítási intézeteknél felhalmozódó óriási összegek egy része a munkások termelő hiteligényeinek kielégítésére joggal igénybevehető.

Kényes kérdés, vajjon a jegybank állhat-e a munkások hiteligényeit kielégítők sorába. Ismeretes, hogy a régi felíogás szerint a jegybank az agrárhitelt nem ápolhatja, amely felfogás ma már meg van cáfolva. Kérdés, vajjon a jegybank hitelnyújtásának bizonyos szerény kvótáját nem lehet-e szociális célok hiteligényeire, esetleg termelő munkásváltozatok igényeinek kielégítésére használni.

Minden tisztességes, szolid, szorgalmas munkás megérdemli, hogy elsősorban az őt alkalmazó vállalatnál olcsó kamat mellett anyagi helyzetének megfelelő hitelt élvezzen. Nem szükséges megjegyezni, hogy a munkás azonban a legnagyobb óvatosságot alkalmazza, mert amilyen áldásos sok esetben a hitel, éppúgy végzetes lehet, különösen válságok esetében, rossz eljárások mellett stb.

CXXX. Községi szociálpolitika.

A szociálpolitikai követelmények fokozatos megvalósítása három tényező feladatát képezi. Ez a három tényező: állam, önkormányzat, üzem. Kétséget nem szenved, hogy az állam mellett az önkormányzatnak — nálunk tehát megye, város, község — van legtöbb feladata a szociálpolitika körül, lévén az állampolgárok legszűkebb területi egysége. Még a tulajdonképpeni szociálpolitika korszaka előtt az önkormányzat és különösen a község foglalkozott a jótékonyság ügyével, amely ha nem is tartozik szorosan véve a szociálpolitikához, hanem karitatív tevékenység része, mégis nagy támasza, kiegészítője a szociálpolitikának. Aztán szükségszerűleg fontos az önkormányzat szociális tevékenysége, tekintve azt, hogy maga is munkaadó, sok munkást foglalkoztat üzemében. Gondoljunk csak fővárosunkra, melynek gázüzeme, villany világítási üzeme, vízvezetéki üzeme, közlekedési üzeme, vásárcsarnoki üzeme, takarékpénztári üzeme, aztán nyomdája, kenyérgyára stb. van, sok ezer munkással; általában a főváros legnagyobb munkaadója. Nagyon fontos, hogy itt megfelelő szociális szellem uralkodjék. Harmadik helyen említjük a lakáskérdés fontos problémáját. A kulturális életszínvonal elsősorban a lakásvizonyokban jut kifejezésre. Az önkormányzati szociálpolitikának itt életbevágó feladatai vannak. Negyedik helyen idesorolhatjuk a munkapihenőket. Ha a város nyáron megfelelő sétaterekről, télen olvasószobákról gondoskodik, nagy szolgálatot tesz, kevés áldozattal. Mert hiszen nem az szükséges, hogy a munkást Rómába vigyék, Giglit énekeltessek. Ilyen élvezet még a középosztályú ember előtt is el van zárva, ötödik helyen említem a néphivatalokat, amelyekben a mun-

kás jogi és egyéb tanácsot nyer. Végül gondoskodják az önkormányzat minden eszközzel a szociális szellem terjedéséről iskoláiban, tisztviselőiben stb. Nagyon kívánatos, hogy a szociálpolitika terén eredménnyel működő szervek, egyesületek, intézmények az önkormányzati testületekben képviselve legyenek, mert az gyorsan meg fogja változtatni és korszerű szociális irányba fogja terelni az önkormányzat társadalom- és nemzetvédő működését.

CXXXI. A szociális iskola.

A szociális állam felépítése feltételezi a szociális iskola szervezését, feltételezi, hogy a szociális szellem az egész iskolaügyet áthatja. A szociális iskola alatt nem holmi gyakorlati dresszúra értendő, hanem főleg a szellemi élet útján való oly embertípus nevelése, amely alkalmas a szociális állam feladatainak teljesítésére.

Általánosan tudott dolog, hogy az iskola, amely különösen alsó fokozatán nevelőintézmény, a nevelést elhanyagolta. Egyoldalúan csak a tudásra fektette a súlyt, ezt is kevésbé a szellemi funkciók erősítésére, mint a »tananyag«
elsajátítására. Pedig inkább nevelni kell, és itt nagy segítségére van az iskolának a vallás is. Tiszta, nemes erkölcsökre kell a szociális állam ifjúságát nevelni és minthogy az emberben, és különösen a gyermekben, nagyon erős az utánzási hajlam, a gyermekekben különösen a nagyok utánzása, egyik legjobb módszernek tartom a kiváló, nemes egyének életrajzának olvasását. Fielding szerint más ember lesz abból a gyermekből, amely a Napoleon nevet kapja,

mint amely egy közönséges nevet kap. Ha ezt nem is fogadjuk el, azt azonban hiszem, ellenmondás nélkül lehet állítani, hogy nemes, szent emberek életének olvasása formálólág hat a gyermeki lélekre.

Az iskola magasabb lokán a fiatalságot meg kell ismertetni a társadalom struktúrájával, ahogyan az történetileg fejlődött a mai gazdasági társadalomig, a mai munkatársadalomig, a mai szociális államig. Itt a szemléltető oktatás is talál helyet különböző munkatelepek, munkaintézmények látogatásával. A köz és az egyén egymáshoz való viszonyát, individualizmust és kollektívizmust ismertessük elvi alapon. Az oktatás legfelső fokán a legnagyobb szolgálatot teszik az egyetemi telepek (settlements), amelyek szellemi, erkölcsi, társadalmi kapcsolatot létesítenek a birtokos és birtoktalan osztályok között. Nagy szolgálatot tesznek itt a cserkész- és leventeintézmények is, az egyetemi extension, népegyetemek stb. Az egyetemek tanrendjében is bővebb keretet kell adni a szociális problémáknak, mint ahogy az például az amerikai egyetemeken történik, ahol külön speciális előadások bevezetnek a szociális élet különböző” problémáiba. A szociális struktúra, az egyének együttműködése zenében, sportban stb. szintén a szociális oktatás keretébe sorozható, különösen pedig a katonaságnál, mely az együttműködés, a fegyelem, az egyének a közérdekkel szembeni alárendelésének nagy iskolája. Legyen szabad végül még egy megjegyzést tenni. A mai »tananyag-iskola« elavult. Az iskoláztatás ideje túl hosszú. Hogy a hatodik korévtől körülbelül a huszonegyedik évig a fiatalember az iskola padját nyomja, jórészen negatív funkcióval, hallgatással, az a legtöbb gyermek, fiatalember szeméhen unalmas, fárasztó. Kivételesen csak olyanoknak való, akik tudományos pályára készülnek. Azért a tan-

terv körülbelül úgy volna rendezendő, hogy minden ember a tizenhatodik évtől kezdve lassan belép a gyakorlati életbe. Ezt a rendszert kiegészítené — tekintettel az élet és a tudomány folytonos haladására — a tanfolyamok egész sora, ahol mindenki azt kapja, aminek tudása reá nézve fontos. A mai társadalom sajnos, folyton szembenéz a háborúval. Mindenki köteles hazája védelmére a legtökéletesebben felkészülni. Mindamelletttéves volna, ha az iskolából katonaiskolát faragnának. Ma a katonának is sok tudásra van szüksége. Az egyszerű őrmesternek is logaritmussal kell dolgozni, a legfinomabb műszereket kell kezelni, tehát alapos tudásra van szükség, amelyet az iskolának kell nyújtani, de ami a legfőbb, erkölcsi habitusát az említett erkölcsi nevelés útján az iskolának kell adni, mert ez nemcsak a katonának, de mindenkinek szükséges eleme. Erősebb hangsúlyozása a katonai erényeknek, az állampolgári kötelességeknek magától értetődik.

Különleges alapos szociális kiképzés szükséges azok számára, akik a szociális közigazgatás terén működnek és akiknek köre napról-napra bővül. Munkásvédelem, munkásbiztosítás, munkásközvetítés, munkásbíraskodás, munkáspihenő, munkáskönyvtárak, settlements stb. annyi erőt vesznek igénybe, akik erős szociális tudás nélkül feladatuknak nem tudnak megfelelni. Akár az egészségügy, akár az igazságügy, akár a honvédelmi ügy, a közgazdasági ügy köreit nézzük, a szociális tudás és akarás, mely e tudástól fakad, nélkülözhetetlen.

CXXXII. A munkás és a politika.

Az állam tevékenysége ma kiterjed az élet minden körére, a társadalom minden területére, az állampolgá-

tok összes érdekszférájára, azért a munkásnak is részt kell venni az állami akarat kialakulásában, tehát a törvényhozásban és az állami akarat végrehajtásában, tehát a közigazgatásban, az önkormányzatban. Azért szükséges a munkás választói joga. Régebben az állam tevékenysége majdnem kizárólag a hadügyre és az igazságügyre vonatkozott. Ma az állam tevékenysége behatol az állampolgárok összes érdekköreibe. Az állam egy hatalmas védelmi szervezetté, egy hatalmas javítószervezetté, egy hatalmas továbbfejlesztési szervezetté vált. Majdnem mondhatni: földi Gondviselés. Különösen a magasabb kultúrintézményekben nagy szerephez jut az állam. Közegészségügy, közművelődés, irodalom, tudomány, művészet követelik az állam közreműködését. Az állam összes tevékenységi irányjaiban pedig a munkás is érdekelve van. Ezért szükségessé válik, hogy a munkásnak is lehetőleg tiszta fogalma legyen az államról és az állami ügyekről, azoknak időnkénti alakulásáról és követelményeiről. A munkás úgy is mint munkás, úgy is mint állampolgár részese lesz a politikai életnek. Kell tiszta ismeretekkel bírnia egyfelől mint munkásnak, másfelől mint állampolgárnak a politikai, a nemzeti élet exigenciáiról. Ezen ismeretek megszerzésére törekedni kell a legmegbízhatóbb forrásokhoz való fordulás útján. A politikai élet át van szöve különböző álláspontoktól, mert az állami életről való felfogás, a teendőkről való felfogás különböző jelleget mutat különböző álláspontokból. Ugyanazon állami feladatról más a nézete a konzervatív pártnak, más a liberális pártnak, más a szociális pártnak. A munkást, mint a mai állami életnek már nagy számánál fogva fontos tényezőjét, a különböző pártok maguknak akarják megnyerni. Rendelkezni akarnak vele elsősorban a szociáldemokraták, de vezetését akarja megnyerni a

kormánypárt is. Nagy buzgóságot fejt ki az Egyház a munkások irányában, hogy eszméinek megnyerje. A munkásnak minden párt sokat ígér és az említett tényezők versengése lelki vívódást szül a munkásban. Ebben a vívódásban legjobb, ha a munkás mindig szem előtt tartja, hogy neki nem lehet feladata erejét idegen célok érdekében latbavetni. A szociális érdek és a legmagasabb állami érdek legyen mindig a vezér csillaga. Addig, míg a gazdasági érdekek szerint csoportosuló pártok vannak: agrárpárt, ipari párt stb., elképzelhető egy munkáspárt is, melynek azonban mindig az általános állami érdek legyen a vezércsillaga.

CXXXIII. A munka nem robot.

Valahogy úgy képzelte a régi idők embere, hogy a munkásembernek reggeltől estig robotolni kell. A gép feltalálásával, a természeti erőknek a termelésbe való bekapcsolásával ez változott. Ma a társadalomnak nincs szüksége robotmunkára, munkásmolochra. Ma nagyon jól képzelhető minden ábrándozás nélkül, hogy a testi murítás munkaideje sem lesz hosszabb, mint az átlagos szellemi munkásé, hat óra. Természetesen, kivételektől eltekintve, amelyek a szellemi munka terén is előfordulhatnak. Már ma is sok, elég sok esetben a munka elvesztette robotjellegét, a munkás nem rogyásig van munkájához bilincselve. A munkás sok szabadidővel rendelkezik, amelyben kulturális, erkölcsi értékekhez juthat. Fourier álma megvalósult. Fourier kicsapongó fantáziája sok eszmét vetett fel, amely megvalósult, így az is, hogy a munkás muzsikaszó mellett vonulhat a munkához. A rádió korában lehetséges egyáltalában a munkát zene mellett is folytatni. Nem kell egyéb, mint egy

rádió. Ismertem olyan műhelyt, ahol egész nap szól a rádió. Bizonyára az eszme utat tör magának, annál is inkább, mert a zene kétségtelenül buzdítólag, lelkesítőleg hat a munkakedvre, a kedélyre, mint azt a katonaságnál régen felismerték. Különben minden munka is egyes ütemekre oszlik, tehát a zenével rokon.

CXXXIV. Magyar filozófia — magyar élet.

A legtöbb ember azt hiszi, hogy a filozófia unalmas, felesleges eszmejáték, amelynek semmi összefüggése az élettel nincs, melynek semmi hatása az életre nincs. Persze, ezért részben a filozófusokat is kell okolni, mert a magyar filozófia többnyire idegen eszmevilágból származik, idegen életviszonyokra van alapítva. Összefüggés nélkül áll itt mint idegen világ és eszmékép visszatükrözése. Pedig, aki a népek életében működő hatalmas energiákat vizsgálja, tudja, hogy a leghatalmasabb energia az eszme. A francia forradalom egyénében Rousseau eszméjének a gyermeke. Az angol nagy Reformkorszak Locke eszméin alapul. Vajha akadna folyan magyar filozófus, aki megtalálná azt az eszmét, amely a magyar nemzet jövő életére döntő hatással (esz és így felszabadítaná a nemzetet más nemzetekre ^zabott eszmék bálványozása alól és azzal az alól, hogy mélyebb eszme nélkül botorkáljon az élet útjain.

XXXV. A tulajdonjog és az állam új definíciója.

Egy szellemes francia szocialista azt mondta Heinetok: hisz mi egyebet nem akarunk, minthogy a tulaj-

donos új definíciót kapjon. Tényleg, a fejlődés ezt eredményezte. A tulajdonjogot nem lehet megsemmisíteni, az az ember, a gazdaság, a társadalom, az ember kéz, az emberi agyvelő, a természet korlátoltságában, a föld bizonyos fukarságában, az a család, az az élet és halál természetében rejlik. A tulajdonjog örökkévaló, de határai változnak, tehát a definíciója is.

Három irányban változott a tulajdonjog definíciója- 1. A tulajdonnak nemcsak magánfunkciója van, hanem közfunkciója. 2. A tulajdonjognak korlátjai vannak. A római jogi definíció »ins utere et abutere« utóbbi része megszoított. 3. A köztulajdon határa kibővült, a magántulajdon határa megszőkült. Megjegyezzük különben, hogy ma az államra is új definíciót kell keresni.

CXXXVI. A munkás nem lesz háládatlan.

Akármilyen eszmevilágban élnek a munkások, azt a nagy haladást, amely bekövetkezett, tagadni nem lehet. A munkásosztály tömegei lassanként élnek azt az életszintet, amely az illető nemzet mai kultuifokának megfelel. A munkás egészségéről a lehetőségig gondoskodás történik. Ha az öregség bekövetkezik, az tőbbbe nem oly tragikus jellegű. A munkás családjáról, a munkás gyermekeinek neveléséről a köz gondoskodik. &ok munkaágban a munkás életstandardját már a középosztály körébe emeli, sokkal inkább, mint az alsónyfokú szellemi munkást, az intellektuell a diplomást, A állam és a társadalom a munkás protektorává valta, de ami a fő, a törvényhozás és a közigazgatás folyt

munkálja anyagi és kulturális jólétét. A munkásnak is el kell ezt ismernie, nem tagadhatja a tényeket, nem lehet ezzel szemben vak és háládatlan.

CXXXVII. Plato és Aristoteles.

Az állam- és a társadalomtudomány Görögországban még gyermekkorát élte. Sokrates volt az, aki a tudományt a természettudományi spekulációkból kiragadta és az ember és a társadalom tanulmányozására figyelmeztette. Sokrates tanítványa Plato, Plato tanítványa Aristoteles. A tudomány az ő idejünkben, mely az állam- és társadalomtudomány gyermekkora volt, még nem lehetett abban a helyzetben, hogy éppen a legbonyolultabb problémákat, az állam és a társadalom természetét, célját, legtökéletesebb berendezésének problémáit megoldhatta volna. Az tőlük távol volt. E távolságot azonban nem ismerték, mint a hold után kapkodó gyermek a holdat. Az egyszerűbb jelenségekkel, a társadalmi és állami élet elemeivel kellett volna előbb tisztába jönni. Így történt aztán, hogy Plato az eget kereső költő módjára egy utópiát teremtett. Aristoteles ellenben, aki a tényeket vizsgálta, a kompromisszumok híjárjába került. Plato az »örök«, az állami közegek ezen magasabb osztályában a nő- és vagyonközösséget tartotta szükségesnek. Aristoteles pedig minden ellentétet egy középúton akart kibékíteni és összeegyeztetni, még a közös- és magántulajdon rendszerét is.

CXXXVIII. Szociális betegségek.

A társadalmak is ki vannak téve megbetegedésnek, mint az emberi szervezet. Mentől mélyebben fekszik a betegség oka, annál nehezebb annak gyógyítása. Aztán annál nehezebb, mentől régibb a baj, mert a társadalom, mely hosszú történeti processzusoknak szüleménye, csak nehezen, csak lassan alakítható át.

A legsúlyosabb szociális betegségek a következők:

1. Jövedelemeloszlási szélsőségek. A szabad társadalomban ezek folytonos rázkódtatásokat idéznek elő, mert csak elnyomott népek tűrik ezeket némán. A jövedelemeloszlási szélsőségek terápiája az alsóbb jövedelmi kategóriák erősítése, a konjunkturális nyereségek lehető kikapcsolása, a munkanélküli jövedelmek erős megadóztatása.
2. Osztályharcok. Viharos osztályharcok a társadalom és az állam pusztulását idézhetik elő. Mérsékelt osztályharcok ellenben a társadalom egészségét és haladását szolgálhatják. Az osztályharcok veszélyét és mérgét levezethetik oly berendezések, amelyek az ellentétes érdekek összehangoztatását biztosítják. Ilyen volt Rómában a tribunátus.
3. Beteg társadalmi és különösen politikai struktúra. Különlegesen, ha a társadalmi erőviszonyok és a politikai erőviszonyok között nincs összhang. Ennek a betegségnek a terápiája az alkotmány továbbfejlesztése.
4. Téves ideológiák. Téves eszmék a társadalomban az ember jogairól és kötelességeiről, téves eszmék a társadalom és az állam feladatairól és a feladatok határaitól, a társadalmi és politikai lehetőségek ól súlyos társadalmi betegségeket idézhetnek fel. A betegség terápiája a műveltség, a szociális tudás emelése, a szociális felelősségérzet erősítése, a szociális nevelés javítása.

CXXXIX. A szociális morál mocsárvirágai.

A szociálpolitika egyik legfontosabb, legnehezebb feladata, sőt bizonyos mértékben előfeltétele a szociális miazmák, szociális sártelepek, a szociális szennylerakódások eltávolítása, kiirtása. Sajnos, nem lehet mindenkit boldogítani, nem lehet minden igazságtalanságot felfedezni és büntetni. De törekedni kell arra, hogy a szociális morál atmoszféráját megtisztítsuk. Felháborító, megbotránkoztató a szociális büntények terjedése, a szociális légkör megfertőzése, és felháborító, megbotránkoztató a közömbösség, mellyel az emberek a szociális immoralitás orgiáival szemben viseltetnek. Érzéketlenné vált a világ ezekkel szemben, legfeljebb mosolyognak, legfeljebb mulatnak rajta, ha elbeszélik, vagy a színpadon boncolgatják, vagy a sajtóban szétteregetik. Sőt a legbátrabbakat még bámulják, még kitüntetik, még ölelgetik. A szociális piszok lángeszei iskolát csinálnak, néha még a törvényeket is ők alkotják. A sedes curulist tömegesen betöltik, legfeljebb egy »áh!« vagy »hogyan?«, »igazán?« kíséri vakmerősködésüket.

CXL. „Vanae sine moribus leges”.

A pandecták hatalmas gyűjteménye nem tudta megmenteni a római világbirodalmat. Bukásnak indult. Nem a sok törvény mentheti meg az országokat, a nemzeteket. Csak a morál, csak az erkölcs. Mennél több a törvény, annál rosszabb az állapot. *Plurimae leges, pessima respublica* — mondta Tacitus és ugyanő faragta a fentidézett lapidáris igazságot: erkölcsök hiányában

hiú minden törvény. A legerkölcstelenebb ember tud a törvények elkerülésével, kijátszásával érvényesülni. A társadalomra nézve különben nem is az a veszélyes, aki kabátot lop, hanem, aki becstelenséget követ el, az, aki hazug, aki cselszövő, aki bitorló. A mai társadalom a hazugság' a, a látszatra nem reagál. Besúgás és erőszakoskodás, álszenteskedés és tekintélyrombolás képezik a legáltalánosabb jellemvonásokat. Csak a visszatérés az ősi erényekhez mentheti meg a mai társadalmat. Ezt a visszatérést leginkább azok az osztályok mozdíthatják elő, melyekben még az ősi erények egy maradéka fenntartotta magát vagy akiknek az életről magasabb felfogásuk van. Itt is a szociálpolitikusra fontos feladatok várnak. Amely társadalomban egészségesek az erkölcsök, azt még tankokkal és bombavetőkkal sem lehet megsemmisíteni.

CXLI. Önérdek.

Az önérdek az emberi élet egyik hatalmas rugója. Működésének eredményei lehetnek majd hasznosak, majd veszedelmesek. A veszedelmes következmények ellen a szociális igazság állandó harcot vív. Plato az állam kormányzására hivatott osztálynál az önérdeket ki akarta irtani, azért követelte ezen osztálytól a nő- és vagyonközösséget. Kétségtelenül az asszony-, a gyermek-, a vagyonbírás egyik főoka az erősen megnyilatkozó önérdeknek, de eltekintve a javaslat megvalósításának nehézségeitől, bizony még ezzel sem volna az önérdek minden lehetősége megszüntetve. A családnélküli, a vagyon- és nő nélküli egyén is — ha a törvény rá nézve a nő egyedül bírását, a vagyon egyedül bírását

megtagadja — más oly talajokon is mozog, melyen az önérdék kivirágzik. Azért inkább az az eljárás ígér eredményt, amely kellő neveléssel, felvilágosítással kimutatja az önérdeknek összefüggését, sőt feltételezését a közérdektől. A vak és megvadult önérdék helyébe a felvilágosodott, nemes önérdeket kell terjeszteni. Az önérdeket fokozatosan gyengíteni, a közérdeket fokozatosan fejleszteni kell. Az önérdék teljes kiirtására nincs szükség, sőt az hátrányos is volna. Az ember egyed is, de sejt is. A két elv egyensúlyban legyen, egyik se nyomja le a másikat, a szociális igazságra való törekvés e célhoz vezethet.

CXLII. A közösség tízparancsolata.

1. A közösségi érzés éppoly fontos, mint az egyéni érzés és megfordítva.
2. A közösségért kell élni, nem a közösségből.
3. A közösségfrázisok üres puffogatása árt a közösségeszmeinek.
4. A közösségeszme talaja az állampolgárok részvétele a közügyek intézésében.
5. A közösségeszme legerősebb biztosítóka a szellem és szabadság tisztelete.
6. A közösségeszme nincs ellentétben a felvilágosított individualizmussal.
7. Közösségeszme és állami omnipotencia nem azonos.
8. Szükség nélküli állami hypertrophia a közszellemet butítja.

9. A közösségeszme cselekvő, áldozatos képviselői köztiszteletet érdemelnek.

10. A közösségeszmét nem szabad komolytalan kiabálással lejáratni.

CXLIII. A szociális igazság és az új életstílus.

A szociális igazság azelőtt legjobb esetben úgy vasárnaponként foglalkoztatta az embereket, de sokakat soha. Ma pedig jóformán naponként foglalkoztatja a komolyabb egyéneket, sőt uralkodó eszmévé vált. Az osztálykülönbség egyébként ma nem jelenti többé a fentet és a lentet, az úri és szolgai kategóriákat, hanem csak a különböző funkciókat, melyek mind a maguk helyén, a maguk mértékében egyformán becsülésben részesülnek, A dolgozó ember előtt, ki régebben többé-kevésbé pária volt, ma nyitva állnak a társadalmi és állami élet legtiszteltebb állásai, legelőkelőbb funkciói. Ma az államban és a társadalomban a gazdasági élet főirányelve a javak lehető igazságos megosztása, a jóléti fokozatok lehető kiegyenlítése, a gazdasági struktúrából el nem távolítható zavaros hatások lehető paralizálása, a nagy diszparitásokból származó bántó érzelmek megnyugtatósa. Az egyéni érdekeknek többé nem szabad uralkodniuk és az életstílus mutatja a társadalmi igazság szolgálatára való állandó nemes törekvést. Ezzel egyáltalában az egész életstílus magasabb szférába emelkedik, más jelleget, más formát, más tónust nyert.

CXLIV. „Ostoba, mint minden ember, akinek nincs szíve”.

»Ostoba, mint minden ember, akinek nincs szíve, mert az eszmék nem az agyból jönnek, hanem a szívből« — ezt mondja Heine. Ha nem is lehet ezt általánosságban aláírni, de a szociálpolitika terén bizonyos az, hogy az első eszmék a szívből jöttek és csak azután jött az agyvelő és végül a szaktudomány, s legkésőbb a hatalom. Mihelyt ezeknek ereje gyengül, mindig vissza kell fordulni a szívhez, mely nem is volna szív, ha nem követelné fellebbezhetetlenül a szociálpolitikát. Ezért a szociálpolitika soha nem kiszáradó forrása. Ha Wellingtonnak szíve lett volna, — mondja Heine — nem próbálta volna a szabadságot oly féltékenyen őrző népet szabadságától megfosztani. Helytelenül gondolkozott, mert nem kérdezte meg szívét és csúfosan belebukott a Waterlooi dicsőség dacára.

CXLV. A szociális élet malasztjai.

A szociálpolitika útjai igen szétágazók, hiszen érintik az ember szellemi, erkölcsi, politikai, kulturális életét. E nagy hálózat egyik tábláján az áll: az élet malasztjai. Idetartozik például a könyv. Más helyen már foglalkoztam azzal a sok élvezettel, amelyet a könyvből meríthetni. Felsoroltam az emberiség könyvkincseiből a legértékesebbeket. Ezen kincsekhez ma könnyen, olcsón és majdnem mindenütt hozzá lehet férni. A könyv kényelmesebb, rugalmasabb, mint sok más módja az élvezetnek. A könyv nem követel nagy előkészületeket, poggyászt, valutát, vízumot stb. Minden percben ren-

delkezésre áll, minden percben társaloghatunk Platóval, Aquinói Szent Tamással, Goethevel, Shakespearerel, Spinozával, Kanttal, Széchenyivel. Minden percben mindjárt visszatérhetünk rendes foglalkozásunkhoz, családunkhoz, klubjainkhoz. A felmenő osztálymozgalmak egyik leghathatósabb eszköze a könyv, amelynek használatát nem szabad elhanyagolni. Hozzájárul, hogy a könyv minden szükséges ismeretet közöl, tájékoztat a társadalom, a gazdasági élet törvényeiről és megóv attól, hogy hiú ábrándoknak, könnyű szószátyároknak áldozatul essék a nép. Tehát mentől több könyvtárt kell létesíteni a nép, a munkás számára.

Egy másik malasztja az életnek az otthon. Talán a rendes otthon biztosítása legtöbbit tehet a szegényebb néprétegek szociális és erkölcsi felemelésére. Ez nem szorul bővebb magyarázatra. Megkell szüntetni a csúnya barakkokat, vasúti kocsilakásokat. Minden embernek, minden családnak nyújtani kell ubiquitást, mely legalább a legszegényebb kulturális követelményeknek megfelel. A szegény ember tisztos lakása a legerősebb biztosító a társadalmi emelkedésnek és a társadalmi békének.

CXLVI. Mikor születik a nagy szociális regény?

Habent sua fata libelli: a könyveknek is megvan a maguk sorsa. Vannak könyvek, amelyek felérnek egy nagy szellemi forradalommal: Rousseau: Contrat social; Iunius: Letters; Kant: Kritik der reinen Vernunft, Helmholtz: Die Erhaltung der Kraft; Darwin: The descent of man; Renan: La vie de Jésus; Smith Ádám: Wealth of nations; Marx: Das Kapital; Szé-

chenyi: A hitel. Voltak színdarabok, amelyek szerepet játszottak társadalmi rázkódtatásokban: Beaumarchais: *Le mariage de Figaro*; Schiller: *Räubei*; Ibsen: *Nóra* stb. A regények között is vannak, melyek korukra, sőt korokon túl mély benyomást tettek, mély nyomokat hagytak: Goethe: *Die Leiden des jungen Werthers*; Beecher-Stowe: *Uncle Tom's cabin*; Flaubert: *Madame Bovary*; Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*; Tolsztoj: *Háború és béke*; Eötvös: *A falu jegyzője* stb. Kérem, mikor születik a nagy szociális regény? Téma elég van, csak le kell szállni a társadalom mélyére. A felsőbb és középosztály témái meglehetősen kiszikadtak. A felsőbb osztályok szerepe egyelőre passzív, a középosztályé változatlan. Beati possidentes. Annál több a probléma az alsóbb rétegekben. Csak fel kell keresni a barakok népét, csak be kell ülni az egyetemi telep néphivatalába. Itt van például a házasság, a család problémája. Van-e még holtomig-boltodiglan? Van-e család? Már a csecsemő is a társadalom gondozására bízatik, éppen úgy mint az aggastyán, mint a beteg, mint a rokkant. Csupa tragédia, csupa regényalak. Ezt a regényt tehát meg kell írni. Vannak kiváló íróink, nagy megfigyelőképességgel, megértéssel a szenvedők, a társadalom igaztalanul sújtottai iránt. A bajok egyénileg mutatkoznak, de társadalmilag vannak megokolva, azért regényanyag. Nyissák ki a vakok szemeket, mutassák, hogy posvány, nagy posvány veszi körül a kis jólét szűk szigetét. Vannak a szociális regénynek nagy előzményei, különösen a franciák és angolok szeretik regényeikben irányítani az olvasóközönség figyelmét a szociális bajokra. Így Disraeli, Dickens, Ward, Galsworthy, Jack London, Wells, nem számítva a sok utópisztikus regényíró: Bellamy, Donelli, Morris, az amerikaiaknál Upton Sinclair stb.

CXLVII. Szótárunkból.

Más alkalommal bizonyos fogalmak helyesebb elnevezését javasoltam. Legyen szabad ma is néhány kifejezés használata helyett nézetem szerint jobbat ajánlanom. 1. Forgalomba jött a »víg munkás« kifejezés. Helyette ajánlom a »vidám munkás« kifejezést. Kern víg munkás¹ a van szükség. Víg az, aki táncol, füttyörész. De vidám munkásra, aki az élet nehézségeit kedélyesen, okosan ítéli meg, arra van szükség. A német nyelv is különbséget tesz »lustig« és »heiter« között. 2. A szabadidőmozgalom. E kifejezés helyett ajánlottam a munkapihenő kifejezést, amelyet a Szociálpolitikai Intézet el is fogadott. Hiszen nem általában a szabadidő felhasználása, hanem csak a munkás munka után való idejének a felhasználása. Ez az, amit a szociálpolitika ajánl és az újabb időben különböző módszerek szerint szerveztek. A többi osztályok szabadidejének felhasználásáról nincsen szó. 3. A »munkáltató« nyers szavát és a »munkavállaló« helytelen szavát is ki kellene küszöbölni. 4. Egyik beszédjében Tisza István a »szociálpolitika« kifejezés ellen foglalt állást. Az államnak a munkaügy és a munkásosztály tekintetében felmerülő feladatai ól szólván ezt mondja: »Ne nevezzük ezt szociálpolitikának, nem mintha félnénk a „szociális” szótól, hanem azért, mert ez a legkevésbé precíz kifejezés és a legnagyobb félreértéseknek szolgálhat alapul. Pedig ha valahol, úgy itt minden félreértést kerülni kell. (Képviselőház, 1891 febr. 4.) Tiszának igaza van, de hány kifejezés ellen lehetne ezen az alapon kifogást tenni! Ez a szó polgárjogot nyert és nehéz volna helyette jobbat találni. A »társadalomtudomány« más ismeretkört jelent. Mindenesetre helyesebb a társadalompolitika kifejezést használni, avagy »munkaügyi

közigazgatástan«-t; de a mai szociálpolitika nem szorítkozik csak a munkásosztályra. Legjobb volna — amint ezt már máskor javasoltuk — az »alkalmazott gazdasági társadalomtan« elnevezés.

CXLVIII. A tények hatalma.

Mikor a mexikóiak az első spanyolt elesni látták, tehát hogy az európai nem holmi isten, egész felfogásuk megváltozott. Mikor a neandervölgyi koponya a természettudós kezébe került, a Biblia tudományos tekintélye némi lökést kapott. Igaza van Huxleynek, egy kis tény összerombolhat évszázados elméleteket. Ugyanez áll az állami, a társadalmi, a gazdasági életről. Számptalan példa mutatja. Azért igaza van a Rockefeller-foundation-nak, amikor elvként tekinti, hogy csak tények kutatására ad segélyt. Visszautasít jogos, nemes igényeket is, melyek nem felelnek meg ezen elvnek. Különösen szükség van a tények tanulmányozására. Egy-egy tény oly világosságot terjeszt a tudást elsötétítő ködben, mely megingathatatlannak hirdetett elméleteknek véget vet. Proudhon, Fourier, Louis Blanc egy-egy tényt láttak és ezen az alapon megtámadták az uralkodó gazdasági rendszer struktúráját. Carlyle szintén egy-egy tény alapján fordult a mammonizmus ellen. A szociálpolitikának tényeket kell tanulmányoznia és azokra kell gondolatrendszerét felépítenie.

CXLIX. Társadalmi egyensúly.

Ég és föld, test és lélek, észak és dél, kelet és nyugat, múlt és jövő, meleg és hideg, egészség és beteg-

ség, éj és nap, élet és halál, spiritualizmus és materializmus, szenzualizmus és idealizmus, egoizmus és altruizmus, individualizmus és szocializmus, szegénység és gazdagság, plutokrácia és proletariátus, akció és reakció, tézis és antitézis, pozitív és negatív, plusz és mínusz, theizmus és atheizmus — ezek ellentétek is, korrelációk is. Taszítják egymást, de vonzzák is egymást. Egyiket alig lehet elképzelni a másik nélkül, az emberiség élete ezek között hullámzik. Majd az egyik, majd a másik látszik erősebbnek és dominálóknak, de épp az ellentétek biztosítják, hogy az emberiség egészen nem kerülhet egyiknek uralma alá. Biztosítva van az egyensúly ezekben és a társadalmakban is.

CL. A szociálpolitika és metódusa.

A szociálpolitika annak a nagy igazságnak a gyümölcse, hogy a világegyetem az emberi szellemnek egy nagy, mindenre kiterjedő dualizmust mutat. Végig a történelemben is találjuk, hogy az emberek és emberi intézmények igazágtalansága mellett előbb-utóbb az igazság eszméje lép fel. A szociálpolitika sem követel egyebet, mint igazságot, harmóniát. A századok küzdelméből mindig kipattan az erkölcsi eszme, mely az emberiséget egy-egy lépéssel előbbi elviszi. Így a modern gazdasági életben a túlzó aszociális, egoisztikus irányzatok kitermelik az igazság, a harmónia, a szolidaritás magvait. Társadalmi és politikai harcok tüze és pusztulása után következik társadalmi béke, mely egy nagy emberi probléma szerencsés megoldását jelenti. Nagy szellemek, nemes szívek verejtékes munkája jelzi azt az utat, amely az emberiséget a szociális igazságnak egy

előretolttabb állomásához, a történelem, a kultúra egy új korszakába vezeti, mely ismét új problémákat vet fel, új távlatokat nyit az emberiség örök küzdelmében.

CLI. A szociális háromság.

A korszakos szociális feladatok megoldásához három tényező harmonikus együttműködése szükséges. E három tényező: az állam, a munkás és a vállalkozó tőkés. Az állam képviseli a közösséget, a nép egészét, a társadalmi eszményt, a közérdeket. A munkás és a vállalkozó tőkés képviseli a közvetlenül érdekeltet. Ha a három tényező egyike visszahúzódik, tiltakozik, a megoldás tökéletlen, a társadalmi béke veszélyben forog. Hogy a három tényező keztfogj on, ezt lényegesen előmozdíthat ja az állampolgári lelkiismeret, a helyesen, nemesen felfogott* érdek, a társadalmi lét törvényeibe való belátás, a morál, a vallás, a tudomány, a tapasztalat, az élet. Lelki erők, erkölcsi eiők, szellemi erők, politikai erők, kulturális erők, gazdasági erek. A szociális hármasság harmonikus működése minden erőszak, minden fölény, minden nagyobb harc nélkül lógja a társadalmi békét létrehozni. A társadalom történetének egyik legfontosabb ténye, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal alkotmánya, ezen három pillérre van felépítve.

CLII. Doktor Kitzler módszere.

Élt régen Göttingában egy nagyon tudós, nagyon szorgalmas ember, doktor Kitzler. Sok nagy problémán

tör le a fejét és készült ezekről írni. Kosárszámra vitette a könyveket, hogy már az utca népe nevette. De munkája soha nem készült el. A lipcsei nagy könyvvásár katalógusában soha nem lehetett nevét olvasni. Mindenki tudta, hogy az ő könyve soha nem fog megjelenni. Miért? Doktor Kitzler nagyon lelkiismeretes volt. Mikor ő egy témáról, például a kereszténység tökéletességéről írni szándékozott, összes érveit felhozta, mint ami komoly tudós kötelessége. De az ellenkező álláspont mellett szóló munkákat is gondosan olvasta és ezekbe a könyvekbe addig-addig belemélyedt, míg jobbnak tartotta kéziratát a tűzbe dobni. Sok könyv, sok törvény nem látna napvilágot, mégpedig a világ hasznára, ha a szerzők doktor Kitzler módszerét követnék.

CLIII. Szociális igazság és nemeslelkűség.

A szociális igazság a nemeslelkűségből fakad, mert a szociális igazság feltételezi a lét magasabb felfogását, önzetlenséget, áldozatkészséget. Tehát a szociális igazság nem terem a szűkkeblű materializmus, vagy az élet epikureizmusának talajából. A fizikai erő túlbecsülése is összeütközésbe kerül a szociális igazsággal, mert csak fizikai értékeket ismer el, fizikai erőmaximumokra törekszik. Ugyan azt is lehet mondani, hogy minden emberi cselekvésben és akarásban van lelki mozzanat, de épp ez a lelki mozzanat kizárólag fizikai értékek szaporítására irányítatik és lelki értékeket csak annyiban becsül, amennyiben azok fizikai értékek szaporítását előmozdítják. Nem szükséges bizonyítani, hogy korunk határtalan sportizmusa a lelki tulajdonságokat elhanyagolja. Elsősorban a nevelésben, aztán a teljesít-

mények elismerésében, a társadalmi kiválasztásban és honorálásban. Nagy ideje, hogy itt egészségesebb arányokra törekedjünk; adjuk meg a testnek, ami a testé, de a léleknek is, ami a léleké. Ez egyik feltétele a szociális igazságnak, melynek alapelve a lélek követelményeinek elismerése.

CLIV. „Chacun selon sa faculté, chaque faculté selon son oeuvre”.

Ezt hirdette Saint-Simon. Ezt írták sírkövére. Ez szociális végrendelete. Ezt a szociálpolitika is magáévá teheti. Egy társadalom, amely ezt az elvet magáévá teszi, megközelíti a szociális igazságosság megvalósítását. Némi kiegészítő elvre itt is szükség lenne, mert nem mindenkinek van képessége és nem minden képesség talál munkateret, de ha ez iránt is gondoskodás történik, akkor a társadalom eléri az optimumot. Addig pedig arra kell törekedni, hogy a lehetőség szerint kiküszöböltesse mindazok a hibás, téves elvek, melyek ma annyira távortartanak az igazságtól, annyira eltorzítják a társadalmat. A fel- és lemenő osztálymozgalomnak ne legyen más tényezője, mint a teljesített szolgálat. Ez tisztítólag fog hatni a társadalmi erkölcsökre és fokozni fogja annak életerejét.

CLV. Közösségképtelenség.

Németországban hivatalosan osztályba vagy csoportba foglalták a közösségképteleneket és azokat felügyelet alá helyezték. Már régen történt, hogy a »classes

dangeresuses« elnevezése ez elemekre alkalmaztatott De a közösségképtelenek elnevezése túlmegy a határon Mert az e csoportba tartozók között vannak olyan csoportok is, melyek közösségre képesek, közösség érzéssel bírnak, vagy mindenesetre a kellő eszközök alkalmazásával arra nevelhetők. Azért az osztályonkivüliek elnevezésének elfogadása helyesebb. Közösségre képtelenek csak a megrögzött bűnösök, a többszöri visszaesők, a Lombroso-féle »delinquente nato«. Azonban mindenesetre helyes, ha az állam az osztályonkivüliekre nagyobb gondot fordít, mert ebben a csoportban található leginkább azok, akik nemcsak nem képesek a közösségre, de arra veszélyessé is válhatnak, mint az erkölcstelenek, az erőszakosak, a javíthatatlan hazugok, a büntetett előéletűek, az erkölcstelen irodalmi termékek szerzői, a prostitúció papnői stb. Külön figyelmet érdemelnek a fel- és lemenő osztálymozgalom bukottjai, akik a társadalom magasabb osztályaiból lebuknak az osztályonkivüliek rétegébe, a régi jólétből a nyomor pocsolyájába, ami nem mindig egyéni hibák következménye, hanem társadalmi katasztrófák, társadalmi szervezeti hibák következményei.

CLVI. Rövid megjegyzések a munkára való jog kérdéséhez.

A munkára való jog, mely probléma ma ismét itt-ott szóhoz jut, például Svájcban, tulajdonképpen csak más, észszerűbb formulázása a létfenntartásra való természetjognak. Észszerűbb, mert egyúttal az egyéntől ellenszolgálatot követel, tehát egyúttal a munkára való kötelességet is kimondja. Természet jogilag ilyen jog

kimondása ellen kifogást nem lehet tenni. Hogy gyakorlatilag mik a módszerei, milyen mértékben, mik a feltételei, mik az akadályai, mik a határai, arra a legközelebbi múltban a munkanélküliség ellen folytatott küzdelem választ ad. A régi állammal szemben, mely a gazdasági, szociális téren alig fejtett ki tevékenységet, a munkára való jog hangsúlyozása érthető volt. A modern szociális állammal szemben azonban nincs különös jelentősége, mert az állam legalább elvileg mindent szándékozik megtenni a munkásember fenntartása érdekében. A munkára való jog keresztülvitele azonban szükségessé tenné, hogy az állam a fogyasztást, de ezzel együtt a termelést, sőt elsősorban a népszaporodást ellenőrizze és irányítsa. Csak akkor biztosíthatja az állam a munkás életfenntartását, ha csak annyi ember születik, ahány ember számára a javak rendelkezésre állanak, ahány ember számára »az asztal terítve van«. Az új világháború közellátása is nagyon hasonlít már egy szocialisztikus irányú rendszerhez. Mutatja, hogy az állam csak úgy biztosíthat mindenki részére bizonyos, néha bizony nagyon is szűkös ellátást, ha úgy a fogyasztás, mint a termelés irányítását kezében tartja. Ezen majdnem teljesíthetetlen feltételek miatt a munkára való jog helyébe a munkanélküliségi segély és a munkanélküliség elhárítására illetőleg enyhítésére irányuló politika teendő.

CLVII. Szociális felfogás és kodifikáció.

Bár egymástól elég távol eső dolgok, mégis — azt hiszem — a ma terjedő szociális életfelfogás bizonyos joganyagok lehetőleg áttekinthető, összhangzatos össze-

gyűjtését követeli. Több szempontból kívánatos, hogy a műveltebb, de jogilag nem képzett ember is könnyebben feltalálhassa magát a jog labirintusában. Kívánatos, hogy a gyakran zagyva, széteső joganyag vezető eszméje kifejezésre jusson, kívánatos, hogy a gyakran nem következetes, sőt néha ellentmondó tételek összhangba jussanak; kívánatos, hogy a törvények esetleges hibái és hiányai kiküszöböltessenek. Mindez szól a munkajoganyag kodifikációja mellett. Ha vannak is népek, mint például az angol, mely a legújabb korig a kodifikációt kerüli. De a kodifikáció különösen a munkajog terén kívánatos. Annyi már a törvény és törvény erejével bíró rendelet, annyira kívánatos továbbá, hogy' az érdekeltek a joggal megismerkedjenek, mely néha még a jogász előtt is ismeretlen, hogy egyenesen a modern élet követelményének lehet a kodifikáció szükségességét tekinteni. A kodifikáció egyúttal alkalmas adna a munkajog törvényes intézkedéseinek kiegészítésére, tisztázására, összhangba hozatalára, továbbfejlesztésére. Azért a mai szociálpolitika egyik követelése a munkajog mielőbbi kodifikációja.

CLVIII. Szociálpolitika és idealizmus.

A szociálpolitika a legerősebb táplálékát az idealizmus talajától nyeri. Idealizmus minden tényező részéről. Idealizmus nélkül nincs szociálpolitika, hiszen a szociálpolitika célja nemcsak az anyagi javak lehetőleg igazságosabb felosztása, a munkásosztály emelése, hanem gondolatvilágának gazdagítása. Anélkül a szociálpolitika homokra épít. Az anyagi javaknál fontosabbak a lelki javak, a lelki kenyér. A lelki kenyérből a legszegényebb

ember oly gazdagságra tehet szert, hogy boldogabb lehet mint Krózus. A természet, az irodalom, a művészet, a tudomány mindnyájunké, tekintet nélkül gazdasági helyzetünkre. Ezért az emberiség és különösen a munkásosztály nevelésénél erre súlyt kell helyezni. A gazdasági és technikai tudományok és intézmények óriási fejlődése az eszményi javak értékelését túlságosan csökkentette. A jövő egyik fontos feladata az egyensúlyt ismét helyreállítani. Az állat csak anyagi javakat ismer, az ember azonban nemcsak testből, de lélekből is áll, sőt csak a lélek az, ami őt az állat fölé, egy magasabb világba emeli. Lelki javak nélkül nincs is boldogság, míg az anyagi javak nem boldogságot, hanem szükségletkielégítést nyújtanak. Ez képezi azok értékelésének határát, míg a lelki javak értéke határtalan. A szociálpolitika csak úgy érheti el teljesen és bensőleg magas célját, ha ezt az igazságot töltheti az emberek lelkébe. Erre tanít az igazi szociálpolitika Platótól Owenig s napjainkig és tanítson egy emberségesebb, egy neme-
sebb jövőben is.

II. RÉSZ.

**TÁRSADALOMPOLITIKAI
PROGRAMMOK.**

A Rerum Novarum jelentősége.

»Intonuit ergo die XV Maii anni MDCCCXCI vox ilia diu expetita, eaque neque rei difficultate deterrita neque senio debilitata, sed experrecta virtute humanam familiam novas in re sociali docuit aggredi vias.« (Megszólalt tehát 1891 május 15-én a sokáig várva-várt hang s a tárgy nehézségeitől meg nem rettenve, az öregségtől meg nem gyengülve, hatalmas erővel új utakra terelte az emberiséget a szociális kérdésben.) Ezek azok a szavak, melyekkel XI. Pius pápa 40 évvel a Rerum Novarum kibocsátása után kiadott Quadragesimo Anno kezdetű apostoli körlevelet bevezette.

A katolikus világ, de talán szabad mondani, az egész keresztény világ, sőt talán azt lehet mondani, az egész kultúrvilág ünnepelte a XIII. Leó pápa által 1891 május 15-én kibocsátott Rerum Novarum — kezdetű enciklikát, amely már bevezetése szerint is az egész emberiséghez szól, a szociális kérdés megoldása érdekében.¹

Mindenki, aki az Evangélium tanait ismeri, tudja, hogy az Egyháznak fontos szociális szerepe van. Minden korban lehet is észlelni az Egyház hatását a szociális élet alakulásában. Hogy a középkorban mélyen szántó intézkedések és vallásos intézmények valósultak meg közreműködése révén, azt még a laikus is tudja. Ma pedig hosszan tartott stagnáló korszak sivársága után ismét látjuk az Egyházat hatalmas munkásságban a döntő tényezők között. Ez átalakulás egyik legkiválóbb vezető

¹ Enciklika, apostoli körlevél, mely rendesen általános érdekű egyházi kérdésekkel foglalkozik és kifejezésre juttatja az irányadó katolikus álláspontot. Idézésük bevezető szavaikkal történik; ebben az esetben ilyen bevezető szavak: a »Rerum Novarum . . .«

alakja XIII. Leó pápa, egyike a legnagyobbaknak Aquinói Szent Tamás tanítványai között. XIII. Leó, már mint perugiai püspök,¹ pásztorleveleiben, leveleiben sokat foglalkozik a szociális problémákkal. A szociális problémák nagy fontosságát felismerve, azokat alaposan tanulmányozta és papjait, híveit tanításaival felvilágosította. De az Egyház felfogásáról, törekvéseiről tanúskodik az enciklikák egész sora: »Sanctaelaetitiae«, »Quod apostoliéi muneris«, »Divini Redemptoris«, »Humanum genus« stb.

Az Egyház hatalmas dómja két pilléren nyugszik: a hiten és az emberszereteten. A XIX. században egyes áramlatok erősen rázkódtatták e pilléreket. Nagy szükség volt hatalmas szózatra és a nagy erkölcsi tanok leg-hivatottabb tolmácsa és ápolója: az Egyház megszólal.

¹ XIII. Leó jóformán egész életén át foglalkozott a szociális kérdéssel, általában az emberi társadalom problémáival. Mégpedig levelekben, beszédekben és számos enciklikában s mint perugiai püspök, először 1877 február 6-án: »La Chiesa e la civiltà« című pásztorlevelében. Nagyon nevezetes, ismert az a levele, amelyet a nemzetközi munkaügyi konferenciának 1890-ben, Berlinbe történt összehívása alkalmával II. Vilmos császárhoz intézett. Levelezett kiváló szociálpolitikusokkal is. Fontosabb, a szociális kérdést érintő enciklikák a következők:

1. Quod apostoliéi muneris, 1878 dec. 28 (a szocializmus ellen).
2. Aeterni Patris, 1879 aug. 4.
3. Inscrutabili Dei consilio, 1878 ápr. 21.
4. Immortale Dei, 1885 nov. 1.
5. In plurimis, 1888 máj. 5.
6. Libertás, 1888 jún. 20.
7. Sanctae laetitiae, 1893 szept. 8.
8. Caritas, 1894 márc. 9.
9. Depuis le jour, 1899 szept. 8.
10. Graves de communi, 1901 jún 18,

Vizsgálja a kor gazdasági, társadalmi, kulturális, erkölcsi betegségeit és ajánlja a legalkalmasabb gyógykezelést, különös tekintettel a munkásságra és egyéb igazságtalanul elhagyott néprétegekre.

A gazdasági liberalizmus iskolája közömbös volt az erkölcs iránt, közömbös volt a magasabb társadalmi igazságosság iránt, a reális élet tekintetbevétele helyett egyoldalú absztrakciókból indult ki és így az általa remélt társadalmi harmónia helyett: társadalmi harc állott elő. Ideje volt tehát az Egyház útján is magasabb felfogást előkészíteni, a túlzott individualizmussal, a túlzott materializmussal, a túlzott mechanizmussal és automatizmussal szemben.

XIII. Leó pápa által kibocsátott Rerum Novarum enciklikának ez a nagy jelentősége. Sema mult panegyrisse, magasztoló beszéde, sem a jövő apoteózisa, istenítése. Sem reakció, sem forradalom. Sem individualizmus, sem szocializmus. Sem az Egyház lekötése bármely múltó szociális rendszer mellett, sem lekicsinylése a létező rendszereknek. Nem az Egyház mulandóság fölötti hivatásának feladása, de nem is lemondás az emberiségnek földi feladataiban való támogatásáról. Valódi Aquinói Szent Tamás-i szociális bölcsesség. És míg egyfelől a fennálló társadalmi rend igazságtalanságai elleni harc, az igazságtalanul sújtottaknak új jövőt nyit, hatalmas vonzerőt gyakorol ezek nagy tömegére, valamint a nemesek nagy táborára és így az egyházi, a vallási élet erősítésére és mélyítésére hat.

Az Enciklika továbbá biztatás arra, hogy a gazdasági életben is erkölcsi törvények irányadók s hogy a gazdasági életben sem lehet megfeledkezni arról, hogy az első az ember. A javak az emberért vannak, nem az ember a javakért. Ezért a társadalmi életben a közösségé a primátus, nem az egyéné. A közösségi elv érvé-

nyesítése körül az államra, mint a közösségi elv legmagasabb képviselőjére, fontos feladatok hárulnak.

Azért a régi gazdaságtani iskola által vallott *laissez faire* elve helyett, bár egyes kiváló egyházi tekintélyek ebhez ragaszkodnak, az Enciklika követeli az állam fokozott közreműködését a szociális bajok gyógyítása körül anélkül, hogy állami omnipotenciát hirdetne, mert a feladatok nagyrészének megoldását a társadalomtól, társadalmi szervezetektől, a munkaadóktól és a szociális érzék általános felébresztésétől várja.

Gondol a túlméretezett munkai'abság által szét-dúlt családi életnek helyreállítására, egészséges erkölcsi és vallási alapon. Védelmet követel a család javára, hiszen a család a társadalom s az állam őssejtje, és a család züllésének következménye: a társadalom és az állam züllése. Megcáfolja a régi evolucionistáknak azt a tételét, hogy a monogámia lassú fejlődés útján keletkezett és kimutatja, hogy az már az ősnépeknél is megtalálható.

Az Enciklika a vallási, erkölcsi, szellemi világ legmagasabb fórumának megnyilvánulása lévén, természetesen a vallási, szellemi, erkölcsi javaknak hierarchiáját föléje helyezi az anyagi világ javainak. A XIX. században az anyagi világ felismerésében és felhasználásában az a veszély állott elő, hogy az anyagi világ kincseit túlmagasra becsülik a vallási, a szellemi, az erkölcsi javak háttérbeszorításával, lekicsinylésével. Az Enciklika követeli, hogy a megzavart egyensúly, illetve rangsorozat helyreállíttassék. Az anyagi javaknak nagy értékét is el kell ismerni, de az értékelésben mégis a vallási, a szellemi, az erkölcsi javaké az elsőbbség.

Az Enciklika bőven foglalkozik a munka etikájával, amely amellet, hogy a termelés érdekeit szolgálja.

sok nemes tulajdonságot, igényt fejleszt. De hangsúlyozza a pihenés fontosságát, a munka megnevesítését, a kultúra ápolását, mert az ember csak akkor teljes érték, ha nemesebb irányokban is érvényesül.

A magántulajdonjog elsősorban a családi élet érdekében nélkülözhetetlen az Enciklika szerint. A tulajdonjog: ősjog, a családfő tulajdonjog nélkül nem teljesítheti a család iránt való kötelességeit. Nagy fontosságot tulajdonít a magántulajdonjognak a proletariátus megszüntetése érdekében. A saját otthon-, illetőleg saját birtokrendszernek terjesztését ajánlja és lehetőségét védi. Egyébként a magántulajdonjog rendszere az ember természetében rejlik, csak határait kell tekintetbe venni és a feleslegét a társadalom érdekében felhasználni, amely gondolatot a Quadragesimo a tényleges viszonyoknak megfelelően továbbfejlesztette.

A marxi osztályharcelmélettel szemben, mely azt tanítja, hogy az osztályalakulás szükségszerű következménye az osztályharc s hogy tehát az osztályoknak el kell tűnniük-, a Reium Novarum azt tanítja, hogy az osztályalakulás szükséges, hogy a társadalom különböző erői, tényezői, szükségletei ezt követelik, de hogy épp az osztályalakulás az, amely az összhangot követeli és létesíti.

Az újkorban mutatkozó társadalmi betegségeknek, különösen pedig az osztályharcnak kiküszöbölésére irányuló óhaj több író és különösen egyházi író a középkori céhrendszerhez valahogyan hasonló rendszer szervezésének követeléséhez vezetett. Olyan szervezetet pártoltak, amely számol az újkor viszonyaival, a főszólyt arra fektetve, hogy olyan testületet létesítsenek, amelyben a munkaadók és munkások autonómiás alapon együttműködven, ügyeiket az osztályharc kizárásával elintézik. Erős erkölcsi és vallási szellem töltse

meg ezeket a szervezeteket és szoros kapocs legyen közöttük és az Egyház között. E fejlődés mellett foglal állást a nagy pápa, hivatkozván külön ez iránynak egyik legelső hirdetőjére, Kettelerre, a mainzi püspökre, akit *Mon grand prédécesseur*-nek nevez.

E rövid vázlatban természetesen nem lehet még megközelítőleg sem teljes képet adni az Enciklika bölcsességéről, igazságérzetéről, óvatosságáról, reális jellegéről, bölcséleti mélységéről és az emberiség boldogulása iránt való törekvéseiről, fennkölt emberszeretetéről. Hogy ezt megismerjük, az Enciklikát olvasnunk kell. Minden, az emberiség jövőjéért lelkesülő embernek olvasnia kell minél gyakrabban a *Rerum Novarum*ot. Igaz, az élet fejlődése nem mindenben követte az Enciklika útmutatását. De az lehetetlen is. Az élet kaleidoszkopikus jellege, a működő tényezők tömege, ereje, folytonos változása, a lehetőségek sokasága — nem tekintve a többé-kevésbé erélyesen megindult szociális törvényhozást — ez ellen tiltakozik.¹ De ez nem is szükséges. Nem a betű dönt. Már a Szentírás mondja: A betű öl. Nem a betű a fontos, hanem a szellem. Az Enciklika szelleme pedig szétterjedt az egész világon. Hatása még távolról sem fejeződött be. Tovább fog hatni és tanítani fogja az emberiséget az élet erkölcsös, nemes felfogására, a társadalmi szolidaritásra. Az Enciklika etikai idealizmusa még nagy hódításokat fog tenni és nemcsak a szociális reform számos intézményeiben és intézkedéseiben fog kifejezésre jutni, hanem a jövő emberének szellemében és érzelmeiben fogja az óhajtott metamorfózist előidézni és az embernek nemesebb, magasabbrendű típusát kialakítani.

Az Enciklikának az a nagy történeti jelentősége

¹ A „Quadragesimo harmadik részének címe: *Res inde a Leonina aetate plurimum mutatae*.

van és lesz, hogy a szociális igazság győzelmének biztosítására az Egyház erkölcsi és hitbeli hatalmával teljes mértékben a küzdő emberiséghez közeledve, a társadalom irányítására vállalkozott.

A társadalompolitika megelégedéssel állapítja meg, hogy tantételeinek fontos része, különösen alapfelfogása, valamint a társadalompolitika munkabérelmélete, továbbá a munkásvédelem, a munkaidő (különösen a nőkre vonatkozó) postulatuma, a munkásbiztosítás összhangban áll az Enciklika irányelveivel és hogy annak keletkezésére bizonyára hatott is a társadalom- és gazdaságéi kölcsi iskolának a nyers egoizmust és materializmust — praesentium bonorum cupido — h rdető doctrina ellen fáradságtalanul és mély igazsággal folytatott munkássága¹.

Zárjuk Gemelli, a milánói katolikus Szent Szív Egyetem rektorának szavaival:

Le ver it à essenziali proclamate dalia Enciclica sulla condizione degli operai non sono impallidite nella loro luce e nulla hanno perduto del loro significato . . . hanno ricevuto maggior rilievo, piu nitida evidenza, più vivido splendore.

Nyomatékosan ki kell emelni, hogy a Rerum Novarum a keresztény Egyház aranybélyegével látta el a modern szociálpolitikának a munkabérre és munkabér-

¹ Marconcini tanár, a milánói Szent Szív Egyetemen, megállapítja (l'unità del pensiero economico di Gioachino Pecci negli scritti anteriori e posteriori alla Rerum Novarum; Il XL. anniversario della Encyclica Rerum Novarum, Milano, 1931), hogy XIII. Leó összeköttetésben állott a társadalom- és gazdaságerkölcsi iskolával, annak követőivel és különösen a következőket említi: Decurtins, Droz, Ronde let, Mun, Perin Villeneuve-Bargemont, Minghetti, Toniolo, Ketteler stb. Ez írók egy részével levelezett is. Marconcini bizonyos hasonlóságot talál XIII. Leó és Ruskin között.

szerződésre vonatkozó elveit, amelyeket az 1919. évi párizskörnyéki békeszerződések helyes állásfoglalással — egyéb igazságtalan intézkedésekkel szemben — szentesítettek abban a helyes felfogásban, hogy a mai állam gazdasági életének egyik fontos törekvése az emberiség anyagi jólétét emelni, a munkások életviszonyait, helyzetét megfelelően biztosítani és kifejeződtek a békeszerződésekben különösen a következő tételek: a munka nem áru; a munkaidő ne legyen korlátlan; a munka után jusson a munkásnak pihenés; a munkabér legyen méltányos, a munkás és családja szükségleteihez arányosíttassék.

Mindmégannyi tétel az észjog követelménye is. Az emberi műveltségnek, a társadalmi etikának tagadhatatlan követelményei, amelyeket az Enciklika a keresztény morál elveiből levezetett és így azokat az Egyház védelme alá helyezte.

Paralipomena.

I. Vannak, akik a XIII. Leó pápa által kiadott Enciklika és a XI. Pius pápa által kiadott Enciklika között nagy ellentétet akarnak megállapítani, sőt a Rerum Novarumot túlhaladt álláspontnak jellemzik és a Quadragesimot tartják irányadónak. Nagyon sajnálunk, ha ez a felfogás általánossá válnék. Erre nézve elég legyen XI. Pius saját szavait olvasni, vagy Gemellinek, a milánói katolikus egyetem rektorának és XI. Pius intim barátjának magyarázatát közölni. A Quadragesimo és a Rerum Novarum egymással való összefüggéséről azt mondja Gemelli: »Uno stesso spirito di carità e di giustizia, una stessa sollecitudine per il bene del humanità sofferente ed inquieta, gli stessi principi, che costituiscono il patrimonio di veicità del pensiero

cristiano, circolano, come linfe vitali, nei due documenti, parlanti il medesimo linguaggio di fermezza e di saggezza, ispirati ad una uguale visione sicura ed acuta délie realtà».

A különbség a két Enciklika között Gemelli szerint abban áll, hogy a XIII. Leó-féle: főleg a munkás helyzetét tárgyalja, a XI. Pius-féle: a társadalom új rendjét. A két Enciklikát tehát nem kell egymással szembehelyezni, hanem a kettőt összefoglalni. A Quadragesimo nem egyszerű ismétlése a Rerum Novarumnak, hanem ennek továbbfejlesztése, amit már az a körülmény is szükségessé tett, hogy a helyzet lényegesen megváltozott a Rerum Novarum megjelenése óta. Akkor még nem létezett bolsevizmus, még nem volt világháború, még nem létezett a békeszerződések XIII. fejezete, mely a munkaadókról és munkásokról szól, nem létezett a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. A Quadragesimo már ezek után jelent meg és ezért a szociális problémákat már közelebbről vizsgálja.

II. Az Enciklika megállapítva az irányelvek[^], amelyek szerint a szociális reformokat keresztül kell vinni, a hívőket és magát az Egyházat intézményeivel és papi testületével beállítja a küzdők sorába. Ez a küzdelem, mely századunkat betölti, követeli természetesen a szociális ügy, a szociálpolitika, a munkásmozgalom, a szociális törvényhozás és szociális közigazgatás, a munkásnevelésügy és munkásoktatásügy alapos ismeretét. Azért kívánatosnak tartottuk (Lásd: Társadalompolitikai Füzetek VI. k. 1—3. szám, 6. lap), hogy a felsőbb hittudományi intézetekben a szociálpolitika mint tantárgy, felvétessék. Sőt bátorságot vettünk magunknak ezt az indítványt több kiváló egyházkormányzó figyelmébe ajánlani. Megújítjuk most indítványunkat, mert annak megvalósítása biztosítaná a Rerum Nova-

rum, a Quadragesimo és egyéb, a szociális ügygel foglalkozó Enciklikák szellemének bevitelét az Egyházat szolgáló és képviselő féi fiak lelkébe és az Egyház szociális téren kifejtett munkájának eredményességét.

III. A szociálpolitika, illetve az állam tevékenysége a munkásviszonyok javítása érdekében a XIX. század elejétől kezdődik. Az első angol törvény 1802-ből való. Egyes államok a munkásvédelmi törvényhozás főelveit már a XIX. század első felében biztosították. Az Enciklikák jelentőségét nem helyes abban keresni, mint némelyek teszik, hogy azokkal megnyílik a szociálpolitikai korszak. Az Enciklikák jelentősége és értéke éppen abban rejlik, hogy a XIX. század elméletei ii anyában megállapítják az Egyház állásfoglalását, feladatát a munkásügy és egyáltalában a szociális reform körül. Az Enciklikák jelentősége abban is rejlik, hogy a szociális reform mellett állásifoglalnak, az Egyházat és a híveket arra kötelezik, hogy a társadalom szociális újjáépítésében részt vegyenek, és megjelölik, hogy a munkában milyen elveket kell követni. Az Enciklikák jellege nem az, hogy tudományos értekezések legyenek, hanem intelmek, szózatok és az ennek megfelelő hangot is használják.

IV. Vannak, akik ellenzik azt, hogy az Egyház az emberiség földi érdekeivel foglalkozik.¹ Az Egyház szerintük csak a földöntúli étellel foglalkozzék. Mind a Reium Novarum, mind a Quadragesimo tárgyalja ezt a kérdést és természetesen cáfolja ez állítást. Meglepő, hogy nem hivatkoznak tanuként a nagy egyházi atyákra, nem hivatkoznak a Corpus juris Canonici-re, nem hivatkoznak általában arra a számos tényre, amely bizo-

¹ Érdekes, hogy Angliában is vannak — és pedig a Magyarországon is ismert Ward Price és Daily Mail munkatársa — akik az Egyház tevékenységét világi ügyekben rosztalják.

nyitja, hogy az Egyház kezdettől fogva az emberiség földi ügyeivel is törődött, foglalkozott jótékonyssággal, létesített számos szociális intézményt, sőt foglalkozott közgazdasággal, iparral, mezőgazdasággal, irtott erdőket, épített hidakat, kezelt vagyonokat, hiszen az Egyháznak magának is szüksége volt anyagi eszközökre. Mint egyházi állam is általában termeléssel, pénzügyei, hitellel is foglalkozott. Mint erkölcsi hatalomnak, természetesen nagy hatásköre volt. Küzdött a szegénység ellen, küzdött a túlzásba menő gazdagodási vágy ellen, küzdött a fényűzés ellen. Az uzsora ellen zálogházakat létesített (Monti di pietà). Árvaházakat, kórházakat stb. Minthogy az Egyház földi eszközökkel is dolgozott, földi lények erkölcsi felemelése érdekében, joga és kötelessége volt és lesz a gazdasági, a társadalmi, az erkölcsi élet problémáiba is beleszólni.¹

A magyar társadalompolitika rendszerének alapvonalai és jövője.

Sokszor használtatik a »szocializmus« szó, összekeverve olyan rendszerekkel, melyek távol esnek azoktól a rendszerektől, eszmeépületektől, melyeket a tudomány azelőtt a »szocializmus« szóval jellemzett. így beszélnek agrárszocializmusról, keresztény szocializmusról stb. A régi fogalom meghatározás szerint a »szocializmus« szóval olyan rendszereket jellemezték, amelyek a kultúrállamokban fejlődött intézményektől, jogrendszerektől alapjukban különböznek, amelyek sem az ókorban, sem a középkorban, sem az újkorban na-

¹ Lásd: Vallás és gazdaság. (Közgazdasági Encyclopaedia).

gyobb államokban nem léteztek, amelyek a történetileg alakult társadalmakkal ellentétben állanak, forradalmárok és apostolok eszmevilágát képezvén, eszményi, de utópisztikus társadalmak tervrajzát alkották.

Azért jobb is volna a tudományos pontosság szempontjából a »szocializmus« szót meghagyni ama régi utópisztikus rendszerek jellemzésére, ellenben az újabban keletkezett, a társadalmi igazságosságra törekvő rendszereket, mint pl. a Trade-Unionismust, atravaillismust stb., más szóval megjelölni. Legalkalmasabbnak tartanám a »szociálpolizmus«, esetleg magyarul: »társadalompolizmus« kifejezést. Ez inkább fejezi ki azt, amiről ma szó van és jellemző azokra a rendszerekre nézve, amelyek a régi szocializmustól nagyon távol vannak, ha egyik-másik gondolatát kölcsön is vették. Minthogy azonban ez a szó nagyon idegenszerűen hangzik, a következőkben a »magyar társadalmpolitikai államrendszer« kifejezést fogjuk használni. Az itt röviden kifejtendő álláspont szerint ilyen kifejezések, mint »magyar szocializmus«, »nemzeti szocializmus« stb. szintén inkább kerülendők.

A társadalom fogalma a múlt században kristályosodott ki. Megállapították, hogy a nemzetnek két fő életformája van: az állam és a társadalom. A társadalom mint a nemzet másik életformája az állam mellett, mint olyan életforma, mely az államra hat és attól viszonyhatásokat kap, nem volt felismerve. Az emberek csak az államot látták, amelynek katonái voltak, amely háborúkat viselt, amelynek az élén hatalmas egyéniség állott; a társadalmat, mely milliónyi agy és kéz útján dolgozott, nem tekintették egyenrangú tényezőnek. Francia tudósok és a francia forradalom különösen rámutattak arra, hogy az állam mellett van még egy kollektivitás, mely néha még hatalmasabb, még fensé-

gesebb, mint az állam. Tehát elismerték, hogy a nemzetnek két életformája van: az állam és a társadalom. Az állam a hatalmi szervezet, a társadalom — mondjuk — funkcionális, élettani szervezet. A két szervezet kölcsönhatásban áll. Az állami szervezet hat a társadalmi szervezetre és viszont. A lőfegyver alkalmazása, az állandó hadsereg felállítása megváltoztatta a társadalmi szervezetet. A társadalmi súlypontok változása pedig megváltoztatja az állami szervezetet is, az alkotmányt is. A súlypontoknak ilyen áthelyezése, illetve eltolódása a múlt században következett be, mikor a gépipar teljesen átalakította a gazdasági termelést, a munkásokat nagy tömegekbe sűrítette össze és annyira fokozta a munkások Öntudatát, hogy külön osztállyá alakulva, harcot indítottak a többi osztály ellen. Akkor keletkeztek a szocializmus neve alatt ismert rendszerek, melyek igazságos békére törekedtek, a munkásoknak megadva az őket a társadalomban megillető helyet és a kultúrájának megfelelő életmódot.

A gondolkozó ember tekintélyes része ma már tisztában van azzal, hogy a társadalom új, nagy átalakulás előtt áll. A cél az, —hogy csak a legnagyobbakat említsük — hogy a rendes munkásember és családja (ami annyit jelent mint a nemzet egyik erőforrását alkotó rétegek) érdekeit veszélyeztető s a jövedelem- és vagyoneeloszlásban mutatkozó nagy diszparitások enyhíttessenek. Ezt követeli a fennálló társadalmi rendszer alatt szenvedők érdeke, ezt követeli a többi társadalmi réteg biztonsága, ezt követeli a társadalom szolidaritása, egymástól való függése, egymáshoz való tartozása, ezt követeli a társadalom egészsége és egészséges továbbfejlődése. Ez jó sokáig majdnem kizáróan a szocializmus képviselőinek törekvése, programja volt, de ezek a programok többnyire légvárac voltak. Azonban a

szocializmus által felvetett problémák górcső alá kei ültek és a tudomány képviselői, sőt a legkiválóbb államférfiak azt találták, hogy vannak a szocializmus által hirdetett reformok között gyöngyök is, igazságok is, erkölcsi, politikai parancsok is, mihelyt azokat a tisztán utópisztikus sallangoktól elválasztják. A társadalom továbbépítésénél, továbbfejlődésénél ezeket az alapigazságokat fel kell használni. De vigyázni kell, hogy az új társadalom szülési processzusánál a kontárokat, a tudatlan bábákat távol tartsák. Itt nem elég a tudatlan fecsegés, a feltűnési viszketegség, a szószátyárság. Itt nem elég még a tiszta jóakarát sem. A társadalom újjáépítésének munkájához csak a legszigorúbb felelősségérzet, a legszigorúbb önzetlenség talárjában lehet hozzákezdeni.

Mert ha ennek az iránynak a szocializmus nevet adjuk, még akkor is tudni kell, hogy ez a szocializmus a társadalom jövőjének legkomolyabb, legnehezebb, legréálisabb rejtvénye. Ez az így formulázott szocializmus nem éretlen gyermekek játékszere, nem mániákus hatalomvágyók ugródeszkája, nem a félrevezetett nép csemegéje, ez a szocializmus bekövetkezése. Ez az arra hivatott providenciális egyéneknek a történelem szövőszékévérgzett munkája: a tudásnak, a tapasztalatoknak, a társadalmi fejlődésfoknak és a népjellemnek tekintetbevételével.

Ilyen tulajdonságokkal voltak mindig megáldva a történelem nagy úttörői. Ilyen volt nálunk Széchenyi és Kossuth, mert kétségtelenül a jobbágyság eltörlése, az általános adókötelezettség elvének behozatala, az iparszabadság is mélyenmenő okos szocializmus volt.

A fantasztikus, romantikus, gyakran már többnyire általános világboldogítást ígérő szocializmus helyébe lépett elő az ú. n. tudományos szocializmus és annak

általános, elméleti rendszere helyébe: a gyakorlati felfogás, az egyes nemzetek helyzetének és az ebből folyó követelményeknek tekintetbevétele: a társadalompolitika. Midőn 1870-ben, mint kezdő jogász, a szociális kérdéstről szóló munkámat írtam, szükségét éreztem annak, hogy némi tájékozódást szerezzek egy ismert tekintély részéről. Írtam Stein Lőrincnek, a nagy bécsi társadalombölcselelőnek és ő következőképpen válaszolt:

»Halten Sie fest, dass (die Fragen) in jedem Lande und in jeder Zeit eine andere Gestalt haben. Der Reichtum der Schwierigkeiten liegt da, wo der Reichtum des Lebens selbst liegt, in der eigentümlichen Gewalt, welche

die irdischen Dinge besitzen, dasselbe in verschiedenen Formen und Stadien in Erscheinung zu bringen. Am Ende lösen wir im Einzelnen die grossen Fragen immer zunächst für uns selbst«.¹

Ez a felfogás visszatükröződik Sombartnak néhány év előtt megjelent »Deutscher Sozialismus« (Charlottenburg, 1934.) című munkájában. Sombart itt nem a német felfogásnak a kérdésre vonatkozó ismertetésével foglalkozik, hanem azzal, mi a tartalma, célja, feladata a Németországban esetleg elérendő, a német viszonyokból fejlődő és azoknak megfelelő szocializmusnak. Hasonlóképpen a német társadalompolitika egyik legismertebb és legelismertebb képviselője, Hey de, egy nemzetközi kongresszuson kijelentette, hogy a nemzeti szocializmus a német nemzet testére van szabva, arra a német nem-

¹ »Ne hagyja figyelmen kívül, hogy (e kérdések) minden országban és minden időben más jellegűek. A nehézségek sokasága ott van, ahol maga az élet gazdagsága abban a sajátosságban, amely az élet jelenségeit különböző megjelenési formákban és állapotokban valósítja meg. Végül is a nagy kérdéseket az egyes esetekben mindig magunk számára oldjuk meg.«

zetére, mely egy nagy, a mélységig nyúló forradalmon ment keresztül, azért más nemzet által nem utánozható. Mert az nem orvosság, amelyért az ember egyszerűen a gyógyszerárba küld és segítségével meggyógyulhat. Ezt a felfogást a német vezető egyéniségek szintén minduntalan vallják.

Ha mármost e kiváló tekintélyekkel összehangzóan a kérdéssel foglalkozunk, nekünk is csak hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar társadalompolitikai rendszernek a magyar nemzet jellemének, történetének, mai szükségleteinek, szellemi, erkölcsi, gazdasági, politikai, sőt vallási struktúrájának is meg kell felelnie. És akkor körülbelül a következő útirányhoz jutunk.

Ha keressük a magyar társadalompolitikai rendszernek racionális jellegét, azt abban találjuk, hogy annak vallásosnak, nemzetinek, politikainak, igazságosnak kell lennie. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet vallástalan, mert a magyar nép nem ateista. Mélyen rejlik benne a vallási érzés és attól nem engedi magát megfosztani. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet nemzetietlen, mert a magyar nép elválaszthatatlan nemzeti jellegétől. A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet apolitikus, mert a magyar nép ragaszkodik alkotmányos jogaihoz, ragaszkodik a szabadsághoz; egész története a szabadságért való küzdelem; a világ becsülését elsősorban a szabadságért hozott áldozatok és vértanúságok árán szerezte... A magyar társadalompolitikai rendszer nem lehet igazságtalan, nem lehet szűkkeblű, nem lehet osztályszerű, mert a magyar nép soha nem kívánta a másét sem a magán-, sem a közéletben, pedig ha például mindig hirdette volna, hogy igényt tart Nagy Lajos birodalmára, akkor talán valamely kíméletet nyert volna Trianonban is.

A magyar társadalmi államrendszer nem ellensége, de nem is vak bálványozója a tőkének. A tőke a termelés szükséges tényezője. A tőke nélkül való munka sovány eredményt nyújt. A XIX. században a tőke egyik főtenyezője volt Magyarország gazdasági újjászületésének is. A nagy tőkével épített vasutak emelték a föld árát, a búza árát s azzal együtt azoknak az országrészeknek jelentőségét, amelyeken túlnyomóan a magyar faj lakik. Emelkedett az egész gazdasági színvonal: termelés, áruforgalom, hitelélet. Emelkedett a jólét és az adózóképesség. Ennek kulturális és politikai jelentősége is volt. Magyarország akkor lépett be az európai, a világforgalom nagy arénájába.

Későbbben a tőke ugyancsak tényezője lett az iparosodásnak és a belterjes mezőgazdasági üzemre való átmenet élnek.

A társadalmi államrend azt követeli szükségképpen, hogy a tőke teljes összhangban álljon a közösségi és így a munkásérdekekkel is. A gyár, az üzem: egyfelől a tőke, másfelől a munka prosperitásának képe legyen.

A magyar társadalmi államrendszer nem követi a *laissez faire*, a »*laissez aller*« elvét, de az állami Leviathan, az állami onnipotencia elvét sem. A gazdasági élet terén az egyénnek fontos hivatása van, amelytől őt a közösség kára nélkül nem lehet megfosztani. A háború alatt kialakuló rendszer természetesen nem lehet irányadó, mert ilyenkor az egész gazdasági élet egyetlen célnak van alárendelve. De ez nem lehet irányadó a békében élő nemzetre. A békében lehetetlen a béke milliányi feladatát, amely a szabad gazdaság mellett milliányi ember munkáját lefoglalja, a korlátolt számú egyénnel dolgozó hivatalok által elláttatni.

-Ha keressük a magyar társadalmpolitikai rendszer tartalmát, azt a következőkben foglalhatjuk ösz-

sze: 1. A nemzet szociális és gazdasági összes életmegtérülésének éber megfigyelése, szükség esetében korrigálása. 2. A szociális gondolkodás ébresztése és fejlesztése. 3. Az állami organizmus minden részének társadalmi szellemmel való beoltása. 4. A közösségi és egyéni életelv harmóniájának előmozdítása. 5. A jövedelmi és vagyoni eloszlás indokolatlan nagy diszparitásának enyhítése, esetleg bizonyos minimumok és maximumok megállapítása útján. 6. A fogyasztás esztelen kicsapongásának korlátozása, helyes irányú nevelés és példaadás útján. 7. A monopolisztikus, bürokratikus, az egész országot, vagy nagy területét összefoglaló mammutvállalatok állami felügyelet alá helyezése, vagy államosítása illetve községestése. 8. Minden, a társadalomra nézve hasznos egyén részére a kultúrfoknak megfelelő életstandard biztosítása. 9. Az elsőrendű szükségleti cikkek adómentessége, a másodrendűek adójának mérséklése. 10. A munkanélküli, hipertrófikus, monopolisztikus jövedelmek erősebb megadóztatása. 11. A nagy örökségeknek, különösen a mellékágakban, erős megadóztatása. 12. A társadalombiztosítás általánosítása. 13. A munkanélküliség esetére szóló biztosítás behozatala. 14. A munkásfőiskolák felállítása. 15. Társadalmi lakásügy. 16. Társadalmi népesedésügy. Kétségtelen, hogy ez államrend magyar szervezetében az önálló társadalomügyi minisztérium nem fog hiányozni.

A társadalompolitikai rendszer nem azt mondja, hogy az állam minden, az egyén semmi, mert az épp olyan aberráció, mint az ellenkező Marx-Engels-féle képlet, hogy az állam megszűnik és a múzeumba kerül. A magyar társadalompolitikai rendszer megvonja a határt az állam, az egyén és a társadalom működése között. Az egyén nem fogja követelni, hogy az állam csak éjjeli őr legyen, ahogy Lassalle mondta, de az

állam sem fogja kívánni, hogy az egyén marionette legyen, hanem meg fogja adni az egyéni és társadalmi erők szabad működésének hatalmas területére és folyton továbbhaladó munkájára a teljes lehetőséget. A közöség és az egyén között való viszony egészségesebben fog alakulni. Az individualizmus túlfeszítését éppúgy elkerüli, mint a túlhajtott közösséget.

A magyar társadalompolitikai államrendszer okvetlenül lényegesen különbözik az eddig kifejlődött, inkább kísérleti rendszerektől. A magyar nép fennállását, erejét, világtekintélyét a szabadságért hozott nagy áldozatoknak köszöni. A szabadság a magyar nemzet életének első és legfőbb alaptörvénye. A parlamentarizmust, ennek alapvonását már a magyar nemzet legrégebbi alaptörvényében megtaláljuk. Ha vannak is hibái, a parlament mégis az a szerv, amely a legjobban biztosítja a három államhatalom harmonikus működését és azzal az állami rendet; alkalmat ad új, egészséges eszmék befogadására és amellet hatalmat ad a nemzetnek is hasznos működésre és kormányalakításra.

A magyar szociálpolitikai rendszer tiszteletben fogja tartani az emberiség legmagasabb eszményeit és legszentebb érzéseit, és távortartva minden utópisztikus álomvilágot, fáradhatatlanul fog dolgozni a társadalmi igazság megvalósításán. így a magyar társadalompolitikai rendszer az összhangot jelenti, a legtisztább, legészszerűbb, legerőteljesebb társadalmi politikával szolgálja a nemzet jövőjét s a magyar nemzet erőinek és kultúrájának állandó továbbfejlődését.

A magyar társadalompolitikai államrend az itt kifejtett jellegét meg fogja tartani akkor is, ha más államokban a szociális államrendnek más jellege lesz. Lesznek államok, ahol a szociális rend nemzeti jellege gyenge lesz, inkább kozmopolita, Hiszen vannak népek,

amelyek eredeti hazájukat könnyen, nagyszámban hagyják el és a kapcsot vele teljesen elszakítják. A magyar pedig nehezen, csak kis számban vándorol ki és megható erővel ragaszkodik még azután is az óhazához. Lesznek államok, amelyekben az új szociális államrendnek vallási jellege lesz gyenge, de a magyar nép érzelmi világában a vallásnak mindig erős marad a gyökere.

A magyar társadalompolitikai rendszer természetesen nem lehet olyan, amely a magyar nemzetet alacsonyabb kultúrfokra taszítja le, elszegényíti, szétzülleszt, zsarnokoknak kiszolgáltatja. A magyar társadalompolitikai rendszer csak olyan lehet, amely a magyar nemzetet magasabb fokra emeli, szabad mozgását, szárnyalását, nemzetközi érvényesülését előmozdítja és a legkisebb kunyhóba is megelégedést visz. A magyar társadalompolitikai rendszernek nem lesz könyvtárszaga, hanem a magyar anyaföld lehellete árad belőle; nem lesz gyűlölködésszaga, hanem az emberszeretetet sugározza magából; nem lesz utcaszaga, hanem a magyar történelem szelleme érződik belőle és a nemzeti egyéniséget fogja reprezentálni.

A magyar társadalompolitika jövőjére nézve még csak a következőket kell megjegyezni: a magyar társadalompolitikának, de az általános szociálpolitikának is még nagyon sok a teendője és sok teendője lesz mindig, mert az idők változnak és változnak velük a szükséges intézkedések is. Intézmények elavulnak és eltakarít andók vagy javításra szorulnak. Azonban a szociálpolitika első feladata megoldottnak tekinthető, mihelyt a dolgozó embernek, különösen a munkásnak helye a társadalom architektúrájában helyesen megállapított. Ez a legtöbb kultúrállamban meg is történt. A munkásnak ugyanolyan politikai jogai vannak, mint a többi állampolgárnak. A munkást a kizsákmányo-

lástól megóvják, amennyiben a munkaidő maximuma és a munkabér minimuma megállapítást nyert. A munka-piac szervezése folytán a munkaerőkereslet és kínálat rendes találkozása biztosított. Az élet nehéz esélyei-vel szemben a munkás biztosítva van. Társadalmi hely-zete azzal, hogy műveltsége mindinkább emelkedik és az élet élvezeteiben való részvételét számára előmozdít-ják, szintén megfelelő módosulást nyert. Életkörülmé-nyei ennek folytán sok tekintetben jobbak, mint a középosztály alsóbb rétegeié, amelyek az állam részéről kevesebb figyelemben részesültek. A középosztály há-rom mozzanata: hasznos foglalkozás, jólét, műveltség, a munkások rétegében a legharmonikusabb és így előbb-utóbb a középosztály magvát, többségét a rendezett gazdasági helyzetű munkás fogja alkotni.

Ami különösen a magyar szociálpolitikát illeti, tele van jóakarattal, megértéssel, szeretettel a gyengébb néprétegek iránt. Ezzel új, humánusabb, gyümölcsök-ben bizonyára gazdagabb korszak kezdődik, szemben a régi közönyösséggel, igazságtalanságokkal, elnyomások-kal, kizsákmányolásokkal. Ezzel a magyar társadalom-politikai rendszer (máskép magyar szocializmus) legsür-gősebb része meg van alkotva, illetve a megalkotás stá-diumában van és jól is fog működni, ha némely szépség-hibáját kijavítják, ha nem elégszünk meg potemkiniá-dákkal, ha mielőbb visszatérhetünk a béke állapotába, ha szakszerű szociális érzékkel bíró közigazgatási szer-vezetünk lesz, mely a törvények és rendeletek észszerű, méltányos végrehajtásáról gondoskodik és ha a jól szer-vezett társadalomügyi minisztériumot felállítják.

1. Az államosítás, illetve községesítés a magyar nemzet erősebb közszelleme mellett kevesebb nehéz-ségbe ütközik, mint olyan népeknél, amelyek évszázá-dokon át a római jog rideg individualisztikus uralma

alatt állottak, mint például a német nép. A vasútépítés első gondolatával nálunk is fellépett az államosítás kívánsága. Ámult század hetvenes éveinek elején részletesen indokolt indítványt nyújtattam be a Pesti Kereskedelmi és Iparkamarához a vasutak államosítása érdekében. Az indítványt ismételten megtettem az első (és utolsó) közgazdasági kongresszuson. Az államosítás és községestítés egyik lényeges célja, hogy ezzel a vállal-kozói nyereség megszűnjék, hogy különösen a tömeg-szükségleteket kielégítő vállalatok az árakat az önkölt-ségeknek megfelelően állapíthassák meg.¹

A községestítés szempontjából talán szabad emlí-teni, hogy e cikk írója a múlt század hetvenes éveinek elején hosszabb cikksorozatot közölt egy fővárosi nagy lapban, amelyben részletesen bírálta a Pesten működő trieszti gáztársulatot és a gázművek községestítését aján-lotta. Az eszmét egy buzgó fővárosi bizottsági tag magáévé is tette. Wartha professzor, mint a kérdés-ben felkért szakértő, az ügy tárgyalásánál a közölt eszmemenetet felhasználta és az eredmény a gázművek községestítése lett. A községestítés teljesen bevált, de az önköltségek szerint való ármegállapítás nem érvénye-sült.

2. Távol áll tőlem, hogy a magyar szociálpolitika jelenét kisebbítsem, avagy múltját felmagasztaljam, azonban az igazság érdekében a következőket kell figyelembe ajánlani.

A szociálpolitika legfontosabb intézményeit: a munkásvédelmet és a munkásbiztosítást a múlt létesít-tette. A munkásvédelemmel kapcsolatosan behozatott a gyári felügyelők fontos intézménye. Ugyancsak annak a múltnak érdeme a szövetkezeti eszme erőtel-

¹ Ez a megjegyzés csak általánosságban szól a költségelv mellőzése tekintetében.

jes felkarolása, amelynek szociális jelentőségét talán senki sem fogja tagadni. Ugyanabba a múltba esik az állami munkaközvetítőhivatal felállítása.

Szociális megfontolások vezettek a jövedelmi adó, a vagyoadó és a progresszív adókulcs bevezetéséhez. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter a magánjogi kodifikációnál is tekintetbe vette a szociális gondolatot. Az University Extensionnak vezetése és működése is ugyanazon eszmének köszönhette létét. A ma joggal hangsúlyozott közegészségügy első csirája az 1876. évi közegészségügyi törvény, amelyben először mondták ki, hogy a közegészségügy és a gyermekek egészségügye állami feladat. A mezőgazdasági munkások biztosító pénztára, ha csak félénk lépés is volt, de szociális volt. Szociális jelentőségű volt a Wekerle-munkástelep létesítése. Nem szabad elfelejteni a Magyar Társadalompolitikai Társaság megalakulását (1910) és nemzetközi szerepét, valamint a kormányhoz — a szakértekezletek alapján — felterjesztett számos javaslatát.

Magyarország elfogadta a békeszerződés XIII. részét, amely fontos szociális elveket mond ki, elfogadta a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet számos egyezményét és ajánlását. Szociális jelentőségű volt az első szociálpolitikai tanszék felállítása a közgazdasági egyetemen éppúgy, mint az újpesti egyetemi szociális telep létesítése.

A magyar szociálpolitika képviselői — számuk, súlyuk nem olyan lekicsinylendő — részt vettek a nemzetközi szociális intézmények munkájában. A magyar kormány képviselve volt a II. Vilmos császár által Beilinbeaz 1890. évben összehívott Nemzetközi Munkaügyi Konferencián és a genfi Nemzetközi Munkaügyi Szervezet által rendezett nagyjelentőségű konferenciákon is. Nem lehet ignorálni a Vass József által össze-

hívott Országos Szociálpolitikai Értekezletet, mely a szociálpolitikának jóformán teljes munkaprogramját kidolgozta és mely — mint Vass József maga mondta — a magyar szociálpolitika újabb megindulása érdekében az élő szociális elgondolásoknak volt az eredménye. A magyar keresztény szocializmus megszervezése és tevékenysége szintén nem hagyható figyelmen kívül.

A magyar szociálpolitika — mint számos kormánynyilatkozatból hallható — nem ma és nem tegnap indult útnak. Lassú volt, nehéz volt, de volt. Az igaz, hogy a domináló kormánypárt korifeusai a szociálpolitikát fitymálták. De a múlttól csak annak szabad kritikát mondani, aki a multat és küzdelmeit alaposan ismeri. Adjátok meg a múltnak, ami a múlté, azzal a jelen, ha értékes, nem veszít semmit. A múlt érdemének letagadása pedig ellenkezik a történelmi igazsággal.

Mellékesen és végül megjegyzem még azt is, hogy a magyar szociálpolitikának voltak a múltban, ha nem is tömeges, hangos, de nem ignorálható képviselői mind a politikában, mind a tudományban. Ha az iparfejlődésnek alsóbb fokán álló szegény, tőkével nem rendelkező országban — a szociálpolitikának még nem is teljesen érett eszméi mellett — a szociális reform természetesen nem sikerült teljesen, az nem róható fel egyedül a múlt terhéül.

III. RÉSZ.

**A SZÁZADOK SZAVA ÉS A
SZOCIÁLIS ESZME.**

Mózes.

Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

A napszámos bérét ne tartsd magadnál reggelig

Bölcs Salamon.

Jobb a kevés: igazsággal, mint a gazdag jövedelem: hamissággal.

Gazdagok és szegények együtt legyenek.

Némelyik szegény: nagy gazdagság mellett és némelyik gazdag: szegénység mellett.

Aki megcsúfolja a szegényt, gyalázzal illeti annak Teremtőjét.

Kölcsönt ad az Úrnak, aki kegyelmes a szegényhez.

A gazdag és szegény összetalálkoznak.

Édes az álom a munkásnak.

Az Üdvözítő.

Az utolsók lesznek az elsők.

Adjatok kölcsönt, de ne reméljétek érte semmit.

(Mutuum date, nihil inde sperantes.)

Szeressétek ellenségeiteket.

Tegyetek jót. — Ne gyűjtsetek földi kincseket,
hanem mennyei kincseket.

Adjatok és adatni fog.

Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Ne aggódjatok étel és ruha miatt.

Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak.

Adj el mindent és add a szegényeknek.

Szent Pál.

Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Mindenki munkája szerint lesz jutalmazva.

A korán.

Sem a gazdagságtok, sem gyermekeitek nem hoznak
közelebb hozzám.

Adjatok a rokonoknak, az árváknak, a szegények-
nek, az idegeneknek, azoknak, akik kéregetnek.

Az igazságos a paradicsom lakója lesz.

A gazdagság szaporításának kívánsága fonákság.

Aquinoi szent Tamás.

Non debet homo habere res ut proprias sed ut
communes.

XIII. Leo.

Questione sociale non è soltanto economica ma principalmente morale e religiosa.

Il lavoro del operario, lungi dall'essere disonorante, può al contrario, ove sia alia virtu associato, grandemente nobilitarsi.

XI. Pius.

Sua igitur cuique pars bonorum attribuenda est; efficiendumque, ut ad boni communis seu socialis' justitiae normás revocatur et conformetur partitio bonorum creatorum, quam hodie ob ingens discrimen inter paucos praedivites et innumeros rerum inopes gravissima laborare incommodo cordatus quisque novit.

XII. Pius.

Egy igazi nemzeti társadalom magában rejti a társadalmi igazságot is és megköveteli mindenkin k az ország javaiban való méltányos és illő részesedését (1943 pünkösd).

Plato.

Boldog az az állam, melyben sem gazdagság, sem szegénység nincs.

A stoikus iskola.

Abstine et sustine.

Cicero.

In studio rei amplificandae apparebat non avaritiae praedam sed instrumentum societatis quaeri.

Manlius Curius.

Perniciosum intelligi civem cui septem jugera non essent satis.

Censor.

Mores populi regunto.

Mark Aurel.

Nem akarod végre a boldogságot élvezni: az embereket szeretni?

Bacon.

Of great riches there is no real use, except it be in the distribution.

Stuart Mill.

The distribution of wealth is a matter of human institution solely. The things once there, mankind, individually or collectively, can do with there as the like. In the social state any disposal whatever of them can only take place by the consent of the society.

Mankind are capable of a far greater amount of public spirit than the present age is accustomed to suppose possible. History bears witness to the success with which large bodies of human beings may be trained to feel the public interest their own.

Whatever advise, exhortation or guidance is held out to the labouring classes, must henceforth be tendered to them as equals, and accepted by them with their eyes open. The prospect of the future depends on the degree in which they can be made rational beings.

Stein Lőrincz.

A tőke, amely az állam felett uralkodott, nem tudott maga fölött uralkodni. Csak önmagára gondolván, elfelejtette az állam magasabb lényét, közömbös lett, durva lett, irgalmatlan lett a munkával szemben, amelyből eredt. A munka a hatalmat magához ragadta. De 1848 után ismét elbukik. Belátta quantitativ gyengeségét. De felismerte, hogy létének más az alapja, mint a tőkée és így feltámadt benne az osztályöntudat. Az eredmény a munkásosztály, a negyedik rend keletkezése.

Montaigne.

Aki egészen másokért él, magának él.

Comte.

L'homme proprement dit n'est au fond qu'une abstraction; il n'y a de réel que l'humanité.

Vivre pour autrui, subordonner la personnalité à la sociabilité, ne cesseraient pas de constituer jusqu'au bout le bien et le devoir suprême.

Renan.

La raison de l'univers doit être entendue par le cœur.

Tocqueville.

Tout ce qui élève, grandit, étend l'âme, la rend plus capable de réussir à celle même de ses entreprises où il ne s'agit d'elle.

Jean Jaurès.

Aller à l'idéal en comprenant le réel.

Les nations qui marchent vers l'avenir, ne pourront s'isoler de l'humanité.

Albert Thomas.

Si tu veux la paix, cultive la justice.

Goethe.

Beseelte Gott den Vogel nicht mit diesem allmächtigen Trieb gegen seine Jungen und ginge das Gleiche nicht durch alles Lebendige der ganzen Natur, die Welt würde nicht bestehen können ! So aber ist die göttliche Kraft überall verbreitet und die ewige Liebe überall wirksam.

Feuerbach.

Das Wesen des Menschen ist nur in der Gemeinschaft, in der Einheit des Menschen mit dem Menschen enthalten. Es gibt keinen anderen Beweis vom Sein als die Liebe.

Thünen.

Das tiefere Eindringen in die Frage, welcher ist der naturgemäße Arbeitslohn (führt) in den letzten Stadien unmittelbar zur Frage über die Bestimmung des Menschen.

Lassalle.

Wo sich das Juristische als Privatrechtliches völlig von dem Politischen abzulösen scheint, da ist es noch viel politischer als das Politische selbst, denn da ist es das sociale Element.

Carneri.

Der nicht zur Überzeugung kommt, daß nur der arbeitende Mensch ein ganzer Mensch ist und daß ohne Arbeit keine Heiterkeit ist, dem könnte kein Gott das Reich der Glückseligkeit erschliessen.

Tolstoj.

Ha az emberek, akik Istennek és felebarátaiknak szolgálni akarnak, csak megértenék, hogy az emberek

nem állati szükségletek által vitetnek előre, hanem szellemi erők által és hogy a leghatalmasabb az embereket előmozdító erő: a vallás.

Dostojewskij.

Nem az igazságosság életünk alapköve, hanem az istenszeretet és a kegyelem.

Higyjete a jóban.

Merezskovszkij.

A feneketlenben csak egy lapos hely van, ahol a mérőón a fenéket érinti és ez a szociális,

Masaryk.

Állam és társadalom erkölcsi alap nélkül nem állhatnak fenn.

Carmen Sylva.

Csak egy mód van az élet elviselhetetlenségét elviselni és ez a szüntelen munka.

Széchenyi István.

A tehetőseknek kell az ország terhének egy részét vállalkra venni s így a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni.

Eötvös József.

Nem a kommunista elvek győzelme, hanem csupán az lehetetlen, hogy ezen elveket valaha más valósítsa, mint az abszolutizmus és azért a kommunizmus győzelme mindenkor egyszersmind a despotizmusé leend.

Apponyi Albert.

Az amúgyis sajnos és nehezen átléphető űr, mely az egyszerű munkás és az önálló vállalkozó közt létezik, mesterséges korlátok által ne tágíttassék.

Tisza István.

Az a megrendítő tény, hogy a népek millióinak sorsa anyagi, szellemi és erkölcsi tekintetben azon színvonalnak mélyen alatta áll, amely a legegységesebb felebaráti szeretet szempontjából megnyugvással volna elfogadható, teljes világításban él előttünk.

Prohászka Ottokár.

A termelés a valóságban az ember munkája, lelke vergődése, művészete, ügyessége, öntudata — vágyaival, lázadásával, egészével, akár gép elé állítva, akár ekeszarva mögé, de a konkrét élet. Nem termelésről van itt szó, hanem termelőről, ez munkájából élni akar, megérzi családi, társadalmi, erkölcsi igényeit.

Szegény népek, mintha csak házinyulak volnának, elevenen való boncolásra.

Jobb világ, új világ. Szép szó? Mikor lesz s lehet? Ha az igazi, lelki emberiség, az erkölcsi embeiség szerez érvényt az egész vonalon, tehát a nyilvános, a társadalmi, az állami életben; ha az egész szervesen épül fel magas erkölcsi elveken.

Nemcsak technika kell, hanem a belső lelki világot mindenkiiben megteremtő szellem kell. A stílus pedig ez: mechanizmus, technika fölött emelkedjék az erkölcsi, lelki világ.

Nincs senkinek oly elvi álláspontja, mely jobban kötelezné harcra a kapitalizmus ellen, mint a kereszténységnek.

Henry George.

The enormous increase in productive power which has marked the present century and is still going on with accelerating ratio, has no tendency to extirpate poverty, or to lighten the burdens of those connected to toil. It simply widens the gulf between Dives and Lazarus.

This association of poverty with progress is the great enigma of our times. It is the central fact from which spring industrial, social and political difficulties that perplex the world, and with which statesmanship and philanthropy and education grapple in vain.

The laws which govern the production and distribution of wealth show that the want and injustice of the present social state are not necessary; but that on the contrary, a social state is possible, in which poverty would be unknown and all the better qualities and higher powers of human nature would have opportunity for full development.

A szociális igazság megvalósítása az emberi társadalom legszebb feladata. Szociális igazság nélkül a kultúra homokra van építve. Szociális igazság nélkül család, nemzet, állam, társadalom nem felelhetnek meg rendeltetésüknek. A szociális igazságosság útja hosszadalmas, fáradságos, zeg-zugban halad, gyakran elvesz ingoványban, sziklák között, akadályok sivatagjában. Gyakran elsötétül felette a nap, gyakran kitör a vihar, gyakran földrengés teszi járhatatlanná. Hó, dér, fagy, kultúrfok, államrendszer stb. változásokat idéznek elő. Az emberi társadalom gyermekkorában már próbálkozik a szociális igazság eszméje, hirdetőiként megjelennek a próféták, vallásalapítók, bölcsek, sőt királyok is. A XIX. század sokat tett a szociális igazság megvalósítása érdekében: Ha visszaesés nem lesz, — sajnos, mutatkozik olyan is, de talán csak múltó — remélhető, hogy az emberiség tovább fog haladni ez úton, tovább, tovább ... a szociális igazság felé!

Semaine sociale de France.

(29 et 30 juillet 1937.)

. . . C'est dans le choix libre d'un état de vie et dans l'application libre à son devoir d'état que la personne trouve la plus solide garantie contre les agressions de toutes sortes qui menacent aujourd'hui sa personnalité. Le champ d'opérations ou, à tout prix, la personnalité humaine peut et doit être défendue victorieusement est celui du choix et de l'exercice libre de la vocation ... Le travailleur, et spécialement le travailleur industriel, a une vocation méconnue par

tous ceux des régimes économiques qui comportent, à des degrés divers, aliénation de l'être humain ravalé à l'état d'instrument. C'est à restituer au travailleur la dignité de sa personne, la liberté de sa vocation et le pouvoir de s'y déployer librement que doit tendre toute rélorme sur le plan économique. L'orientation professionnelle, la liberté syndicale, l'organisation corporative, celle des loisirs ou temps libres, ont pour fin de donner à chaque travailleur les larges possibilités de développement personnel que comporte sa vocation. Les choses créées ont été remises à l'homme pour que, les faisant valoir, il développe sa personnalité et sa maîtrise sur le monde inanimé. Aussi les pouvoirs de l'homme sur les choses doivent-ils être aménagés et exercés en vue de cette fin providentielle. Il n'en est ainsi que si le propriétaire remplit sa vocation qui est non seulement de pourvoir à ses besoins personnels et à ceux des siens, mais d'être comme l'intendant de la divine Providence chargé d'administrer un domaine destiné à l'usage de tous les hommes. Il appartient à l'autorité sociale, gardienne du bien commun, d'y veiller. Il faut donner une âme au régime économique. Car si les lois physiques ont des répercussions économiques, si des techniques et des forces instrumentales sont indispensables à la mise en valeur des ressources terrestres, seule la personne humaine a qualité d'auteur sur le plan économique; seul le bien commun des personnes doit être regardé comme fin.

Congrès du patronat catholique français.

(22 juin 1937.)

Primauté du spirituel La C. F. P. affirme la primauté du spirituel. C'est sa raison d'exister. Elle appelle les industriels et commerçants catholiques à pratiquer, dans leur vie professionnelle, une religion qui ne soit pas de façade et à réaliser les vérités que les Encycliques *Rerum Novarum*, *Quadragesimo Anno*, *Divini Redemptoris*, patrimoine de l'humanité, documents dont la haute sagesse s'impose même aux non croyants, n'ont cessé de rappeler: la paternité divine, donc la fraternité humaine, la justice entre les hommes égaux devant Dieu, la charité qui postule et parfait la justice, le droit pour chacun de remplir sa destinée au moyen des biens que la nature a mis à la disposition de tous, d'en posséder une part par une propriété personnelle, de prolonger enfin sa personnalité dans l'institution familiale. Nos droits découlent d'un devoir initial. Le patron, comme l'ouvrier, ne doit jamais oublier que les prérogatives et avantages qu'il réclame sont subordonnés au strict accomplissement de ses devoirs d'état et entraînent des responsabilités non seulement matérielles, mais morales.

Nos méthodes. Nos méthodes rejettent d'une part la thèse marxiste de la lutte des classes, d'autre part le postulat pratique du capitalisme libéral qui jette l'homme contre l'homme. Nos méthodes ne connaissent que la collaboration. Elles craignent toute rupture brusque de l'état social comme susceptible de produire un mal plus grand que le mal à guérir; elles ne supposent pas l'éternité du régime du salariat, mais elles s'attachent présentement à réformer dans son cadre les institutions; elles partent de cette idée que le vrai progrès est fait de tradition et de réforme.